T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSELİ KIZ ÖĞRENCİLERİN DİNİ SOSYALLEŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR: KAHRAMANKAZAN İMAM HATİP LİSESİ ve FEN LİSESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazife YILMAZ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ankara, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSELİ KIZ ÖĞRENCİLERİN DİNİ SOSYALLEŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR: KAHRAMANKAZAN İMAM HATİP LİSESİ ve FEN LİSESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazife YILMAZ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Zekiye DEMİR
DANIŞMAN

Ankara, 2023

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Nazife YILMAZ tarafından hazırlanan "Liseli Kız Öğrencilerin Dini Sosyalleşmesini Etkileyen Unsurlar: Kahramankazan İmam Hatip Lisesi ve Fen Lisesi Örneği adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Zekiye Demir		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Prof. Dr. Özcan Güngör		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Doç. Dr. Ayşe Güç		Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 14/09/2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (14/09/2023)

İmza
Nazife YILMAZ

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışma boyunca benden yardım ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Zekiye Demir hocama, lisans döneminden beri yaşam tecrübeleri ve bilgi birikimiyle beni akademiye teşvik eden Prof. Dr. Özcan Güngör hocama, çalışmaya yaptığı katkılardan dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Güç hocama ve desteği içim Ar. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya'ya teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmaya imkân sağlayan kıymetli okul müdürlerine, velilere ve çalışmaya katılan öğrencilere teşekkür ederim. İlk akademik çalışmalarımızı ortaya çıkardığımız günden beridir bana yoldaşlık yapan Merve Betül Çiftçi'ye teşekkür ederim. Son olarak ise eğitim hayatım boyunca her zaman bana destek olan aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Liseli Kız Öğrencilerin Dini Sosyalleşmesini Etkileyen Unsurlar: Kahramankazan İmam Hatip Lisesi ve Fen Lisesi Örneği

Bireyin yaşamı boyunca geçirdiği dört evre bulunmaktadır. Bunlar çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır. Bu çalışma değişimin ve sosyalleşmenin diğer dönemlere kıyasla en yoğun olarak görüldüğü gençlik dönemiyle doğrudan ilgilidir. Gençlik dönemi çocukluktan yetişkinliğe geçiş de bir ara dönem özelliği taşımaktadır. Bu dönemde gençlerin sosyalleşmelerine yardımcı olan çok fazla araç vardır. Din de bu araçlardan biridir. Dini sosyalleşme aracılığıyla bireyler din- toplum ilişkisinin bir parçası haline gelmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu kız lise gençliğinin dini sosyalleşmesini etkileyen unsurları ele almaktır.

Çalışmanın amacı Ankara'nın Kahramankazan ilçesindeki Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi'nin kız öğrencilerinin dini sosyalleşmesini ; aile, eğitim, toplumsal çevre ve iletişim araçları bağlamında etkilerini tespit etmektir. Çalışma iki farklı lise türünden kız öğrencilerle yapılan dini sosyalleşmeye ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma olması açısından önemlidir. Çalışmanın literatür kısmında gençlik sosyolojisi ve din sosyolojisi alanlarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın bulgular kısmı iki farklı lise türünden 24 kız öğrencinin 2023 yılı Şubat- Nisan ayı yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

Yarı yapılandırılmış mülakat ve döküman inceleme tekniği kullanılarak yapılan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, alt amacı, önemi, yöntemi ortaya konmuştur. Birinci bölümde kavramsal çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise bulguların değerlendirilmesi bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat sorularına katılımcıların verdikleri cevaplar sonucunda literatür taramasından yararlanılarak elde edilen bilgiler yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda, aile, toplumsal çevre, eğitim ve iletişim araçlarının lise gençlerinin dini sosyalleşmesini etkiledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada gençlerin dini sosyalleşmesi üzerinde eğitim aldıkları lise türü, ekonomik gelir seviyeleri gibi demografik durumların etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dini Sosyalleşme, Din Sosyolojisi, Gençlik, Lise Gençliği, Sosyalleşme,

ABSTRACT

Factors Affecting the Religious Socialization of High School Female Students: The Example of Kahramankazan Imam Hatip High School and Science High School

There are four stages that an individual goes through his life. These are childhood, youth, adulthood and old age. This study is directly related to the youth period when change and socialization are seen more than other periods. Adolescence is also an intermediate period in the transition from childhood to adulthood. There are many tools that help young people socialize during this period. Religion is one of these tools. Through religious socialization, individuals become a part of the religion-society relationship. In this context, the subject of the study is to address the factors affecting the religious socialization of female high school youth.

The aim of the study is to examine the religious socialization of female students of Mustafa Hakan Güvençer Science High School and Girls' Imam Hatip High School in Kahramankazan district of Ankara; is to determine its effects in the context of family, education, social environment and communication tools. The study is important as it is a comparative study on religious socialization with female students from two different types of high schools. In the literature part of the study, the fields of youth sociology and sociology of religion were tried to be used. In addition, the findings part of the study is limited to the answers given by 24 female students from two different high school types to semi-structured interview questions between February and April 2023.

This study, conducted using semi-structured interview and document review techniques, consists of two parts. In the introduction part of the study, the subject, purpose, sub-purpose, importance and method of the study are revealed. In the first chapter, the conceptual framework was tried to be revealed. The second part includes the evaluation of the findings. As a result of the answers given by the participants to the semi-structured interview questions, the information obtained by using the literature review was tried to be interpreted.

As a result of the study, it was tried to determine that family, social environment, education and communication tools affect the religious socialization of high school youth. In addition, the study focused on the impact of demographic situations such as the type of high school they attend and their economic income level on the religious socialization of young people.

Keywords: Religious Socialization, Sociology of Religion, Youth, High School Youth, Socialization,

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iv

Tablo Listesi vii

Kısaltma Listesi viii

1. GİRİŞ 1

1.1. Kahramankazan İlçesi ve Araştırmanın Yapıldığı Liseler 2

1.2. Çalışmanın Konusu ve Amacı 3

1.3. Çalışmanın Önemi 3

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları 4

1.5. Çalışmanın Yöntemi 5

1.6. Geçerlik ve Güvenilirlik 5

1.7. Literatür 6

1.9. Araştırmacının Durumu 8

2. KAVRAMSAL/ KURAMSAL ÇERÇEVE 10

2.1. GENÇLİK 10

2.2.2. Sosyolojik Açıdan Gençlik Kuramları 16

2.2.2.1. Yapısal İşlevsel Açıdan Gençlik Kuramları 16

2.2.2.2. Yapısal Çatışmacı Açıdan Gençlik Kuramları 17

2.2.2.3. Sembolik Etkileşim Açısından Gençlik Kuramları 18

2.2.2.4. Alt Kültür Kuramları 18

2.2. SOSYALLEŞME 19

2.2.1.Sosyalleşmenin Tanımı ve Türleri 19

2.2.2. Sosyalleşme Kuramları 23

2.2.3. Dini Sosyalleşme ve Aşamaları 24

2.2.3.1. Çocukluk Dönemi 24
2.2.3.2. Gençlik Dönemi 25
2.2.3.3. Yetişkinlik Dönemi 26
2.2.3.4. Yaşlılık Dönemi 27
2.3. DİNİ SOSYALLEŞMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR 28
2.3.1. Aile 28
2.3.2. Toplumsal Çevre 30
2.3.3. Eğitim 31
2.3.4. İletişim Araçları 31
3. ARAŞTIRMA BULGULARI 34
3.1. Olgusal Kimlik Bilgileri 34
3.2. Dini Sosyalleşmeye Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi 34
3.2.1. Dini Sosyalleşme ve Aile İlişkisi 35
3.2.1.1. Dini Sosyalleşme ve Aile İlişkisi 35
3.2.1.2. Toplu Dini Aktivitelerin Dini Sosyalleşmeye Etkisi 40
3.2.1.3. Dini Kültür ve Sosyal Yaşam İlişkisi 43
3.2.2. Dini Sosyalleşme ve Toplumsal Çevre İlişkisi 45
3.2.2.1. Dini İnanç ve Sosyal Çevre İlişkisi 46
3.2.2.2. Dini Mekanların Sosyalleşmeye Etkisi 49
3.2.2.3. Sosyal Çevre ve Dini Paylaşım 51
3.2.2.4. Dini Paylaşım ve Dini Kaynak Etkisi 54
3.2.2.5. Sosyal Çevre ve Dini Hassasiyet 56
3.2.3. Dini Sosyalleşme ve Eğitim İlişkisi 61
3.2.3.1. Dini Eğitim ve Sosyal Yaşam İlişkisi 61
3.2.3.2. Dini Yayınlar ve Dini Sosyalleşme İlişkisi 68
3.2.3.3. Din Eğitimi ve Dini Sosyalleşme İlişkisi 72
3.2.4. Dini Sosyalleşmeye İletişim Araçlarının Etkisi 77

3.2.4.1. Lise Gençleri ve İletişim Araçları Kullanımı 78
3.2.4.2. İletişim Araçları Yoluyla Dini Bilgi Edinme 79
3.2.4.3. İletişim Araçları ve Dini Sosyalleşmeye Etkisi 84
3.3. Liseli Gençler ve Dindarlık İlişkisi 87
4. SONUÇ 92
KAYNAKÇA 96
EKLER 104
EK-1 Katılımcıların Demografik Durumları 104
EK-2 Bulguların Sonuçlarından Elde Edilen Tablolar 105
EK-3 Mülakat Soruları 109
EK-4 Etik Kurul Proje Onay Belgesi 111
EK-5 Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma İzni 113

Tablo Listesi

Tablo 1 : Dini Sosyalleşme ve Aile Etkisi

Tablo 2 : Dini Sosyalleşme ve Toplumsal Çevre Etkisi

Tablo 3 : Dini Sosyalleşme ve Eğitim Etkisi

Tablo 4 : Dini Sosyalleşme ve İletişim Araçları Etkisi

Tablo 5 : Liseli Gençler ve Dindarlik İlişkisi

Kısaltma Listesi

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

vb.: ve benzeri

1. GİRİŞ

Türkiye'nin toplam nüfusuna bakıldığında 15-24 yaş arası diye adlandırdığımız genç nüfus sayısı 12 milyon 971 bin 289 kişidir. Yani toplam nüfusun %15,3'ünü genç nüfus oluşturmaktadır (TÜİK, 2023). 2021- 2022 yılı eğitim-öğretim istatistiğine bakıldığında ise 6 milyon 543 bin 599 öğrenci liselerde eğitim almaktadır. Lise gençleri olarak adlandırdığımız 14-17 yaş arası nüfusun okullaşma oranı ise yüzde 92,03'tür (T.C.MEB, 2023). Yukarıda saydığımız sayısal verilere bakıldığında ülkemizde genç nüfus oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Gençlik çocukluk ve yaşlılık arasında ki bir geçiş dönemidir. Bu nedenle gençliğin toplumdaki rolü oldukça büyüktür. Gençler, toplumdaki işlevleri itibariyle hem var olan kültürün taşıyıcısı hem de yeni kültürü meydana getiren gruplar olarak tanımlanabilir Gençlik, nitel ve nicel fonksiyon açısından toplumda çok fazla yer kapladığından sosyalleşmeye de büyük oranda katkı sağlar.

Çocukluk ve gençlik dönemi, bireyin sosyalleşmeye karşı en yoğun olduğu dönemdir. Birey bu dönemde toplumdaki var oluş amacını ve niteliğini anlamaya çalışır. Toplumun bir parçası olabilme, topluma karşı aidiyet geliştirme ve toplumun etkinliklerine katılma en fazla bu dönemde ortaya çıkar ve ilerleyen yaşlarda etkisini giderek zayıflatır (Acar - Demir, 2005, 59). Yine gelişimsel dönem göz önünde bulundurulduğunda gençlik döneminde bireyin dini tecrübeleri, ideolojileri, ahlak, tutum ve davranışları da şekillenmeye başlar. Gençlik dönemi aslında bu yönüyle sorunların ilk defa tam anlamıyla idrak edilmeye başlandığı ve çözüm arayışına gidildiği bir dönemdir. Bireyin bu dönemde çözüm aradığı sorulardan biri de toplumsal rolünün ne olduğudur. Çünkü bireyin bu dönemde toplumsal etkileşimi daha fazla artmaktadır (Gündüz, 2020, 1100). Toplumsal etkileşimi artan birey, toplumun düşünce biçimi, kültürü, din inanış tarzı gibi topluma ait sistemlerden daha fazla etkilenmeye başlar. Bu bağlamda birey üzerinde en çok etki bırakan kurumlardan biri de dindir.

Din ve toplum birbirini tamamlayan iki temel bütündür. Birey, yaşamının ilk döneminden itibaren kuşaktan kuşağa aktarım yoluyla içinde bulunduğu toplumsal yaşantıyı

öğrenir. Dinin her ne kadar genel geçer kuralları olsa da farklı toplumlarda yetişen gençler içinde bulundukları toplumun dini inanışını benimseyerek kendine özgü bir içselleştirme sürecine girer. Bireyin din aracılığıyla topluma entegre olduğu zamanlarda ortaya sosyalleşme çıkar. Sosyalleşme, her toplumsal kurumu farklı şekilde etkiler. Dinde bu etkilenen kurumlardan biridir. Bu anlamda genç bireyler de sosyalleşme aracılığıyla dini inanç ve tutumlarını öğrenmektedir (Furseth - Repstad, 2011, 208).

Gençlerin dini inançları içinde bulundukları sosyal çevreye göre de şekillenmektedir. Bu nedenle liseli kız öğrencilerin dini sosyalleşmesini etkileyen unsurları anlayabilmek için gençlerin yaşadıkları Kahramankazan ilçesi ve eğitim gördükleri liseler hakkında bilgi vereceğiz.

1.1. Kahramankazan İlçesi ve Araştırmanın Yapıldığı Liseler

Araştırmanın saha kısmı Ankara'nın Kahramankazan ilçesinde bulunan katılımcılardan elde edilen verilerle ortaya konmuştur. Kahramankazan, 15 Temmuz askeri darbe girişiminin ardından tanınmaya başlayarak "Kahraman" unvanını almıştır. Ankara merkeze 47 km uzaklıkta tarihi geçmişe sahip bir ilçedir. İlçe de geçmiş dönemlerden ve Osmanlı'dan günümüze ulaşan tarihi yapılar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Saray Cami ve Tekke Durhasan Şah Türbesi zikredilebilir. Kahramankazan bulunduğu konum itibariyle Ankara'nın en çok göç alan ilçelerinden biridir. İlçe de sanayi gelişmiş olmasına rağmen geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılıktır (Kahramankazan Bel., 2023)

Araştırma Kahramankazan ilçesinde bulunan iki farklı lise türünden 24 kız öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu liselerden ilki Kahramankazan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'dir. Lise 194 öğrenci ve 17 öğretmen mevcuduna sahiptir. 60 kişilik kontenjanı vardır. Ulusal olarak Tübitak projelerine uluslararası ise Erasmus projelerine katılım sağlamıştır (T.C.MEB, 2023). Kahramankazan Mustafa Hakan Güvençer Anadolu Lisesi ise 545 öğrenci ve 35 öğretmen mevcuduna sahiptir. İngilizce ve Almanca yabancı dersleri vardır. Yıllık 150 kişilik kontenjanı vardır. 2022 lise giriş yüzdesine göre %8.37'lik filim içerisinde yer almaktadır. Tübitak ve Teknofest gibi projelerde yer almıştır (T.C. MEB, 2023).

Bu iki farklı okul liseye geçiş puanı esas alınarak kıyaslandığında ikisi de sınavla girilen okullar arasında yer almaktadır. Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi 440.7238 taban

puanla öğrenci alırken, Kahramankazan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi 245.5513 taban puanla öğrenci almaktadır (Liseleri, 2023). İki okulun başarı puanları öğrencilerin düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu etki ise birebir görüşmeler esnasında doğrudan gözlemlenmiştir.

1.2. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Farklı gençlik tanımları olmasına karşılık bu çalışmada ele alınan gençlik grubu lise son sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Kapsamdaki örneklem grubunun toplumsallaşmasında dinin de etkisi vardır. Bu bağlamda çalışmanın konusu kız lise gençliğinin dini sosyalleşmesini etkileyen unsurları ele almaktır.

Çalışmanın temel amacı Ankara'nın Kahramankazan ilçesindeki Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi'nin kız öğrencilerinin dini sosyalleşmesini ; aile, eğitim, toplumsal çevre ve iletişim araçları bağlamında etkilerini tespit etmektir.

Ana amaca bağlı olarak çalışmanın altı alt amacı bulunmaktadır. Bunlar:

1) Lise gençliğinin dini sosyalleşmesinde okuduğu lise türünün etkisinin olup olmadığını tespit etmek.

3)Lise gençliğinin dini sosyalleşmesinde aile etkisini; aile ilişkileri, toplu dini aktiviteye katılım ve dini kültür bağlamında tespit etmektir.

4) Lise gençliğinin dini sosyalleşmesinde toplumsal çevrenin etkisini; dini mekân, dini paylaşım ve dini hassasiyet açısından tespit etmektir.

5) Lise gençliğinin dini sosyalleşmesinde eğitimin etkisini; dini eğitim, dini yayınlar açısından tespit etmektir.

6) Lise gençliğinin dini sosyalleşmesinde iletişim araçlarının etkisini; iletişim araçları kullanımı ve dini bilgi edinme açısından tespit etmektir.

1.3. Çalışmanın Önemi

İnsan yaşamının farklı dönemleri vardır. Her dönem bir sonraki dönemin oluşumunun temellerini oluşturur. Gençlik dönemi ise bireyin çocukluk dönemi ile yaşlılık

dönemi arasında bir geçiş dönemidir. Bu sürecin sonunda bireyin sosyal olgunluğa erişmesi beklenir (Gökçe, 1976, 17-18). Bu çalışma ise Lise gençlerinin dini sosyalleşmesini iki farklı lise karşılaştırılarak ortaya koyması yönüyle oldukça önemlidir. Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında lise gençleriyle pek çok çalışma yapıldığı görülmüş ancak yalnızca kız öğrencilerle yapılan dini sosyalleşmeye ilişkin karşılaştırmalı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmada lise gençlerinin dini sosyalleşmesi eğitim, aile, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları gibi farklı unsurlarca yorumlanması açısından önemlidir. Ayrıca gençlik dinamik bir yapıdır ve toplumsal değişmenin hızlı olduğu bu dinamik yapı üzerine yapılan çalışmalar önemlidir. Ayrıca bu çalışma ana hatlarını belirleyen gençlik sosyolojisi ve din sosyoloji çalışmaları içinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmada iki farklı lise karşılaştırılarak öğrencilerin aile, eğitim, iletişim araçları ve toplumsal çevre profilleri üzerinden bir dini sosyalleşme verilerine ulaşılması oldukça önemlidir.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Çalışmanın sonuçlarının daha iyi anlaşılıp yorumlanabilmesi için bir sınırlandırmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışma ise 2023 yılında Kahramankazan Kız İmam Hatip Lisesi ve Kahramankazan Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi'nde eğitim gören 24 kız öğrencinin verdiği bilgi ve çalışmayla ilgili literatürün anlaşılmasıyla sınırlıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde elde ettiğimiz ve yorumladığımız çalışma verileri 2023 yılına ait örneklem grubunun Şubat- Nisan ayı sonuçlarıyla sınırlıdır. Çalışma Kahramankazan ilçesindeki iki okuldaki öğrencilerin mülakat sonrası elde edilen verileriyle sınırlıdır. Mülakat görüşmeleri için öğrenci velilerinden izin alınmış olsa da görüşme esnasında ses kaydı alınması yine de bazı öğrencileri huzursuz etmiştir. Öğrencilerin daha şeffaf ve güvenilir sonuçlar verebilmesi için görüşme esnasında edinilen bilgilerin araştırmacı ve katılımcı dışındakilerle paylaşılmayacağının bilgisi verilmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan lise gençlerinin dini sosyalleşmesi genel olarak gençlik sosyolojisi ve din sosyolojisi bölümleri üzerinden elde edilen okumalarla ortaya konmuştur. Çalışma ulaşılabilen literatür taraması ve saha çalışmasının yanı sıra yazarın dil yeterliliği ve yeterince yabancı dil bilgisine hâkim olamayışıyla sınırlıdır.

Kahramankazan Kız İmam Hatip Lisesi ve Kahramankazan Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi'nde eğitim gören 24 kız öğrencinin mülakat çalışmasında sorulan sorulara gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtarak cevap verdikleri kabul edilmektedir.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, toplumun din ve kültür aktarımını sağlayacak çocuklar ile yaşlılar arasında köprü görevi gören lise gençlerinin dini sosyalleşmesini çeşitli unsurlarla ortaya koymak gibi bir amaç benimsediğinden dolayı anlayıcı/yorumlayıcı özelliği olan nitel araştırma metodu kullanılan bir çalışma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırmalarda sonuçlar tümevarım yöntemiyle ortaya konulur. Olgu ve olayların doğal ortamında gözlemlenmesi, bütüncül bir yargıya ulaşılmaya çalışılması ve çalışmacının da katılımcı görevini üstlenmiş olması bu araştırma türünün en belirgin özelliklerindendir. Nitel çalışmalarda sayısal verilerden istatistiklerden ziyade elde edilen verinin yorumlanması daha büyük bir önem taşımaktadır (Şimşek - Yıldırım, 2013, 52-59). Bu yöntem kullanılırken nitel araştırma yöntemlerinden olan literatür tarama tekniği ve yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi yapılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmacı, mesleki süreçte lise öğrencilerini gözlemleme fırsatı bulmuş ve edindiği bilgileri de aktarmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm de kavramsal/ kuramsal çerçeveyi ortaya koymak için tarihsel dökümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu teknik kullanılırken lise gençliği ve din sosyolojisi alanından ilgili kitaplara, sözlüklere, bilimsel çalışmalara, yazılı ve görsel medya araçlarına başvurulmuştur. Çalışmanın ikinci kısmında ise yarı yapılandırılmış mülakat görüşmesi kullanılmıştır. Çalışma yürütülürken katılımcılara daha önceden belirlenen yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir.

1.6. Geçerlik ve Güvenilirlik

Çalışmanın geçerliliği için literatür taramasına başvurulmuştur. Elde edilen sonuçlar neticesinde çalışmanın kavramsal çerçeve kısmı oluşturulmuştur. Ayrıca benzer çalışmalardan ve Prof. Dr. Zekiye Demir'in görüşlerinden yararlanılarak çalışmanın yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmıştır. Sorular Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu onayından geçmiştir. Ayrıca hazırlanan sorular, araştırma öncesi

pilot uygulama yapılarak denenmiştir. Bu sayede sorulara son hali verilmiştir. Bu sorular içerisinde katılımcıların dindarlıklarını ve dini sosyalleşmelerini de ölçen sorular mevcuttur. Katılımcılardan alınan cevaplar neticesinde bazı katılımcıların kendilerini dindarlıkla ilişkilendiremediği bu nedenle yetersiz gördükleri bazılarının orta düzeyde bazılarınınsa iyi düzeyde ilişkilendikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sırasında her iki lisede de 10 katılımcıdan sonra cevaplar birbirini tekrarlayıp katılımcı sayısı doluma ulaştığı için 24 katılımcıyla araştırma tamamlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmesinden önce araştırma yapılacak okullara Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla dilekçe gönderilmiştir. Okul müdürleriyle araştırma öncesinde araştırmanın içeriği hakkında görüşülmüştür. Öğrencilere araştırma hakkında önceden bilgi verilmiştir. Ancak öğrenciler henüz reşit olmadıklarından dolayı onam formu velileri/vasileri aracılığıyla onaylanmıştır. Mülakatlardan elde edilen sonuçların bilimsel bir araştırmada kullanılacağına dair katılımcılara bilgi verilmiştir. Mülakatlar esnasında katılımcının kendini iyi hissetmediği ya da ifade edemediği durumlarda görüşmeye ara verilmiş ve gündelik muhabbet edilerek katılımcının rahatlaması sağlanmıştır. Buna rağmen görüşmeye devam edemeyen katılımcıların görüşmeleri yarıda bırakılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliği ise daha önce yapılan çalışmalar ve katılımcılardan alınan verilerden sağlanmaktadır.

1.7. Literatür

Lise gençliği ve dini sosyalleşme bu çalışmanın iki temel kavramını oluşturmaktadır. Calışmanın kavramsal çerçeve kısmı ilgili literatür taranarak oluşturulmuştur. Öncelikle YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden yapılan detaylı aramada Lise Gençliğiyle ilgili 16 tane lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ulaşılan bu tezler incelendiğinde din eğitimi, din sosyolojisi, din psikolojisi, felsefe, müzik, reklamcılık, radyo ve televizyon, eğitim ve öğretim alanlarında çalışıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar lise gençliğiyle ilgili yapılan teorik çalışmalar, medya analizi ve saha çalışmaları olarak sınıflandırılabilir. Çalışmanın diğer kavramı olan dini sosyalleşmeyle ilgili yapılan literatür taramasında ise çalışmayla ilgili 17 tane yüksek lisans ve doktora tezi bulunmuştur. Yine bu tezler içinde sosyoloji, din sosyolojisi, din eğitimi ve öğretimi alanlarında çalışmalar mevcuttur.

Yapılan çalışmalara detaylı bakıldığında bu teze yöntem olarak olmasa da literatür açısından en yakın çalışma Ebru Eler Çay'ın, Felsefe ve Din Bilimleri alanında 2019 yılında yaptığı *Lise Gençliğinde Dini Sosyalleşme: Batman İl Merkezi Örneği* adlı yüksek lisans tezidir. Çay, tezinde Batman'daki lise öğrencilerinin dini sosyalleşmesini; aile, dini eğitim veren kurumlar, kitle iletişim araçları ve sosyal çevre olmak üzere dört farklı unsurda ele almıştır. Öğrencilerin dini sosyalleşmesini nasıl etkilediği sorularına 8 temel hipotezle cevap aramıştır. Çalışma Batman ilinde bulunan Şubat- Mart ayı arasındaki 8 farklı okul türündeki 731 öğrenci üzerinde Yakup Coştu'nun ortaya koyduğu *"Dini Yönelim Ölçeği"* kullanılarak elde edilen verilerle tamamlanmıştır. Bu çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın, Çay'ın çalışmasından farkı nicel araştırma yöntemi kullanılarak cinsiyet fark etmeksizin bütün öğrencilerle yapılmış olmasıdır. Bu çalışmada ise yalnızca Fen Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi'nden oluşan iki okulun kız öğrencilerden elde edilen veriler yorumlanmıştır (Çay Eler, 2019, 1-7).

Zeyrek'in 2016 yılında *Dini Sosyalleşmede Etkenler ve Araçlar (Şırnak Örneği)* adlı çalışma ise 14-18 yaş aralığındaki 1151 katılımcıdan 2013 yılı Mayıs- Haziran aylarında elde edilen anket verileriyle yapılan nicel bir çalışmadır. Çalışmada öte yandan 180 öğrenciyle de birebir görüşme yapılmıştır. Zeyrek bu çalışmada Şırnak ilinde bulunan 14-18 yaş arası gençlerin dini eğilimlerini ve dini sosyalleşmelerini etkileyen unsurları ele almayı amaçlamıştır. Çalışma 10 temel hipotez üzerinde geliştirilmiştir. Bu hipotezlerde; cinsiyet farklılığı, sınıf düzeyi farklılığı, okul türü, aile tipi, yaşanılan yer, dindarlık düzeyi, ikamet edilen yer, sosyo-ekonomik düzey ve ebeveyn eğitim durumunun farklılığı göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada sosyalleşme sürecindeki en önemli unsurun yakın çevre olduğu tespit edilmiş olunup dini sosyalleşmeyi sağlayan önemli kişinin de anne olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zeyrek, 2016, 1-33).

Mahir Kaya tarafından 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı altında yapılmış *Dini Sosyalleşmede İnternet ve Sosyal Medya Etkisi* adlı çalışmada içeriğindeki konular sebebiyle bu çalışmayla örtüşmektedir. Kaya, çalışmasında nitel yöntemlerden biri olan dokümantasyon tekniğini kullanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Kaya, çalışmanın birinci bölümünde dini sosyalleşmeye ilişkin kavramsal çerçeveyi, ikinci bölümde ise sosyal medya kavramını; sosyal ağ teorisi, sosyal medya araçları ve sosyal medya siteleri üzerinden ele almıştır. Son bölümde ise dini sosyalleşme ve sosyal medya etkisini incelediği örnekler üzerinden değerlendirmiştir. Çalışmanın hipotezinde ise "Dini Pazar Modeli"nden yararlanmıştır. Bu modele göre din ve dindarlaşma

ile toplum arasında bir ekonomi ilişkisi söz konusudur. Her türlü dinsel faaliyet ve dini kurum teknoloji aracılığıyla toplumsal pazarda kendini gösterebileceği büyük bir alan bulmuştur. Çalışmada toplumsal değişmenin dini iletişimi de etkilediği ve bu nedenle dini iletişimin de artık dijitalleşmeye başladığı söylenmektedir (Kaya, 2019, 1-73)

Mustafa İsmail'in 2016 yılında *Ağ Toplumunda Dini Sosyalleşme* adıyla yaptığı çalışma literatür taraması yapılarak ortaya koyulmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknikle çalışılırken katılımcılara kartopu örneklem yöntemi uygulanmıştır. İsmail'in çalışmasında sosyalleşme kuramları ele alınarak sosyalleşmeyi etkileyen faktörler ve ağ toplumunda dini sosyalleşme ne olduğu ortaya konmuştur (İsmail, 2016).

Bu çalışmayla ortak konulara sahip başka lisansüstü tez çalışmaları mevcuttur. Ancak bu çalışma için doğrudan yukarıda bahsedilen çalışmalar yeterli görülmüştür. Bunun yanı sıra Dergi park, Ulakbim, İSAM gibi web siteleri taranarak bulunan kaynaklarda da çeşitli bilimsel çalışmalar bulunmuştur. Okumuş, 2014 yılında yaptığı çalışmada bireyin, dinini özellikle de yakın çevresiyle kurduğu sosyalleşme aracılığıyla öğreneceğinden bahsetmiş ayrıca dindarlık ve sosyalleşme arasında da bir ilişki olduğunu ifade etmiştir (Okumuş, 2014, 443-444). Güngör yaptığı çalışmada derinlemesine görüşme tekniği kullanarak Amerikalı Türk gençlerinin dini sosyalleşmelerinde akran gruplarının etkisini ortaya koymuştur(Güngör, 2015, 213). Sherkat, yaptığı çalışmada dini sosyalleşmeyi bir süreç olarak ele alırken bireyin dini tercİhlerini ve değişimlerini de göz önünde bulundurmaktadır. Aslında dindarlığında sosyal baskılarla bağlantısının bulunduğunu ortaya koymaktadır (Sherkat, 2013, 281).

Bu araştırma ise Ankara'nın Kahramankazan ilçesindeki iki farklı lise türünden yalnızca kız öğrencilerin katılımıyla gerçekleşmesiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Gençlik dönemi, değişimin etkisinin hızla görüldüğü bir dönem olması sebebiyle bu alanda yapılan çalışmalar toplum açısından önemlidir.

1.9. Araştırmacının Durumu

Araştırmacı bu çalışmayı yürüttüğü esnada örneklem olarak seçtiği Kahramankazan ilçesinde İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmeni olarak bir yıl boyunca aktif görev yapmıştır. Bu sayede çalışma grubunu oluşturan lise gençleriyle doğrudan iletişime geçme

ve gözlem yapma olanağı elde etmiştir. Liseli gençlerinin dini sosyalleşmesinde aile etkisini bizzat okul içerisinde öğrencilerin davranışlarıyla, veli toplantısında ise veli- öğrenci etkileşimleriyle gözlemlemiştir. Eğitim başlığında ise dönem boyunca girdiği meslek derslerinde öğrencilerin derslerdeki dini bilgi düzeyleri, hazır bulunuşluk seviyeleri gibi faktörler etkili olmuştur. Yine öğrencilerin akran iletişimleri toplumsal çevre başlığını oluşturmada etkili olurken gerek derslerdeki materyal kullanımı gerekse de ders sonrası öğrencilerin iletişim araçları kullanımı, aktif zaman geçirmeleri ise son başlığı belirlemiştir. Çalışma bu sayede liseli gençlerle birebir çalışılarak literatür taraması ve yarı yapılandırılmış mülakatın yanı sıra da gözlemle desteklenmiştir.

2. KAVRAMSAL/ KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. GENÇLİK

Toplumu bir bütün olarak ele aldığımızda toplumsal yaşamın içinde biyolojik olarak farklı dönemler içinde yer alan pek çok bireyi görebiliriz. Bunlar içinde gençliğe aday olan küçükleri, hayat arayışında olan gençleri ve gençliği arkalarında bırakan büyükleri görmek mümkündür (Doğan, 2012, 95). Birey, hayatın doğal akışı içerisinde farklı evrelerle karşılaşmaktadır. Bu evreler çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik olarak sınıflandırılmaktadır. Her alan bu evrelere kendi penceresinden bakmaktadır. Kültürel ve tarihi etmenlere göre yaşama evrelerinin sosyal anlamda şekillenmesini ise sosyoloji açıklamaktadır. Gençlik konusu sosyoloji de tek başına değil disiplinler arası şekliyle ele alınmaktadır. Bunun içi de biyoloji, tarih, etnoloji, psikoloji ve eğitim gibi disiplinlerle paslaşmaktadır (Hartmann, 2019).

Gençlik kavramını daha doğru anlayabilmemiz için ona tarih boyunca yüklenen anlamları bilmemiz gerekir. Gençlik, zaman içerisinde farklı evrelerden geçmiştir. Günümüzde anlaşılan ifadesiyle gençlik, çocukluk ve yetişkinlik arasında yer alan bir dönem olarak modernite ve kentleşmenin etkisiyle karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak gençlik tarihi araştırmalarına bakıldığında geçmiş dönemlerde gençliğe bu kadar zaman ayrılmadığı geleneksel toplumlarda gençliğin kısa bir döneme karşılık geldiği görülmektedir. Ancak modern toplumla beraber gençlik belirgin bir sosyal kategori olarak karşımıza çıkmaktadır (Lüküslü, 2009, 19). İnsanlık tarihi boyunca gençlik kendi has kimliğiyle hem bir kategori hem de bir olguyu temsil etmektedir. Tarihsel süreçte ilahi dinler, genç peygamberlerin kıssalarını insanlara sunmaktadır. Bu vesileyle gençler kendilerine dini bir kişiliği rol model olarak alabilmektedir. Geleneksel toplumlarda yaşam evreleri bakımından bir kategorileşme bulunmamaktadır. Modern toplumlarda devlet ve kamu işlerinin daha iyi yerine getirilebilmesi için gençlik ayrı bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda gençlik yaşam içinde faklı bir evre olarak yer almamakla birlikte çocukluk ve yetişkinlik arasında evlenmek, iş bulmak gibi farklı beklentilerin yerine getirilmesiyle son bulmuştur. Bugün bizim anladığımız ifadeyle gençlik kavramı ilk defa 19.yy'da ortaya

çıkmıştır. Ancak gençlik için evrensel bir yaş aralığı ve tanımlama yapmak mümkün değildir. Bu durum zamana ve mekâna göre değişiklik gösterebilir (Vatandaş, 2013).

Gençliği açıklamak için farklı tanımlar kullanılabilir. Ancak gençliği çok yönlü ifade edecek olursak "gençlik; buluğa erme sebebiyle, biyolojik ve psikolojik bakımdan çocukluğun sonu ile toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan 12-24 yaş arasında kalan yaş grubudur." (Şener, 2013, 11). Heyet (1986), çalışmasında genci bilinçaltı dürtülerini yeteri kadar bastıramamış ve kontrol altına alamayan olarak sınıflamış ve özetlemiştir. Genç hem maddi hem de manevi olarak aralık da kalmıştır. Çocukluk ve yetişkinliğin arasındaki çatışmayı, aileye bağımlılığı, ekonomik özgürlüğü, biyolojik istekleri henüz karşılayamamıştır (Tolan vd., 1986, 9).

Gençlik dönemi kendine has özellikleriyle farklı bir dönemdir. Bu dönemde gençler kendi düşünme şekillerini, yaşam tarzlarını, dil pratiklerini oluştururlar. Gençlerin vücutlarında meydana gelen birtakım hızlı ve ani değişimler onların zihinsel süreçlerinde de kararsızlık, asi davranış gibi tepkilere sebep olur. Bunun yanı sıra dönemin kendi özelliklerindeki coşku, bağımsız davranma ve tahammülsüzlük onda olumlu sonuçlara yol açarak bireysel ve toplumsal ahlaki olay ve tutumlara karşı daha duyarlı olmasını da sağlayabilir. Bu durum birey ahlaki değerlerinin oluşmasında da etkilidir (Lüküslü, 2003, 288-289). Bireyler, çocukluktan gençliğe geçerken aynı zamanda bağımlı bir hayattan bağımsız ve sorumluluk sahibi bir hayata da geçmiş olurlar. Bu nedenle sosyal yaşamda psiko-sosyal açıdan ayrı bir kategoriye kavuşmuş olurlar (V.N. Stoletov vd., 1979, 23).

Gençlik toplumda önemli bir değer kategorisi olarak var olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye Aile Araştırma Kurumunun ortaya çıkardığı çalışmada gençlikle ilgili şu bilgiye de rastlanmaktadır. Gençlik toplumların gelişiminde ve kalkınmasında önemli bir etkendir. Bu dönemde toplumun gençten gencinde toplumdan beklentisi en üst seviyededir. Gençliğin hayalleri ve toplumun gençlik planları bu noktada örtüşmelidir. Bu seviyede genci ve toplumu bir arada tutan ortak unsur "gelecek" kavramıyla ifade edilir. Gencin, kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun beklentilerine göre hareket etmesi, potansiyelini gerçekleştirebilmesi önemlidir. Bu durumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için de bireyin kendisiyle, ailesiyle, çevresiyle ve devletiyle barışık olması gerektiğinde kendi kararlarını uygulayabilmesi gerekmektedir (BAŞAK, 1997, 3). Devletlerin veya hükümetlerin güçlü bir biçimde hayatta kalabilmeleri için gençlere yönelik uygulanabilir politikalar geliştirmeleri zorunludur. Nitekim elindeki genç nüfustan yeterince faydalanamayan genç nüfusu düşük ve üretken olmayan devletlerin dinamiği düşer. Bu

noktada başta devlet, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları birlikte hareket etmeli ve ortak projeler geliştirmelidirler. Bu durumu sadece günümüz özelinde düşünmemek gerekir. Günümüzde ise Dünya Gençlik Kongresi'nin BM aracılığıyla iki yılda bir gençleri toplaması ve dünyanın sorunlarına aktif bir katılımcı ve çözüm üretici olarak gençlere aktif rol vermesi gösterilebilir. Yine siyasi partilerin dini ve toplumsal grupların gençlik kollarının olması gençlere söz hakkı verilmesi de bu bağlamda değerlendirebilir (Okumuş, 2017, 80-81).

Gençleri kategorize etmenin çok farklı unsurları vardır. Yapılan çalışmalarda gençlere dair en genel biçimiyle şu şekilde sınıflama yapabiliriz: yerleşmeye göre gençlik; kent-kasaba-gecekondu gençliği, toplumsal açıdan gençlik; durağan-değişmiş toplum gençliği; üretim ilişkisi bağlamında üretici -tüketici gençlik. Başka bir çalışmada ise en genel başlıklarla şu şekilde tasnif bulunmaktadır bu başlıkların alt detayları bulunsa da bu çalışma için bu kadarı yeterlidir: öğrenci gençliği, okul dışı gençliği, özel durumlu gençlik. Öte yandan Türkdoğan ise yaptığı çalışmada gençliği beş sınıfta ele almıştır. Bunlar: "duyarsız gençlik, yabancılaşmış gençlik, ferdiyetçi gençlik, eylemci gençlik ve yapıcı gençliktir." Detaylı tasniflerin dışında dönemsel olarak da gençlik özel adlandırmalarda da ortaya çıkmıştır: cool gençlik, emoji gençlik, İslamcı gençlik, devrimci gençlik vb. (Türkdoğan, 1985, 127).

Gençlik döneminin açıklanmasında gençliğe geçiş tipleri etkili olmuştur. Bunlar: içsel-dışsal, normatif-kültürel, psikolojik ve biyolojik geçiş tipleridir. İçsel değişmeler daha çok zihinsel süreçlerle ilgiliyken dışsal değişmeler toplumsal beklentilerin (evlenme, işe girme, mezun olma) karşılanmasıyla, normatif ve kültürel değişmelerde belli zaman aralığında yerine getirilmesi gereken davranış biçimleridir. Özel geçiş tipleri de bulunmaktadır. Bunlarda saplantılı, olağandışı ve suç halleri gibi durumlarda görülmektedir (Kimmel - Weiner, 1994, 12-13)

Gençliği değerlendirme ölçütlerinden biri de yaş kavramıdır. Yaş, gençlikle ilgili toplum tarafından ortaya konmuş bir görüştür. Toplumda gençlik bir süreç içinde olma hali olarak görülürken, yetişkinlik artık bir sürecin sonunda varılan yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Gencin süreç içerisinde fiziksel büyüme ve zihinsel olgunlaşmayla beraber yerine getirmesi gereken ödev ve sorumluluklar bulunmaktadır (Tezcan, 2013, 145). Yaş, toplumsal yapı ve gündelik hayatta çok sık kullanılan ve değişmeyi içeren bir kavramdır. Örneğin, toplumsal yaşamda pek çok gündelik iş yaşa ilişkili olarak bireye atfedilmektedir. Yaş konusu ülkelerin nüfus planlamasında da önemli bir etkendir. Gelişmiş ülkelerde genç nüfus oranı düşükken yaşlı nüfus artışı etkin olmaktadır. Bu gibi durumlarda nüfus artışı için

harekete geçmekte ve nüfus artışı için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Henüz tam gelişmemiş ve gelişmekte olan aksi durumlardaki ülkeler ise nüfusun niteliğini arttırmaya yönelik eylemleri sahaya sürmektedir. Ülkelerin gücünü belirleyen pek çok faktör vardır, nüfus da bu faktörlerin başında gelmektedir. Gençlik, potansiyel açısından önemli bir döneme karşılık geldiğinden farklı kuruluşlar tarafından da çalışmalara konu olmuştur. UNESCO gençliği 15-25 yaş içerisinde ele alırken BM gençlik için yaş sınırını 12-24 olarak belirlemiştir. Gençlik için yaşa endeksli pek çok aralık bulunmasına rağmen ortak görüş genellikle gençliğin ergenlikle başladığı yönündedir. Türkiye de ise 2011 yılı TÜİK verilerine bakıldığında genç nüfusun oranı %17'yle hiç azımsanmayacak düzeydedir. Gençlik nicel verilerle bu şekilde ifade edilirken nitel olarak ele alındığında kendine ait düşünce sistemi, yaşam tarzı ve sosyal iletişim becerisiyle toplum içerisinde bir alt kültür olarak yer almaktadır. Gençlerin bedenlerinde meydana gelen değişim, uyum sağlama süreci ve toplumsal beklentiler zihinsel olarak gençlerde ani eylemleri de meydana getirmektedir. Gençlik, bir geçiş dönemi olduğundan biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan biraz daha zorlayıcı geçebilmektedir. Bu nedenle bir gençten yetişkin gibi düşünce ve davranış beklenmemelidir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de kimlik ve kişiliğin oluşum döneminin başlangıcı sayılmasıdır. Gençlerin hem karşılaştıkları sorunların çözülmesi hem de onlara kendilerini geliştirme imkânı verilmesi için akademik çalışmaların ve siyasi politikaların uygulanması gerekmektedir (HUGAUM, 2022).

Gençliği sadece yaş üzerinden değerlendirmek yetersiz olur. Gençlik çok fazla bileşeni olan ve değerlendirmeye açık bir alandır. Gençlik sosyolojik açıdan ele alındığında bir geçiş dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernizm, kentleşme ve endüstri kavramlarının çocukluk ve yetişkinlik arasında değerlendirilmesiyle gençlik bir kavram olarak bugünkü halini almıştır. Ancak yaşa bağlı tanımlamalara bakacak olursak BM, UNESCO ve Dünya Bankası 15-24 yaş aralığını, AB ise 15-29 yaş aralığını gençliğe dair referans değeri almaktadır. Ülkemizde ise GSB politikaları uygulamalarında gençlik 14-29 yaş aralığını kapsarken, bir diğer resmi kurum olan MEB'de gençlik 12-24 yaş aralığını kapsamaktadır (GSB, 2013, 3).

Daha çok ergenlik dönemine girmeyle başlayan ve biyolojik değişmelerle kabul gören gençlik dönemi bunun yanı sıra sosyal ve psikolojik unsurlarla da doğrudan ilgilidir. Ekonomik bağımsızlık, işe girme, cinsel gelişim gibi unsurlarda biyolojinin etkisiyle gelişen sosyal ve psikolojik kabullerdir (Baran, 2013, 10). Gençliğe dair sosyal, psikolojik ve

biyolojik olmak üzere farklı tanımlama türleri vardır. Çalışmanın bu kısmında gençliğin bu üç başlık altında tanımlarına yer vereceğiz.

Sosyolojik çalışmalar açısından gençlik her zaman bir değer görmektedir. Çünkü gençler toplumdaki dinamik dönemi oluşturan grupta yer alırlar. Bir bakıma gençliğin dinamiğinden yararlanılması sosyolojik açıdan toplumun sürdürülebilir olması ve geleceğinin garantisi olması açısından önemlidir. Ancak gençlik her döneme göre farklı tanımlamaları olan bir kategori olduğundan değişen gençlik yapısını açıklamak sosyoloji açısından önemlidir (Aksoy, 2019, 170). Sosyolojik olarak gençlik kavramı ele alındığında toplumsal anlamda bir hal belirtmektedir. Gençlik kavramsal olarak üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Bunlarda ilki daha genel bir kavramı ifade etmektedir: bebeklikle başlayıp yetişkinliğe kadar devam eden dönem, ikincisi ergenlik terimini karşılamak için ortaya konan ve on -yirmi yaş aralığını kapsayan dönem, sonuncusu ise sanayi toplumuyla beraber bireyde meydana gelen değişikliğin duygusal ve sosyolojik açıdan ele alınması şeklindedir (Marshall, 2020, 264).

Sosyolojik olarak gençlik araştırmaları Eisenatadt ve Coleman'ın yaptığı çalışmalar neticesinde dört konu başlığında toplanmıştır. Bunları: "gençlikte arkadaş grubunun önemi, gençliğe dair kültürlerin anlam ve işlevleri, genç kuşak ve diğer kuşakların ilişkileri, tarihi ve siyasi olaylarda sosyal değişme ve genlerin katılımı" olarak sınıflandırılabilir (David, 1998, 154).

Gençlik dönemi psikososyal açıdan ergenliği de içine alan gencin genetik olarak sahip olduklarıyla toplumsal olarak sahip olduklarını harmanlayan, kendi ego kimliğini oluşturduğu bir dönemdir. Gençlik döneminin başlangıcı için tam yaş sınırlaması yapmak doğru olmasa bile pek çok gençlik dönemi bireyin biyolojik açıdan buluğ çağına ermesiyle başlar. Gencin vücudunda cinsel olgunlaşma, fiziksel büyüme gibi değişiklikler gözlemlenir. Ancak bu değişimler gencin psikolojik düşünce ve deneyimlerini de etkiler. Kendi bedensel değişimine zihinsel olarak ayak uydurmaya çalışan genç moratoryum sürecine girer. Bu süreçte yoğun endişe, telaş hali gözlemlenir. Gencin sağlıklı bir dönem geçirebilmesi için hemen karar vermekten ziyade gencin düşünce ve davranışları en az altı aylık süreyle gözlemlenmelidir. Gencin hareketlerindeki aşırı davranışlar ve duygularındaki davranışlar onun henüz ergenlik dönemini tamamlayamadığının işaretçisi sayılır. İç dünyasını gözden geçirme, yaşadığı evreni anlamlandırma ve kendini tanıma isteği bu dönemin öne çıkan özelliklerindendir. Süreç sonunda gençten kimlik duygusunun kazanılması beklenir. Bu bir nevi "ben kimim?" sorusunun birey içinde sağlıklı bir şekilde cevaplanmasıyla tamamlanır.

Aslında biyolojik bir belirtiler ile başlayan gençlik döneminin ilerleyen süreçlerde psikolojik olarak yoğunlaştığı söylenebilir (TPD, 2023).

Çocukluktan gençliğe geçiş evresini tanımlamak için kullanılan gençlik çok boyutlu dinamiğe sahip olan bir dönemdir. Bu dönemin özellikleri gencin içinde yaşadığı toplumsal yapının özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında da Türkiye farklı sosyo-kültürel özellikleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu nedenle her bölgede avantajlı gençler olduğu gibi dezavantajlı gençlerde bulunmaktadır (YÖK, 2023).

Gençler, sosyalleşmenin dışında kaldığında farklı psikolojik sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar ise zamanla siyasi ve sosyal etkenlerle beraber kalıcı bir biçimde çağın hastalığına dönüşmektedir. Gençlerin sorun tespiti, analizi ve çözümü burada önem kazanmaktadır. Türkiye'de özellikle gençlere yönelik etkin politikaların doğrudan uygulanabilmesi için devlet kurumlarına ihtiyaç vardır. Kurumların bağında da eğitim kurumu yer almakta okullaşmayla birlikte sorunlar ve çözümleri masaya yatırılmalıdır (Tuncay, 2000, 233).

Gençlik kendine özgü sosyolojik, biyolojik ve psikolojik değişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Dönemin en önemli özelliği çok fazla çalkantılı süreçlere ve duygusal yoğunluklara sahip olmasıdır. Gençlikteki bu hızlı ve ani değişimler yetişkinlikte yerine sakinliğe ve netliğe bırakır. Bu farklılık pek çok çalışmaya nesil farklılığı olarak konu olmaktadır. Ülkemizde özellikle de son yıllarda yetişkin kuşak tarafından genç kuşağın ahlaken yozlaştığı toplumsal değerlerden uzaklaştığına olumsuz bir değerlendirme bulunmaktadır. Ancak bu noktada çalışmacılara düşen sadece durum tespitini yapmak değil çözüm önerilerini de sunmaktır (Düzgüner, 2015, 106).

Gençleri gelişim psikolojisinin penceresinden ele alacak olursak, gencin bu dönemdeki en önemli arayışlarından biri de kimlik bulma arayışıdır. Bu arayış her ne kadar birey merkezli görünse de bireyin duygu ve düşünceleri içinde bulunduğu koşullara göre şekillenir. Bu neticede ise genç bireyde üç farklı kimlik tipi karşımıza çıkar. Bunlar: "Kişisel kimlik (iç dünya), sosyal kimlik (toplum) ve sanal kimlik (internet) (Düzgüner, 2015, 110-111).

2.2.2. Sosyolojik Açıdan Gençlik Kuramları

Sosyolojik açıdan gençlik çalışmalarının temelini yapısal işlevselcilik ve idealist çözümlemelerin çeşitli tipleri oluşturmaktadır. Daha sonra ise yapısal işlevselcilik etrafında gençliğe dair alt kültür kuramları ortaya çıkmıştır. Sosyolojik çalışmalarda gençlik farklı kuramsal yaklaşımlarla çalışılmıştır. Yeni dönem gençlik sosyolojisi çalışmaları ise toplumsal reaksiyon kuramı ve Marksist kuram etrafında şekillenmiştir (Smith, 1981, 239-240). Biz de bu çalışma da Baran'ın (2013), gençlik kuramı sınıflamasını esas alacağız. Ona göre gençlik kuramları; yapısal işlevsel açıdan gençlik kuramları, yapısal çatışmacı açıdan gençlik kuramları, sembolik etkileşim açısından gençlik kuramları ve alt kültür gençlik kuramları olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır (Baran, 2013).

2.2.2.1. Yapısal İşlevsel Açıdan Gençlik Kuramları

Yapısal farklılaşma ve değişmenin dolaysız sonucu, gençlik tarafından soyutlanışı ve ortaya çıkardığı belirsizlik işlevsel yapısalcılık kuramını ortaya çıkarmıştır. Gençlik hareketleri, kuşakların toplumun kenarına itilmesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Toplumun ve yetişkinlerin gençlere vermediği rol ve statüleri gençler, gençlik hareketleri sayesinde almaya çabalamaktadır. Kuşakların birbirinden farklılaşması ve rollerinin ayrılması sanayi toplumuyla ortaya çıkmıştır. Kuşakların çatışması gençler ve yaşlılar arasında ki toplumsal konum çelişkilerinden ortaya çıkmaktadır (Bengtson vd., 1983).

Yapısal işlevsel teori Durkheim tarafından ortaya çıkmasına rağmen en güçlü etkisini Modern fonksiyonalistlerle birlikte ortaya koymuştur. Toplum, modern fonksiyonalistlere göre alt bölümlerden oluşan ve her bölümün yerine getirmesi gereken bir görevi olan bağımlı parçalardan oluşur. İşlevselcilere göre sosyal uyum, bağımlılık ve değerler önemlidir (Kongar, 2019).

Yapısal işlevselci yaklaşım toplumu bir bütün ve birbiriyle ilişkili olarak ele alır. bir bütün olan toplumun bir parçasında meydana gelen bir değişiklik toplumun diğer parçalarını da etkiler. Bu nedenle gençlerde toplumdaki değişimden doğrudan etkilenir. Değişme var olan sistemin düzenini bozan bir durumdur. Çocukluktan yetişkinliğe geçişteki değişme süreci de toplumsal rollerin kazanıldığı işlevsel bir evre olarak nitelendirilir. Gençlik sosyolojisi çalışan yapısal işlevselciler için toplumdaki rol ayrımında yaş kavramı önemli bir faktördür. Çünkü onlara göre birey yaş indeksli olarak toplumda bir rol kazanır ve

sorumluluklarını yerine getirir. Gençlik dönemi bireyin toplumla sosyal uyum gösterdiği ve topluma entegre olduğu işlevsel bir dönemdir. Bu dönemdeki sosyalleşme mikro anlamda bireyi etkilediği gibi makro anlamda da toplumu etkiler (Özcan, Demir vd., 2005, 168).

Bireyin gençlik sürecini en sağlıklı biçimde atlatması ve toplumla bütünleşmesi gerekir. Toplumla bütünleşemeyen birey de hem içsel hem de dışsal çatışmalar meydana gelir. Bu nedenle bireyin içsel çatışmalarının çözümü için kişilik gelişiminin dışsal çatışmalarının çözümü içinde aile ve toplumsal çevresinin yeterli düzeyde olması gerekir

2.2.2.2. Yapısal Çatışmacı Açıdan Gençlik Kuramları

Sosyoloji çalışmalarında önemli bir yere sahip olan çatışmacı kuram 19.yy'de Karl Marx'ın fikirleriyle ortaya çıkmıştır (Wolf - Wallace, 2020, 110). Çatışmacı kuram, toplumsal yapı içindeki güç ve çıkar ilişkilerini ele alan bir geleneğin sonucu olarak eşitsizlikleri açıklar. Bu kuram temelde sosyal sınıf ve grup mücadelelerini ele alır. Gruplar arasında meydana gelen çatışma ekonomi temellidir. Çatışmanın sonucunda ekonomik güç merkezli sınıf farkları oluşur. Toplumsal tahakküm de bu şekilde gücü elinde bulunduranlar tarafından ortaya çıkar (Collins, 2015, 55-56). Çatışmalar genellikle bireyin dışındaki ekonomik- politik süreçler ve adaletsiz kaynak dağılımı sonucu ortaya çıkar. Bazen de kültürel şiddet gibi toplumsal yapı temelli olabilmektedir (Yılmaz, 2018, 9-22).

Geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişte genç bireylerin topluma entegre sorunu ortaya çıkmıştır. Gençler ve aileleri arasındaki iletişim yetersiz kaldığında ve sosyalleşme sağlanamadığında aile içerisinde çatışma meydana gelir. Yine gençlerin ekonomik sıkıntı çekmesi, toplumsal faaliyetlerde yeterince yer alamaması bireyin hem toplumla hem de devletle çatışma yaşamasına sebep olur. Gençlik sosyolojisi bağlamında ele alındığında genç bireylerin diğer kuşaklarla olan kuşak çatışması, toplum, ekonomi ve eğitimle olan çatışmaları yapısal çatışmacı kuramların içeriğini oluşturmaktadır (Baran, 2013, 13).

2.2.2.3. Sembolik Etkileşim Açısından Gençlik Kuramları

Sembolik etkileşim kuramı 20.yy'de George Herbert Mead ve Herbert Blumer tarafından ortaya çıkmıştır. Daha sonra, Charles Horton Cooley, William I. Thomas, John Dewey gibi isimler tarafından geliştirilmiştir. Sembolik etkileşimcilerin teorileri anlam ve insan etkileşimleri etrafında toplanmıştır. Bu kuramın temel dayanak noktalarından biri de insan etkileşimlerinin oluşturduğu sembol ve anlamların karşılık geldiği şeyi bulmaktır (Aksan vd., 2009, 902).

Toplumsal ilişkiler ve etkileşimler sembolik etkileşimin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Mead, bireyin kişiliğini psikolojik ve biyolojik benlikten ziyade sosyolojik olarak girdiği etkileşim sonucu ortaya çıkan bana kavramından hareketle açıklar. Gençlik sosyolojisi açısından bakıldığında ise genç kendi toplumsallaşma sürecinde kendi kişiliğine dışarıdan öğrendiklerini de katarak dahil olur. Bu bir nevi toplumsal öğretileri anlamlandırma ve yorumlamayla içselleştirmektir. Gençlerin kişiliğini anlamak için onların tek başlarına olan hallerinden ziyade gruptaki halleri dikkate alınmalıdır. Çünkü bu iki hal birbirinden farklıdır. Grupta kurallara uyma ve rollere dikkat etme çabası vardır. Aynı zamanda gençler bu dönemde kullanılan dil, dinlenilen müzikler ve mimikler gibi sembolik davranışlara kendilerince anlam yüklerler. Gencin sembollere yüklediği anlam onu eylemlere götüren bir araç niteliğindedir (Poloma, 1979, 165-166).

2.2.2.4. Alt Kültür Kuramları

Alt kültür kuramı, genellikle farklı sosyo- ekonomik seviyelere sahip gençlerin aykırılıklarını ifade etmek için kullanılır. Bu gençler kendilerine özgü bir biçimde örgütlenebilmeleri sebebiyle toplumda çatışma ve gerilim oluşturmaya müsait bir yapıları vardır. Alt kültüre mensup gençler toplumun kurallarından bağımsız olarak kendi kurallarını ortaya koyarlar. Bu gençlerin oturdukları semtler onların alt kültüre sahip olmasında etkilidir (Özbay - Öztürk, 1996, 101-103). Alt kültür gençleri, toplumdaki egemen kültürün açığını arayarak ortaya koymaya çalışır. Bu gençlerin yaşamları tüketim etrafında şekillenir. Bir yandan çalışan sınıflara aykırı olarak sürekli tüketirler diğer yandan ise tükettikçe hazza kavuşmayı beklerler. Tüketim toplumu kavramı alt kültür kavramıyla doğrudan ilişkilidir (Storey, 2000, 141). Tüketim gençler için bir ekonomik sınıf göstergesi değil ortaya çıkarttıkları kendi kültürlerini sunma tarzıdır. Kendi kültürleri, konuşma biçimleri

olabileceği, müzik tarzları ve davranış tarzları da olabilir. Aslında gençler için kendi kültürlerini ortaya koymak egemen kültüre bir başkaldırı göstergesidir (Storey, 2000, 144).

Gençlik üzerindeki alt kültür, gerçek toplumda aktivist hareketlerle, direniş gruplarıyla, beslenme biçimleriyle (vegan besleme) görülebileceği gibi internet aracılığıyla ortaya çıkan sanal medya da ise enformasyon alışverişi, karşıt görüşler, sanal tartışmalar, video ve müzik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençler, gerçek toplumun egemen dünyasından uzaklaştıkça sanal dünyadaki alt kültüre yakınlaşmaktadır (Best - Kellner, 2003).

2.2. SOSYALLEŞME

2.2.1.Sosyalleşmenin Tanımı ve Türleri

Sosyalizasyon ya da bir diğer adıyla toplumsallaşma bireyin içinde yaşadığı kültürü öğrenme sürecine verilen addır (Andersen - Taylor, 2007, 55) . Birey, içinde yaşadığı toplumdan ayarı düşünülemez. Toplumun dili, kültürü, kimliği birey üzerinde bir etki bırakır. Bu etki aracılığıyla birey toplumun bir parçası olur. Sosyoloji ise toplumun birey üzerindeki etkisini konu edinerek bireye kendini tanıma ve özgürleşme alanı sunar (Fulcher - Scott, 2006, 5). Sosyal bilim çalışmalarında toplumsallaşma kavramı ilk defa George Simmel tarafından kullanılmıştır. The Problem of Socıology adlı makalesinde ilk defa toplumsallaşmaya değinen Simmel, toplumsallaşmayı ilişkilerin grupsal oluşum süreci olarak ifade etmiştir. Simmel bu ifadesinde bireyselcilikten ziyade grup bilincinin üzerinde durmuştur. Simmel'e göre toplum grup etkileşimlerinden meydana gelir. Bu etkileşimden ise aile, din, ekonomi vb. kurumlar büyük oranda etkilenir. O halde toplumun devamlılığı için bireylerarası etkileşim kaçınılmazdır. Sosyolojinin temel ögesi toplumsallaşma ve beraberinde getirdiği ilişkiler biçimidir. Simmel, toplumsallaşma kavramını doğrudan organize ve birlik olmayla ortaya koymuştur (Simmel, 1895, 418).

Franklin Henry Giddings ise toplumsallaşmaya ilişkin görüşlerini Simmel'in görüşlerini merkeze alarak ancak ondan biraz farklılaşarak ortaya koymuştur. Toplumsallaşma kavramını The Theory of Socilization isimli yazısında Giddings, "(birbirleriyle) ilişkide bulunan bireylerdeki sosyal mizacın ya da karakterin -zihnin sosyal bir durumu olarak- gelişimi" şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda toplumsallaşmayı dört

temel süreçte ele almıştır. Buna göre birincisi, değer anlama sürecidir (appreciation). Bu süreç bireyin bilinç kazanmasından yaşlılık dönemine kadar hayatını anlamlandırma çabasıdır. İkincisi, yararlanma sürecidir (utilization). Bu süreçte birey dış dünyada algıladıklarını kendi yararına olacak biçimde dönüştürür. Üçüncüsü, karakterize etme sürecidir (characterization). Bu süreç bir önceki sürecin tam tersi şeklinde ilerlemesiyle devam eder. Dış dünyayı gören ve kendi yararına kullanan birey, dış dünyanın ihtiyaçlarına göre de kendini şekillendirir. Bu da bireyin kimlik ve karakter oluşumunu şekillendirir. Son olarak ise toplumsallaşma (socialization) sürecidir. Bireyin doğduğu andan itibaren ilişkide bulunduğu (aile, arkadaş, okul grupları vb.) insanları onlarla kurduğu iletişimi onlara karşı duyduğu hisleri ve buna bağlı olarak yakınlık kurmasını ifade eder. Bu son süreç doğrudan sosyolojinin araştırma konusudur. Toplumsallaşmaya ilişkin bireysel ve psikolojik boyutların ele alınması ve incelenmesinde Giddins'in teorileri çerçevesinde şekillenmiştir (Martin, 2007, 23).

Sosyalleşme bireyin aktif rol oynadığı içinde bulunduğu gruba ait değer ve davranışları benimsediği bir süreçtir. Bu süreç içerinde birey içinde bulunduğu topluma ait gelenek görenek, inanç biçimi, toplumsal öğretiler ve sembollerden etkilenerek bunu "özdeşleştirme" (identification) biçimiyle içselleştirir (Günay, 1992, 67). Aslında birey sosyalleşme sürecine girerek toplumun kendinden beklediği düşünce ve normlara uyma yönüyle üzerine bir sorumluk da yüklemektedir. Bireyin karakteri ve kişiliğinin şekillenmesinde içinde bulunduğu çevrenin etkileri büyüktür (Erkal, 2012, 87). Sosyalleşme sürecinde birey kendisine toplumda bir konum belirler. Ötekinin yerini anlayarak kendini tanımlamayı diğerleriyle ilişkiyi sürdürmeyi ve davranışlarını kontrol etmeyi öğrenir (Doğan, 2011, 38).

Bireyin sosyalleştirilmesi üç şekilde gerçekleşir: birincisi ailede başlayan ve asli (primer) olarak adlandırılan sosyalleşmedir. Bu dönemde sosyalleşmenin temeli atılır ve birey sürecin başında görece olarak savunmasızdır herhangi bir karşı çıkma eylemi söz konusu değildir. İkincisi tali (ikincil) sosyalleşme olarak adlandırılan aileden sonraki halka da yer alan ve süreç içerinde okul, aile, din, iş vb. farklı gruplarla tanışılarak edinilen sosyalleştirmedir. Bu süreçte birey savunma mekanizmalarını geliştirerek sadece uyum göstermeyip artık iş birliği, rekabet ve çatışma gibi davranışları da sergilemektedir. Sonuncusu ise bireyin geçmiş deneyimlerinin tersine işler yaptığı yeni düşünce ve davranış biçimleri geliştirdiği "boşalt sonra doldur" öğretisinin benimsendiği "beyin yıkama" yönteminin aktif olduğu yeniden sosyalleştirme olarak tanımlanan süreçtir. Bu süreç bir

ideolojiyi benimsemek şeklinde ilerleyebildiği gibi toplumun aksine olan tiplerin toplumun istediği kalıba uydurulması olarak da gerçekleşir. Hapishaneler de ki mahkumların ıslah sürecindeki kullanılan teknikler yeniden sosyalleştirme kategorisinde yer almaktadır (Arslantürk - Amman, 2020, 322).

Sosyalleştirme tek taraflı bir süreç olmayıp sosyalleştirmek istenenler ve sosyalleştirenlerin denklem de yer aldığı çift taraflı bir süreçtir. Çocuk aile içerisinde ebeveynleri ve diğer aile üyeleri tarafından, memurlar kurumdaki diğer çalışanlar tarafından, öğrenciler ise hem öğretmenleri hem de okuldaki diğer öğrenciler tarafından sosyalleşme sürecine dahil olurlar (Arslantürk - Amman, 2020, 322-324). Sosyalleşme bir uyum sürecinin yanı sıra bir öğrenme süreci olarak da tanımlanabilir. Birey içinde bulunduğu grubun değerlerini yakından takip ederek öğrenir. Toplumsallaşmanın gerçekleşmesi için bireylerin toplumun istediği davranışları yerine getirmesi esastır. Birey doğar doğmaz topluma katılıp doğrudan bir sosyalleşme sürecine giremez. O halde sosyalleşmeyi bireyin doğuştan getirdiği biyolojik bir sürece indirgemek doğru değildir. Bu nedenle sosyalleşme, sosyologların çalışma alanıyla yakından ilgilidir. Sosyalleşme bir süreç olarak objektif ve subjektif olmak üzere iki biçimde değerlendirilir: Bunlardan ilki bireyin içinde yaşadığı topluma uyum sağlama sürecinin yönetilmesi, kabul edilmesi ve aynı zamanda bir sonraki nesle toplumun kültürünün aktarılmasıyla ilgilidir. Sosyalleşme bir süreçtir ve bireye bütün yaşamı boyunca toplumun değerler sistemini aktarmakla yükümlüdür. Bu süreci bireyin hayatında belli bir dönemle sınırlamak mümkün değildir. Bebeklikten başlayarak hayat boyu devam eder. İkincisi ise bireyin sosyalleşme sürecine uyum sağlarken etrafındakilerle yaşadığı uzun ve bilinçsiz dönemdir (Koştaş, 1987, 329-330).

Sosyalleşmenin gerçekleşmesi için tek bir tip yoktur. Sosyalleşme farklı zamanlarda farklı araçlarla ortaya çıkabilir. Aile, sonraki yıllarda fonksiyonunu azaltsa da bireyin sosyalleşmesi için ilk karşılaştığı ve içine doğduğu ortam olması sebebiyle önemlidir. Bireyin sosyalleşmesindeki ilk dönemde aile etkin rol oynasa da bu rolü ilerleyen dönemlerde okul, arkadaş grubu, iş hayatı gibi etkenler üstlenir. Hatta aileden sonra gelmesi sebebiyle aile ikincil diye adlandırabileceğimiz sosyalleşme aracıdır. Aile, bireyin sosyalleşmesinde geleneksel ve otoriter bir tutum üstlenirken arkadaş bunun tersine daha serbest ve rahat bir ortam sağlar. Bu nedenle aslında bireyin kimlik inşası arkadaş ve akran gruplarıyla etkileşime girmesiyle başlar. Çocukluk döneminde bireyin arkadaşlarıyla oynadığı oyunlarda sosyalleşme de aracı görevini üstlenir. Bir diğer sosyalleşme aracı olan okul ise toplumun işleyiş mekanizmasını kurumsal açıdan bireye kazandırması, belli

görevler, sorumluklar ve yetki vermesi yönüyle önemlidir. son olarak ise modern toplumlarda ortaya çıkan kitle iletişim araçları da sosyalleşmeye etki ede faktörlerdendir (Tübitak, 2023).

Sosyalleşme süreci bireyin doğumuyla birlikte normal bir seyir izlerken gençlik döneminde hızlanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de kimlik arayışı, rol karmaşası ve benliğini bulma sürecinin yoğun ve aktif bir biçimde yaşanmasıdır. Bireyin sahip olduğu roller sosyalleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bireyin ahlaki tutumu, değerler sistemi ve diğer bireylerle ilişkisindeki güven duygusu ergenlik döneminde gelişir. Bu sağlam bir temel oluşturan birey sağlıklı bir şekilde sosyalleşir. Sosyalleşme, toplumsal bütünleşmede bir tampon kurum rolü oynar (Coşgun, 2012, 4-5). Birey, 15-25 yaşları arasında sosyalleşmeyle birlikte toplumun normlarını davranış haline getirip benimsemektedir. Aslında burada düşünsel sistemin davranış olarak dışa vurumu sosyalleşme olarak adlandırılmaktadır (Özensel, 2004, 35). Sosyalleşme her ne kadar yaşam boyu devam etse de en yoğun yaşadığı dönem bireyin gençlik yıllarına karşılık gelen lise dönemidir. Bu dönemde sosyalleşmenin gözlemlenmesi daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Kafalı, 2005, 1).

Sosyalleşme aynı zamanda kültürü öğrenme aracıdır. Özellikle de çocuklar toplumun değer yargılarını, maddi ve manevi unsurlarını öğrenirken kendi kendilerini çevreleyen kültürden yararlanırlar. Toplumsal çevrede önem atfedilen kişiler çocukların sosyalleşme yoluyla kültürlenmesini sağlarlar (Güngör, 2010, 48). Bütün canlılar kendi içlerinde bir sosyal hayat barındırırlar. Ancak hayvanlar içgüdüleriyle bir arada bulunurlar. Arılar, karıncalar ya da sürüyle gezen hayvanlar şekil itibariyle bir topluluk meydana getirebilir. İnsan ise topluluğa akıl ve düşünme yetisiyle birlikte değişim sürecinde bir anlam yükleyerek toplumu meydana getirir. Bu şekilde insan hem biyolojik olarak büyümesini tamamlarken hem de sosyolojik açıdan toplumun fertleriyle ve normlarıyla karşılaşarak gelişimine devam eder. sosyalleşme süreci toplumun bireye verdiği bir senaryodur. Birey senaryoyu öğrenerek, kendi rolüne bürünür ve toplumsal alana çıkar. Toplumun üyeleri bireye bir fert yüklerler. Böylelikle birey toplum içerisinde bir konum elde eder. Sosyalleşme bir uyum mekanizmasıdır. Toplumsal süreç içerisinde bireyin yaşadığı toplumun değer yargılarını benimsemesi, gelenek- göreneklerine uyması, yeme- içme ve giyim-kuşam gibi toplumsal bütün noktalara temas etmesi sosyalleşme aracılığıyla olur. Mikro açıdan ele aldığımızda bireylerin kendi kişilikleri olduğu gibi toplumlarında kendi kişilikleri vardır. Bireyler, kendi kişilikleriyle birlikte toplumda yer alırken, toplumlarda kendi toplumsal

kimlikleriyle diğer toplumlar arasında yer alır (Arslantürk - Amman, 2020, 161-162). Toplumun uzun bir dönem var olabilmesi makro açıdan sosyalleşmesine bağlı olarak gerçekleşir. Sosyalleşme insan etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu etkileşim diğer birey ve kurumlarla olabileceği gibi iletişim araçları aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir (Schaefer - Lamm, 2000, 57). Ozankaya sosyalleşmeyi, bireyde temel davranışların, belli özlemlerin, rollerin ve yeteneklerin öğrenilmesi olarak sıralamıştır (Ozankaya, 1986, 109).

Bireylerin sosyalleşmesini sağlayan etmenler sosyal bilimcilerle birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım Cooley ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ortaya konmaktadır. Onlara göre birincil grupta yer alan ve bireyin sosyalleşmesini yakından etkileyen unsurlar, bireyin sürekli ve yüz yüze ilişkide bulunduğu, az sayıdaki plansız gruplardır. Bu grubun içerisinde aile, arkadaş ve oyun toplulukları yer almaktadır. Bireyler birincil kümlerden uzaklaştıkça nispeten daha uzak ve soğuk ilişkilerin olduğu ikincil gruplara yakınlık gösterirler. İkincil gruplardaki sınıflamada ise temel etken kültürel unsurlar tarafından düzenlenip düzenlenmemesidir. Statü grupları, milliyet grupları, ikamet grupları, ilgi ve amaç grupları kültürel olarak düzenlenen gruplar arasında yer alırken; biyolojik gruplar ve tesadüfi gruplar bu grubun dışında kalır (Cooley vd., 1951, 70-78).

2.2.2. Sosyalleşme Kuramları

Birey ve toplum açısından pek çok işlevi bulunan sosyalleşme bireyin kimlik ve kişiliğinin oluşmasında etkilidir. Aynı zamanda bireye empati duygusu, davranışları tahmin ve kontrol edilebilir kılma yetisi sağlayan toplumsal bir kontrol mekanizmasıdır. Kuramlar üzerinden ele alındığında ise İşlevselci kuram, sosyalleşmenin toplumsal devamlılığa ve dolayısıyla kurumlar, normlar ve rollere hizmet ettiğini ortaya koyarken Çatışmacı kuramı ise sosyalleşme sürecinde bireyin bireyselliğini kaybettiği ve uyum davranışıyla beraber toplumsal kabulü devam ettiren konumu korumaya yönelik bir hizmet aracı olduğunu söyler. Bireyin, kendine has özelliklerini de ortadan kaldırabilme faktörüyle sosyalleşme olumsuz bir yanda sergileyebilir. Sosyalleşme kuramları, üç temelde kabulde ele alınabilir. Bunlar: biyolojik faktörü esas alan, sosyal çevreyi esas alan, genetik ve sosyal çevreyi bir arada alan kuramlardır (Ergan vd., 2012, 367-374)

Sosyal bilimler açısından bakıldığında sosyalleşme çok geniş bir kavramdır. Sosyalleşmesinin farklı tipolojileri bulunmaktadır. Bunlardan biri de birincil sosyalleşmedir. Birincil sosyalleşmeyi çocuğun ailesi ve arkadaş çevresi oluşturur. Aslında birincil sosyalleşme ileriki dönem sosyalleşmesinin de temelini atar. Bizim çalışmamız da ki sosyalleşmeyi etkileyen unsurlardan aile ve toplumsal çevre başlığı da doğrudan bu sosyalleşme türüyle ilgilidir. Birincil sosyalleşmenin dışında ikincil sosyalleşme dediğimiz bir sosyalleşme türü daha vardır. Bu da bizim çalışmamızdaki eğitim başlığına karşılık gelmektedir. Yine zamansal sosyalleşme, cinsiyet sosyalleşmesi, örgütsel sosyalleşme, siyasal sosyalleşme, mesleki sosyalleşme gibi farklı sosyalleşme türleri bulunmaktadır. Biz bu çalışmada sosyalleşmenin bir tipi olan dini sosyalleşmeyi gençler özelinde ele alacağız (Okumuş, 2014, 439-441). Ancak gençlerdeki dini sosyalleşmenin anlaşılabilmesi için de diğer evrelerdeki dini sosyalleşmenin de anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle dini sosyalleşme; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dört başlıkta ele alınacaktır.

2.2.3. Dini Sosyalleşme ve Aşamaları

Dini sosyalleşme bireyin yaşamının her döneminde farklı biçimde görülmektedir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmada çocukluk dönemi, Gençlik dönemi, yetişkinlik dönemi ve yaşlılık dönemi olmak üzere dini sosyalleşmeyi dört ever de ele aldık.

2.2.3.1. Çocukluk Dönemi

Toplumsal değişmeyle birlikte çocukların nasıl sosyalleşeceği konusunu ele alan Roberta M. Berns, insan ekolojisi fikrini ortaya atmıştır. Bu ekolojiyle birlikte, insanın süreç boyunca geçirdiği algılama, öğrenme ve davranış gibi değişiklikleri sosyolojik, psikolojik, biyolojik ve kültürel bağlamlarda ele almıştır. Toplumda meydana gelen değişimler toplumun ekonomi, demografi, teknoloji ve ideoloji gibi faktörlerini de sosyal uyum açısından etkilemektedir. Ancak insan doğası gereği zamansal olarak bu değişime adapte olmalıdır. Toplumda birçok güç çocuğun sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkı sürecinde çocuklar toplumsal kurumlar tarafından desteklenmelidir. Sosyalleşme, bireyin

hayatı boyunca aile, okul, arkadaş çevresi ve medya gibi etmenler aracılığıyla devam eden bir süreçtir (Berns, 2009, 7).

İlk çocukluk döneminde somut bir inanç bulunmamaktadır. Bu nedenle dini sosyalleşmeden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu dönemdeki din kavramı daha çok somut olarak dini materyaller üzerinden ilerlemektedir. Çocukluğun ikinci döneminde ise soyut işlem dönemi başladığından dolayı dini merak duygusu gelişmektedir. Çocukluk dönemindeki dini sosyalleşme çocuğun etrafında gördüğü büyükleri taklit etmesi, onlarla birlikte dini mekanlara gitmesi ve dini programlara katılmasıyla sağlanmaktadır (Eron, 1989, 435-442).

2.2.3.2. Gençlik Dönemi

Lise gençliği, çocuklukla yaşlılık arasında bir tampon kurum özelliği taşımaktadır. Özellikle bu dönemde lise genci kendi kimlik ve kişiliğini inşa edebilmek yetişkinler içinde yerini alabilmek ve toplumdaki varlığını benimseyebilmek için sorgulayıcı ve kaygılı bir tavır sergilemektedir. Eğitim, sosyal çevre ve mesleki arayışında bir arada gerçekleşmesi bu durumu pekiştirmektedir. Toplumsal dönüşümlerin merkezinde genellikle gençler vardır. Gençler ise bu değişime çok hızlı ve kolay uyum sağlarlar. Genç bireylerin topluma uyum saplama süreçleri içerisinde bulundukları sosyal, ekonomik ve kültürel sınıfla doğrudan bağlantılıdır (Doğan, 2014, 502). Bireyin kendisine yoğun bir şekilde sorular sorması ve cevaplarını araması gençlik döneminin en önemli özelliklerindendir. Bu dönemde gençler kendilerine "ben kimim?", "ne istiyorum?", "ne olmalıyım?" tarzı ontolojik sorular yöneltir. Aldığı cevaplar neticesinde ise dini inancı, ahlaki değerleri ve toplumsal kabulleri şekillenmeye başlar (Kulaksızoğlu, 2020, 113).

Ergenlik döneminde bireyin etrafındaki akran çevresi ve ailesi önemli rol oynamaktadır. Akranları kişisel beceri, davranış, sosyal çevrede bulunma, destek sağlama ve geri dönüş gibi alanlarda aktif katkı sağlarken aile ise daha kontrolcü, eğitim ve kariyer planlaması gibi daha aktif meselelerde önemli rol oynamaktadır. Akran ilişkileri moda, gündelik yaşam serbest zaman etkinlikleri gibi alanlarda etkilidir. Ergen bireyler genellikle hayata ilişkin önemli kararları alırken ailelerinden aldıkları değerleri kullanırken, sosyal ilişkilerinde ve kişisel ilişkilerinde hem aile hem de akranları olmak üzere iki tarafa da başvurmaktadırlar. Akran grubunun daha rahat olması, özgürlükçü bir alan tanıması ve daha

kolay kabul görmesi gibi durumlarından dolayı ergenler bu dönemde genellikle arkadaş gruplarıyla fikir paylaşımında bulunurlar. Genç bireylerin arkadaş seçimi genellikle aileleri kaygılandırmaktadır. Çünkü arkadaş seçimi genellikle ev dışında gerçekleşir. Hayatla yeni tanışmaya başlayan gencin arkadaş seçimi her zaman doğru tercİhle sonuçlanmayabilir. Yanlış arkadaş kötü alışkınlıkları, madde bağımlılığını ve ahlaksızlığı da beraberinde getirebileceğinden dolayı aileler endişelenmektedir (Coleman, 2010, 147-148). Sosyal yaşamda arkadaş grubunun bireye olan etkilerini göz ardı eden ebeveynler, çocuklarının sosyal çevre içerisinde arkadaş edinmelerini onaylamakta zorluk çekerler. Arkadaş çevresi bireyin davranışlarını ebeveynin korktuğu gibi olumsuz etkileyebileceği gibi sosyal çevreye uyum ve yapıcı olma açısında olumlu da etkileyebilmektedir. Bireyin erken ergenlik döneminde ortaya çıkardığı bağımlılık halleri veya cinsel davranışa ilişkin bilgi edinme süreci aileler tarafından yetişkin bir değer ve kural kabul edilmesinden dolayı olumsuz da ola kabul görmektedir (Coleman, 2010, 143).

2.2.3.3. Yetişkinlik Dönemi

Yetişkin dönemdeki sosyalleşme diğer dönemlerden farklıdır. Çocukluk ve gençlik dönemindeki sosyalleşmede birincil sosyalleşme etmenleri hakimken bu dönemde ikincil sosyalleşme unsurları da baskın bir biçimde görülmektedir. çocukların sosyalleşmesinde ebeveynler ya da ebeveynlerin yerini tutan kişiler sosyalleşmede hâkim ve duygusal rol oynarken yetişkinlerin sosyalleşmesinde akıl daha ön plandadır. Yine bu dönemdeki sosyalleşme diğer dönemlere göre daha yavaş ve temkinli ilerlemektedir (Dönmezer, 1984, 151-152). Arkadaş grupları bireylerin sosyalleşmelerindeki bütün dönemlerde önemli bir yer tutar. Çocukluk döneminde toplumsal iş bölümü, yardımlaşma ve dayanışma gibi rolleri üstlenirken, yetişkinlik döneminde aile hayatı, çocuk bakımı ve evlilik gibi hususları yerine getirir (Güney, 2020, 52).

Yetişkinlik dönemindeki sosyalleşmede rasyonalitenin ön planda olduğu görüldüğünden dini sosyalleşmenin sağlanması için de daha akılcı bir politika yürütülebilir. Diğer dönemlerde daha çok aile, akran çevresi ve eğitim aracılığıyla dini sosyalleşmesini sağlayan birey bu dönemde dini yayınlar, ideolojik gruplar aracılığıyla dini sosyalleşmesini yerine getirebilir. Hem birey bu dönemde geldiği konum itibariyle ebeveynliğe de geçiş yaptığı için artık edilgen değil etkin konuma da geçmiş bulunmaktadır. Yani dini sosyalliği bekleyen tarafta değil doğrudan veren tarafta yer almaktadır.

2.2.3.4. Yaşlılık Dönemi

Yaşlanma sürecini ve sonrasını sosyolojik yöntemle inceleyen bilim dalı yaşlılık sosyolojisidir. Bu alanla ilgili çalışmalar Batı'da daha yaygındır ülkemizde yapılan çalışmalar mevcut düzeyde değildir (Erol, 2016). Yaşlılıkla beraber meydana gelen maddi ve manevi kayıplar yaşlıların yaşamında önemli bir yer işgal etmektedir. Bu süreçte yaşlı bireyler kaybettikleri yakınlarından dolayı kendilerini sosyal yaşamdan izole edebilmektedir. Her dönemde olumsuz sonuçlara sebep olan yalnızlık yaşlılık döneminde daha fazla kendini hissettirmektedir. Özellikle de eşlerini kaybeden yaşlılarda bu durum daha da ağır sonuçlar göstermektedir. Çalışmalara bakıldığında ise yaşlılıktaki yalnızlık cinsiyet özelinde değerlendirildiğinde eşlerini kaybeden kadınlar erkeklere göre bu süreci daha da zor geçirmektedir (Macionis, 2022, 2017). Yaşlılar, toplumsal algı sebebiyle günlük hayatın dışında ve pasif bir hayat sürmektedirler. bu yaşam tarzı bazen olumlu sonuçlar verirken bazen de olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir. Toplumun yaşlı bireylerden beklentileri vardır. Devlet politikaları ve yasalar da bu beklentilerle paralel ilerlemektedir. Örneğin; emeklilik kavramı doğrudan bireyin yaş almasıyla ilgili bir süreçtir. insanlar hala çalışmaya güç yetirebilecek durumda olsalar bile yasalar yaş ile bu durumu sınırlamaktadır. Burada yaşam evrelerinin yaşla doğrudan olan bağlantısını görebiliyoruz. Yine sosyal yaşamdaki yerleşim düzeni de yaşlılara çok elverişli değildir. Kent yaşamında yaşlı bireyin arkadaşlarıyla vakit geçirebileceği ve sosyalleşebileceği mekanlar yetersizdir. Bu nedenle yaşlılar günlerinin büyük çoğunluğunu evde geçirerek sosyallikten uzak bir yaşam sürmektedirler (Kurt, 2008). Özellikle son yıllarda yaşlılara yönelik politikalar ortaya çıkmış onların sosyal hayata entegresi sağlanmaya çalışılmıştır. Yaşlılara yönelik akıllı kent tasarımları, sağlık projeleri bunların arasında yer alır (Örselli - Akbay, 2019). Yaşlılık dönemi ömürde peş peşe kayıpların görüldüğü bir dönemdir. Bu kayıplar; sağlık kaybı, yakınların vefatı, yaşanılan mülkten uzaklaşma şeklinde görülmektedir. Aynı zamanda birey ölüme de yaklaşmakta neredeyse her gün hayatını kaybetme düşüncesini irdelemektedir. Bu düşünce bireye gençlikte yapılan hataları ve günahları hatırlattığından onu suçluluğa ve pişmanlığa sürüklemektedir. Bireyin de vicdani rahatlığını sağlayabilmek için dua, ibadet ve dini ritüellerinde artış olduğu gözlemlenmiştir. Yetişkinlik döneminde iyi bir dini dönem geçirmeyen birey yaşlılığında bu eksikliği çok fazla hissettiği için bu büyük boşluğu doldurmak amacıyla dine ve dini ritüellere daha fazla yönelir

2.3. DİNİ SOSYALLEŞMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Dini hayat ve birey ilişkisini konu alan sosyal bilim çalışmalarından biri olan dini sosyalleşme konusu ele alınırken aile, okul, Kur'an kursları, din görevlileri ve dini kaynaklar başvurulan unsurlar arasında yer alır (Günay, 1999, 219).

Çocukların hayatlarının şekillenmesinde başta ebeveynleri olmak üzere, öğretmenleri ve diğer yetişkinler önem rol oynamaktadır. Sosyalleşme aşama aşama gerçekleşen bir süreçtir. bu süreçte bireyler kendilerine verilen rolleri yerine getirirler (Furseth - Repstad, 2011, 208). Karacoşkun (1994)'un İmam Hatip Liseleri öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerden %54'ünün okuldan, %18'inin ailesinden, %14'ünün kitaplardan, %7'sinin ise camilerde dini bilgiyi öğrendiği ortaya çıkmıştır. Çalışmada tespit edilen bir diğer durum ise dini inanç ve davranışların şekillenmesinde lise gençliği büyük oranda arkadaş çevresinin, ailesinin ve basın-yayın organlarının etkili olduğunu söylemiştir (Karacoşkun, 1994, 34). Bu çalışmada ise lise gençliğinin dini sosyalleşmesini etkileyen unsurlar aile, toplumsal çevre, eğitim ve iletişim araçları üzerinden ele alınacaktır.

2.3.1. Aile

Aile, aralarında yakın ilişkiler bulunan ve birbirlerini kollayıp gözeten insanlardan meydana gelen birincil sosyalleşme grubudur. Çocuğun hayata dair ilk değer ve normları öğrendiği yer ailedir. Ailedeki paylaşımlar, büyüklerle olan iletişim çocuğun karakterinin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Amerika'da mikro düzeydeki aile ilişkilerini inceleyen çalışmada çocuklarıyla yakından ilgilenen, onların ödevlerine yardım eden, onlara kitap okuyan ve onları dijital ekrandan uzak tutan ebeveynlerin çocuklarının diğer çocuklardan daha az davranışsal probleme sahip oldukları ortaya çıkmıştır (Mosley - Thomson, 1995). Aile kurumunun da diğer sosyal kurumlar gibi toplumsal hayatta üstlendiği görevler vardır. Ancak bu görevler de toplumsal yaşamın değişmesi ve teknolojinin hız kazanmasıyla bir takım değişmeler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler aile kurmunun önemini daha da arttıratrak bazı görev ve sorumluklarını diğer kurumlarla ortaklaşa yürütmeye sevk etmiştir. Geleneksel anlayışa göre bir üretim mekanizması olan aile bu özelliğini ekonomi kurumuna bırakırken; çocuğun eğitimi ve sosyalleşmesini de eğitim kurumuyla beraber yerine getirmeye başlamıştır. Pek çok kurumla ortaklaşa iş yapan ya da görevlerini doğrudan devreden aile kurumu, din kurumuna geldiğinde ise toplumdan topluma ve toplumun alt

birimlerinde farklılık göstermesine rağmen yine de dini inanç ve kuralları yerine getirme fonksiyonunu büyük oranda kendi gerçekleştirmektedir (Arslan, 2019, 214-215). Aile, toplumu oluşturan bileşenleri kendi içinde formülize etmiş en eski ve temel kurumdur (Demir, 2021, 771). Diğer yandan ise en temel ve etkin sosyalleşme aracı ailedir. Diğer sosyalleşme araçları belli bir konu ve süreyle sınırlıdır. Aile ise hem daha uzun hem de farklı alanlardan pek çok sosyalleşmeyi içinde barındırır. Hem bireylerin yaşam boyu sosyalleşmelerinin ve sağlıklı ilişkiler kurmalarının temeli ailede atılır. Çocuğun sosyalleşmesinde aile tipi önemlidir. Geniş ailenin toplumu temsil kabiliyeti daha fazla olduğunda burada yetişen çocuğun sosyalleşmesi daha sağlıklı olur. Ancak tek çocuklu çekirdek ailede çocuk ailenin merkezinde yer aldığından benmerkezci bir yapıya sahip olması kaçınılmazdır. Böyle durumlarda çocuklar kendini hayatın merkezine alarak geri kalan herkesin onlara hizmet görevini yerine getirmek için var olduğunu düşünür. Mesela bir kardeşe sahip olan çocuklarında sosyalleşmesi tek çocuk olanlara göre daha iyi durumdadır. Çünkü ilk paylaşım ve sorumluklarını ailede öğrenirler (Bilgin, 2015, 72-73). Değişen toplum yapısındaki teknoloji ve küresel sorunlar, aile kurumunu ve diğer sosyal kurumları doğrudan etkilemektedir. Çocuğun, sosyalleşme sürecinde aile bizzat aktif rol oynar. Çocuğa ilk toplumsal kuralları, değerleri ve toplumsal aktarımları aile yapar. Aile bu yönüyle çocuğun ilk sosyalleşme aracıdır. Buradan yola çıkarak Bourdieu'nun habitus kavramına atıf yapacak olursak aile çocuğun davranışları, iletişim dili ve yaşam tarzı habitusunun oluşmasında önemli bir faktördür. Ailenin çocuğa yaptığı aktarımlar onun düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde etkilidir (Allan, 2006, 178-179).

Günümüzde aile toplumun ondan beklediği değerleri yerine getirememekte ve gencin ahlak kazanımında pasif konuma gelmektedir. Bu durumun sebebi de ebeveyn olan kişilerin eğitim değerlerinin zayıf olmasıdır. Eğitim noktasında geçmiş kuşaklara göre daha eğitimli olan bireyler değer noktasına geldiğinde aynı özelliği taşımamaktadırlar. Yine de geçmişle kıyaslanacak olursa günümüz gençleri daha özgüvenli daha konuşkan ve daha fazla sosyalleşmiş durumdadırlar. Ancak sosyalleşirken ahlaki değerleri kenara bırakmışlardır (Şener, 2013, 41-42). Türk toplumundaki dini sosyalleşmede ailenin rolü incelenirken eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Bunlardan biri de dini sosyalleşmede ailenin etkisinin batılı yaklaşım modelleriyle incelenmesinin zor olduğudur. O nedenle sosyal çalışmacılar özellikle de din sosyologları kendi özgün dindarlık tipolojilerini ve dini organizasyon tiplerini geliştirmelidir (Bodur, 2009, 10).

Aile ve çocuk arasındaki ilişkinin sınırları iyi belirlenmelidir. Aileler kendilerine bağımlı değil bağlı çocuk yetiştirmelidir. Bağımlı yetişen çocuklar, kimlik gelişimlerini tam anlamıyla tamamlayamadıklarından dolayı başta gençlik dönemi olmak üzere ilerleyen yaşlarda sosyalleşmekte sıkıntı yaşarlar. Ailenin işlevlerinden biri de emri bil maruf ve nehyi anil münker ilkesi gereğince ebeveynlerden çocuklara dini, sosyal ve kültürel aktarım yapmaktır. Bu ilke gereğince çocuklar ebeveynlerinden yararlandığı gibi ebeveynlerde bilgili çocuklarından yararlanabilir. Böylelikle doğrudan aile içi dini sosyalleşme gerçekleşmiş olur (Ünal, 2017, 235-236) .

2.3.2. Toplumsal Çevre

Bireyleri doğrudan etkileyen, insan yapısı ve şartlarını da içine alan, toplumsal örgütlenmeye sahip alt ve üst kurumlardan meydana gelen yapıya çevre denir. İnsanlar toplumsal çevre aracılığıyla belli amaçlar noktasında bir araya gelerek diğer insanlardan farklılaşırlar. Verimli bir toplumsal çevre olabilmesi için eğitim gereklidir. Toplumsal çevre içindeki gruplarda bireyler bazen birbirlerine karşı farklı rol ve statülerde olabilirler. Farklı sosyal çevreler toplumu oluştururlar. Sosyal çevreler birbirlerinden farklı özellikler gösterebilir. Sosyal çevreler sınırlı net çizilmiş yerler değildir. Akışkan ve geçişken bir yapıya sahiptirler. Bireyler, içinde bulundukları sosyal çevreleri kendilerine uydurabileceği gibi bir sosyal çevreden diğerine de geçebilirler. Çevre, çok geniş bir anlama sahiptir. Bireyin doğumdan ölüme kadar içerisinde yer aldığı kendi duygu ve düşüncelerini şekillenmesinden, inanç tarzından yeme içme şekline kadar etkilidir (Kılcıgil, 1998, 16-17).

Aile içi iletişimin gençlik döneminde yerini arkadaş gruplarına bırakması, ebeveynlerin denetimi olmadan arkadaş gruplarıyla geçirilen sürede artış ve yine bu dönemde karşı cinse karşı değişen bakış açıcı ve fazla zaman geçirme isteği gençlik döneminin öne çıkan özelliklerindendir. Genç bireyler arkadaş gruplarıyla içinde duygusal ilişkiler barındıran, toplumsal normlara sahip iletişimler kurarlar. Bu sayede topluma daha kolay uyum sağlarlar (Hartup, 1996, 10). Sosyologlar ve psikologların da ifade ettiği gibi sosyal çevrenin bireyin ahlaki gelişiminde doğrudan etkisi vardır. (Gövsa, 1998, 135).

İnsan psikolojisinin özelliklerinden bir de arkadaş çevresinin huy ve davranışlarının etkisinde kalmasıdır. İnsan doğası gereği çevresinde bulunduğu insanların ahlakından

etkilenme eğilimindedir. (Mustafa Şengün, 2007, 217). Bu çalışmada toplumsal çevre dendiğinde arkadaş grupları, dini hassasiyet ve dini mekanlarda bulunma kastedilmiştir.

2.3.3. Eğitim

Eğitim, sosyolojik anlamda kişilerin temel eğitim gereksinimlerini karşılamak amacıyla toplum tarafından ortaya konan devamlı ve bağlantılı bütün olarak adlandırılabilir (Fitcher, 1990, 111). İnsanla birlikte ortaya çıkan ve sosyal bir kurum olan eğitim tarihi insanlık kadar eskidir. Eğitim, her ne kadar geniş bir anlamda kullanılsa ve zaman zaman hayvanların eğitiminden de söz edilse de eğitim insana özgüdür. Sosyal bir varlık olan insan ve toplum gerçeğinin önemli bir boyutunu eğitim oluşturur. Doğası gereği insanın medenileşebilmesi için eğitim kaçınılmazdır. İnsan etkileşim sonucu sistamli veya sistamsiz bir şekilde içinde bulunduğu koşulların değerlerini edinerek uyma davranışı gösterir. Bu uyma davranışı yalnızca pasif ve edilgen olursa anlamlı bir yaşamdan bahsetmek söz konusu olmaz. İnsanın kendini de değiştirmesi gerekir (Merter, 2015, 346). Okul, eğitim kurumları, meslek grupları ve kitle iletişim araçları ikincil sosyalleşme şeklidir (Ergun, 1994, 59-60).

2.3.4. İletişim Araçları

Yüzyüze iletişimin yerini sosyal ağlarla paylaştığından ve sosyal ağların iletişimi zenginleştirdiğinden bahsedilebilir. Ancak sosyal hayatla sanal iletişim kıyaslandığında sanal iletişimin sanal çevreyle sınırlı kaldığı söylenebilir. Bireylerin yeni sosyalleşme aracı olan sosyal paylaşım ağları zaman kıstlılığını minimum düzeye indirerek iletişimi sağlamaktadır. Bireylerin bu türden sanal sosyalleşmeleri teknoloji aracılığıyla mümkün olmaktadır. Ancak teknoloji ve toplum ilişkisinde insan sosyalleşmesinin edilgen bir hal alması kaçınılmazdır (Karagülle - Çaycı, 2014, 1).

Medya kelimesi kitle iletişim araçlarının tamamı için kullanılan ve medium kelimesinden türemiş bir sözcüktür. Bu sözcüğün kullanılmasının görünmeyen varlıklarla iletişim kurulmasına benzer bir olayın medya aracılığıyla gerçekleşmesidir. İletişim bilimci MCLuhan "medyum mesajın kendisidir" diyerek 1964 yılında görüşünü ortaya koymuştur. Bu yönüyle aslında şekil ve içerik itibariyle medya teknolojisi bir değişim olgusunu içeren mesajın kendisidir. Aslında mesaj odaklı olmasına rağmen bu yeni teknolojik iletişim şekli

bireyi sosyalleşmekten uzak tutarak bireyselciliğin ve asosyalliğin olduğu bir alana götürmüştür. Yaş gruplarına bakıldığında ise yeni medyayı ve sosyal medyayı en çok kullananların gençler olduğu görülmüştür. Sosyal bilimlerdeki çalışmaların seyrinin gençler ve sosyalleşme aracı olan yeni iletişim şekillerine yönünü çevirmesi gereklidir (Arslan, 2019, 479-480).

İletişim ve medya alanındaki çalışmalar dönemsel olarak teknolojinin gelişmesiyle farklılaşmaktadır. Mesela İnan, 1989 yılında ele aldığı çalışmasında iletişim ve toplumsallaşmada televizyonun yerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre toplumu oluşturan kişilerin olumlu bir sosyalleşme gerçekleştirmeleri sonucunda toplum sağlıklı olur. Kitle iletişim araçlarından olan televizyonun insan hayatında önemli bir zaman dilimini ele geçirmesiyle pek çok kesim kendine uygun programları izleyerek meşgul olmaya başladı. Ancak bu kesimlerden en çok etkilenenlerden biri de gençler oldu. Gençler kendilerine rehber ve rol model olarak televizyon oyuncularını seçmeye başladılar. Böylelikle ebeveyn, öğretmen ve yetişkin aracılığıyla sosyalleşme yerini televizyona bıraktı. Lise öğrencileri ergenlik döneminin getirmiş olduğu hassasiyetle beraber kimlik ve benlik oluşum sürecindeki sosyalleşmelerini televizyon karşısında tamamlamaktadırlar. Bu süreç ise gençlerin sosyalleşmeleri üzerinde olumlu ve olumsuz yönlere sahiptir. Televizyon aracılığıyla sosyalleşmenin detaylara bakıldığında genç bireyleri olumsuz etkilediği bilgi alma ve eğitimden ziyade eğlence için kullanıldığı görülmektedir (İnan, 1989, 205).

Başta facebook olmak üzere sosyal medya kişilerin yaşam, eğitim, politik görüş, dini inanç ve bunun gibi kişisel bilgilerini sergiledikleri ve sunabildikleri bir alan haline gelmiştir. Ancak burada bilinirlik kişinin sanal hayatıyla sosyal hayatı arasındaki sınırları ortadan kaldırarak belirsizleştirmiştir (Sütlüoğlu, 2015, 125).

Sosyal medyanın geleneksel iletişim yollarına bir alternatif olarak ortaya çıkması gençlerin sosyalleşmelerini de değiştirmiştir. Gençler artık yeni bir kimlik ve aidiyet duygusuyla başka bir alanda var olmaya başlamışlardır. İşte bu başka alana Amerikalı sosyolog Ray Oldenburg Üçüncü yerler kavramı adını vermiştir. Bu yerler insanların sosyalleşmelerini sağlayan belli başlı normları olmayan ev ve iş yeri dışındaki yerlerdir. Eğlence merkezleri, dini kurumlar, alışveriş yerleri, spor salonları üçüncü yerlere örnek olarak gösterilebilir. İnsanlar buralarda hem sosyalleşme hem de kamusal düzenin bir parçası olma imkanını elde ederler. Oldenburg, üçüncü yerlerin 8 özelliğe sahip olduğunu söyler. Bunlar: tarafsız, eşitlikçi, sohbet merkezli oluşları, ulaşımının kolay olması, üyelerinin

düzenli periyotlarla uğraması, insan profili bakımından düşük ve sosyal faaliyet açısından çeşitlilik fazladır (Oldenburg, 1999).

Ergenlik dönemindeki kimlik arayışı bireyin ailesinden uzaklaşmasına ve akran grubuna yakınlaşmasına sebep olur. Kimlik arayışında grup içerisinde kabullenilme ve sosyal onay etkindir. Kendi akran grupları içerisinde kabul görmeyen, daha sessiz ve içine kapanık olan bireyler sosyalleşmeyi sanal gizli kimlikler aracılığıyla internet ortamında sağlamaktadır. İnternet ortamında kendine bir çeşit hayali kimlik yaratan gencin kendini gizlemesi ve hayalini kurduğu kişiliğe kavuşması daha kolaydır (Kaygusuz, 2013, 187-188) İletişim araçları gençler üzerinde hızla yayılmakta ve birçok yerel farklılığı ortadan kaldırarak genç bireyleri küresel bir vatandaş haline getirmektedir. Bu eylem planlanması ve öngörülmesi oldukça zor bir yapıya sahiptir. Çünkü iletişim araçlarının etki gücünün denetlenebilirliği üzerinde kurumların politikası tek başlarına yeterli değildir. İletişim araçlarının ortaya koyduğu yeni yaşam tarzı medya sayesinde büyün sosyo-biyolojik farklılıkları ortadan kaldıran kendine ait kültür geliştiren bir alana dönüşmüştür. Arslan yaptığı çalışmada teknolojinin hızlı gelişimin gençler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını savunmuştur. Ona göre gençler, kitle iletişim araçlarını özellikle de sosyal medyayı bir araç olmaktan çıkarıp kutsal bir amaç haline getirmişlerdir (Arslan, 2018, 487-488).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Olgusal Kimlik Bilgileri

Araştırmada katılımcılar karşılaştırma yapmak için iki farklı lise grubundan seçilmiştir. Katılımcıların demografik durumları katılımcıların dini sosyalleşmesini etkilemektedir. Demografik durumlarla ilgili yaş, maddi durum, ailenin eğitim durumu, iletişim araçları kullanımı, dindarlık durumları ve dini sosyalleşme durumları sorulmuştur. Alınan cevaplar yetersiz, iyi ve çok iyi olarak araştırmada yer almıştır. Araştırmaya iki farklı liseden toplamda 24 öğrenci katılmıştır. Bu öğrenciler 17-18 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan imam hatip liseli öğrencilerin maddi durum genellikle orta gelir grubunda yer almaktadır. Fen lisesi öğrencilerinden ise yalnızca Fen2, Fen6, Fen7, Fen8 ve Fen10 kodlu katılımcılar gelir durumlarını iyi olarak tanımlamış diğerleri ise orta olduğunu ifade etmiştir. Her iki liseye bakıldığında imam hatip lisesi öğrencilerini ailelerinin sağ ve birlikte olduğu söylenirken, Fen lisesi öğrencilerinden Fen3 ve Fen5 kodlu katılımcıların ebeveynleri ayrıdır. Eğitim durumuna bakıldığında ise imam hatip lisesi öğrencilerinin anneleri genellikle ilkokul mezunudur. Fen lisesi öğrencilerinin anneleri arasında üniversite ve yüksek lisans mezunları da yer almaktadır. İmam hatip lisesi öğrencilerinden yalnızca İhl8 kodlu katılımcının babası üniversite mezunu diğerleri ise daha düşük eğitim seviyesine sahiptir. Fen lisesi öğrencilerinin velileri arasıda 4 tane üniversite ve 2 tane yüksek lisans mezunu baba bulunmaktadır. Katılımcıların demografik durumları EK1'de yer alan tablo da detaylı biçimde verilmiştir.

3.2. Dini Sosyalleşmeye Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi

Dini sosyalleşmeye etki eden pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak bu çalışmayla doğrudan ilgili bulduğumuz dört başlık vardır. Aile, toplumsal çevre, eğitim ve iletişim araçları doğrudan liseli gençlerin dini sosyalleşmesine etki etmektedir. Bu başlıklar

çerçevesinde gençlere yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle sorular sorduk. Aldığımız cevaplar neticesinde ortaya çıkan sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

3.2.1. Dini Sosyalleşme ve Aile İlişkisi

Aile toplumun sosyal yapı özelliği taşıyan en küçük kurumudur. Toplumsal değişmeyle birlikte değişen aile yapısı, aile fertlerini ve toplumu olumlu ve olumsuz anlamda etkilemiştir. Geleneksel aile tipinde çocuğun yetişmesi aile ve toplum endeksli gelişirken; modern aile tipinde bu durum değişime uğramıştır. Geleneksel dönemden modern döneme geçişle beraber aile tipi geniş aileden çekirdek aileye geçmiştir. Ebeveynlerin eğitimi, kadının çalışma hayatında aktif yer alması, kentleşme, küreselleşme, ekonomi ve teknoloji modern aileye doğrudan etki eden unsurlar arasında yer almaktadır. Geniş ailedeki otoriter tutum, yüksek grup bilinci ve akrabalık ilişkileri modern ailede yerini bireyselciliğe bırakmıştır.

Liseli gençlerin dini sosyalleşmesinde aile faktörünün ilişkisi aranırken katılımcılara dini sosyalleşme sürecinizde ailenin etkisi var mı, varsa nasıl? sorusu yöneltilmiştir. Yine katılımcılardan ailenizle birlikte toplu dini aktiviteleriniz olur mu (cemaatle namaz, dini sohbet vb.)? Bunların size ve ailenize olan katkısından (Olumlu/olumsuz) bahseder misiniz? ve aile içinde dini kültürün varlığını hisseder misiniz? Evet ise bu kültürü sosyal yaşamınızda nasıl kullanırsınız? sorularına cevap vermeleri istenmiştir. Bu sorular neticesinde elde edilen cevaplar aşağıdaki gibi yorumlanmıştır.

3.2.1.1. Dini Sosyalleşme ve Aile İlişkisi

Katılımcılara (24 kişi) dini sosyalleşmede aile etkisi sorulduğunda doğrudan ve dolaylı da olsa hepsinin dini sosyalleşmesinde ailesinin etkisi olduğu görülmüştür. Ancak ailedeki bu ilişki kişi bazlı değerlendirildiğinde, katılımcılardan 9 lise öğrencisi sorulara doğrudan aile odaklı cevap verirken, 10 liseli öğrenci ise aileyle ilgili sorulara doğrudan anne merkezli cevaplar vermiştir. Geri kalanlarda ise kardeş ve büyükanne- büyükbaba etkisi görülmüştür. Katılımcıların verdikleri cevaba göre dini sosyalleşme ve aile ilişkisine dair elde elde edilen sonuçlar Şekil1 de detaylı olarak yer almaktadır.

Katılımcılara dini sosyalleşmelerinde ailelerinin etkisi olup olmadığı sorulduğunda katılımcılardan birkaçı soruları doğrudan annem ve babam şeklinde cevaplamıştır. Ayrıca katılımcılar aileyle ilgili cevapladıkları sorulara genellikle aileden öğrenme, aileyi taklit etme gibi kavramları ön plana çıkarmışlardır.

"Ailemin etkisi fazlasıyla var beni sıkmadan ama doğru olduğunu düşündükleri şekilde yani namaz kıl hani Kuran oku vesaire bunun bilincinde olarak büyüdüm yani küçüklüğümden beri hani hep etkileri vardı. Dini yönden dördüncü sınıftan beri oruç tutuyorum çünkü ben ailemden bunu gördüm." (İhl9)

"Ailecek dini etkinliklerde bulunmak aslında benim seçimlerimi belirliyor ya da ailemden görmüş olduklarım onlar benden ne istiyorsa bende ister istemez o doğrultuda hareket ediyorum yani arkadaş seçimlerinde olsun girdiğim ortamlarda olsun ailemin etkisi var." (İhl11)

"Ailenin elbette katkısı var yani sonuçta mesela ailelerden görüp bir şeyler öğreniyoruz ailem namaz kıldığı için mesela ben namaz kılmayı hani böyle çok severdim falan birlikte kılardım." (İhl8)

"...anne ve babamdan ilk başta zaten evde eğitim başladığı için her şekilde sadece din olarak değil de diğer şekilde diğer eğitimlerimiz evde başladığı için ... ebeveynlerimin bu konuda bilinçli olduğunu ve beni hiçbir zorlama olmadan kendi tercİhlerime bıraktığını düşünüyorum." (Fen10)

"Evet, ben anne ve babamdan ... mesela küçüklükten beri onların namaz kıldığını görmek beni merak ettiriyordu." (Fen10)

Fen11 kodlu katılımcının söylemlerindeki aile içi özgür tartışma ortamı ve diğer öğrencilere oranla daha fazla metafizik ve felsefi konuların sohbetin içeriğini oluşturmasının sebeplerinden biri de ebeveynlerinin üniversite mezunu olmasıdır. Katılımcıların demografik durumları göz önüne alındığında yalnızca Fen3, Fen7 ve Fen11 kodlu katılımcıların her iki ebeveyninin de lisans ve lisansüstü eğitime sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda aile içi iletişimde etkili olmaktadır. *"Çok inançlı bir insanım ailem benim kendilerine göre çok inançlı olduğumu düşünüyor biz bazen ailemle dünyanın evrenin nasıl olduğunu tartışırız yani ilk maddeyi tartışırız kuantum fiziğini tartışırız böyle konularda dinin içine de mutlaka tartışmalarımıza giriliyor ve bu konuda onlar beni yargılamıyor ben de onları yargılamıyorum özgür olarak konuşuyoruz tartışıyoruz ben kendi inandığım şeylere genelde onlara anlatmaya çalışıyorum onlar da bana şu şöyle olabilir*

diye ama bu böyle olabilir diye konuşuyorlar ve aslında birbirimizi tamamlıyor olabiliriz bu konuda." (Fen11)

Yüce, lise gençlerinin değerleri üzerine yaptığı araştırmada genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özelde ise Diyarbakır'da gençlerin yardımlaşma kültüründe ailelerinden öğrendikleri tutum ve davranışların etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bizim çalışmamız Yüce'nin çalışmasından farklı olarak Anadolu bölgesindeki bir ilçe üzerinde yapılmasına karşılık benzer sonuçları vermiştir. Her iki çalışmada da gençler yardım etme davranışını ailelerinde görüp benimsediklerini söylemişlerdir (Yüce, 2023, 95). *"Mesela annemin namaz kıldığını görmesem belki bende kılmaya bilirdim başka ya da mesela babam ya da annem hani onların yaptıkları davranışlar fitre vermeleri ya da yaptıkları iyilikler dikkat ettikleri şeylere onlar sayesinde aslında alıştım küçüklükten beri ve onlar etkiliyor mesela yani annem kandil olduğunda filan ya da özel günlerde birilerine bir şeyler komşularımıza bir şeyler getiriyor aşure gününde olsun aşure dağıtırız annem camiye yardım ediyor mesela." (Fen 12)*

Çalışmada katılımcılara dini sosyalleşmenizde ailenizin etkisi var mıdır? Sorusu yöneltildiğinde bazı katılımcılar soruyu doğrudan annem diye başlayarak cevaplamışlardır. Bu cevaplarda çalışmanın cinsiyet açısından liseli genç kızlarla yapılması cevapları doğrudan etkilemiştir. Çünkü liseli genç kızlar ahkama dair pratikleri annelerinden görerek yerine getirmektedirler. Yine aynı zamanda babanın çalışma hayatında aktif şekilde yer alması çocuklarını dini sosyalliğine zaman ayıramaması ve baskıcı otoriter yapıda olması da gençlerden gelen cevaplar arasındadır.

"...annem namaz öğretmişti küçükken babamın yok babam kendi de bir şey yapmaz annem işte annemle beraber kılarız falan kılacağım zaman anneannem beni camilere falan götürmüştü oruçlarda falan hani oluyor ya teravih namazına götürüyordu." (İhl3)

"Annemle böyle dini sohbetler ediyoruz ilahi dinliyoruz dini konuşmalar yapıyoruz dini filmler izliyoruz dini kitaplar okuyoruz annemin söylediklerini hatırlıyorum çocukluktan beri böyle namaz kılmaya teşvik etmesi böyle namaz hakkında bilgiler vermesi kendimiz için yaptığımızı belirtmesi falan öyle." (İhl12)

"Annem sürekli sohbet ederken falan din hakkında konuşur namaz kılmamanın önemini anlatırız kıran okuyun der cuma günleri özellikle cuma günü önemli gün sevap işleyin der Yasin okuyun der ya da işte bilmiyorum cehennem cennet hakkında çok fazla şey." (Fen5)

"Annem hani hem tesettürlü bir hem kadındır hem de hani dinine çok bağlıdır bizi de hani o ışıkta yetiştirmeye çalışan biri babam o kadar da dindar bir insan annem sürekli bize namaz kılmaya hatırlatır." (Fen6)

"Ailemin etkisi var ailemde en çok annemin etkisi var çünkü şey böyle annemin akrabaları falan çok fazla biraz dindar insanlar işte onun etkisiyle annemde daha fazla böyle dine yatkın annem de işte bana sürekli söyler işte ibadet yap şunu yap güzel davran ahlaklı olsun yapma falan diye yani o şekilde bana çok fazla öğretti annem işte küfretme işte insanların kötü davranma dedikodu yapma cimri olma tarzı şeyler söylüyor." (Fen2)

Zeyrek, 2006'da yaptığı çalışmada lise türü fark etmeksizin katılımcıların %46 oranla dini sosyalleşmelerini en çok anneleri aracılığıyla gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur. Bu durumu anaerkil dindarlık olarak adlandıran Zeyrek, çalışmayı yaptığı bölgedeki kadınların erkeklere oranla daha az çalışma hayatının içinde olduğuna yormuştur (Zeyrek, 2016, 141) Bizim çalışmamızı yaptığımız grup da ki katılımcılardan demografik yönden bu çalışmayla benzerlik gösterdiğinden dolayı benzer sonuçlar çıkmıştır. Yine Baytemur'un yaptığı çalışmanın sonuçları da annesinin dine daha yakın babasının daha mesafeli olduğunu söyleyen gençlerin oranı İHL'de % 10.3'iken, diğer liselerde %21.7'dir (Baytemur, 2020, 47)

Dini sosyalleşmesinde anne babanın yanı sıra kardeşlerinin ve büyük ebeveynlerinin etkisinin de fazla olduğunu söyleyen katılımcılar vardır. Bu katılımcılar genellikle imam hatip liselerindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplarda destek olma, taklit etme gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Çay'ın yaptığı çalışmada ulaştığı kardeşlerin, büyükanne ve büyükbabanın dini yönelim üzerine etkisi vardır sonucu ise bizim çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Çay Eler, 2019, 35-36).

"...bende örtünmeye karar verdim. Ablamla beraber hatta birbirimize destek olarak başladık örtünmeye öyle etkileri oldu." (İhl1)

"Ablamla falan böyle dini konuları çok konuşuruz yani mesela bir hata yapıyorsam ablam bunu bana güzel bir dille anlatır ya da babamda zaten böyle şeylere çok önem veren birisi annem de öyle bu sıralar ablamla daha çok konuşuruz o da çok gelemiyor zaten nadir konuşabiliyoruz 3 haftada bir ablam şu sıralar özellikle depremler falan olduğu için kıyamet alametlerinin birçoğunun gerçekleştiğini söyledi mesela bunun hakkında çok konuşuruz." (İhl4)

"Özellikle babaannem ve anneannemin falan namaz kılma konusunda çok faydaları oldu namaz kılmaya ilk onlardan görüp başlamıştım hatta onlarla kılıyordum sonra annemle babamla birlikte de kıldık." (İhl10)

Katılımcılardan birkaçı ailelerinin din konusunda çok fazla üstelediklerini bu nedenle de kendilerinin bir tepki olarak olumsuz bir durum olduklarını dile getirdiler. Aile etkisiyle dinden soğuyanlar çoğunlukla Fen lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Şen yaptığı araştırmada dinin toplum üzerinde tam olarak yaşanmadığından dolayı gençlerin dinden soğuduğu sonucuna ulaşmıştır (Şen, 2019, 142). Bizim çalışmamızda da gençler dinden soğuduklarını ancak bu durumun aileleri aracılığıyla olduklarını belirtmişlerdir. *"...ben annemin biraz fazla dinle şey yaptığını düşünüyorum ve hani bence doğruluğu ya çok kesin olmayan şeyleri de çok fazla hani çok katı bir insan böyle hani her şeye böyle bu günah bu günah falan bu benim mesela biraz dinden ...annem bana hani günah yapma günah yapma dedikçe benim daha çok yapasım geliyor bence annem beni günaha yönlendiriyor." (Fen1)*

"Mesela ders çalışıyorum sadece bu dünya için çalışma biraz da Kur'an oku çok baskılamadıkları sürece bir şey yok ama çok üstüme geldiklerinde daha çok ters tepiyor yapasım varsa da olmuyor yani baskıyla." (Fen9)

"Namaz kılmazsa böyle olur şöyle olur böyle korkutma amaçlı gibi geliyordu yani annemlerin babamın baskısıyla ama hani yaş ilerledikçe insanın kendi düşünceleri oluşuyor belli bir çevrede buna rağmen hala ailenin baskısıyla hani zorunda kalıyormuş gibi hissediyorsun kendini ... din kavramı açısından sadece Müslümanlık da değil direk dinden soğutuyorlar." (Fen4)

Katılımcılardan dini sosyalleşmeyi ailelerinden taklit ve pratik yoluyla öğrenenlerin öğrenciler vardır. Öğrencilerin cevapları Daşkıran'ın yaptığı çalışmada kız öğrencilerin anne ve ablalarını rol model aldığı sonucuyla benzerlik göstermektedir (Daşkıran, 2009, 42). Araştırmamıza katılan İhl2 adlı katılımcının verdiği cevaplar da bu sonucu destekler niteliktedir: *"Bizim ailemizde genel olarak herkes tesettürlü onların da etkisi oldu. Mesela annem yemek yaparken falan sürekli Kur'an dinlerdi. Onu gördüm bende öyle yapıyorum. Mesela bir kek yapacağım zaman bile dua ederek yapıyorum."*

"Mesela annem tesettürlü biri ve hani bende genel olarak hani açık giyinmeyi sevmem kendi tercihim olarak mesela annemin bu konuda biraz etkisi olduğunu düşünüyorum." (Fen6)

Kendilerini daha bireysel olarak tanımlayan üç genç ise ailelerinden duyduklarını kendi fikirleriyle harmanlayıp ahlaki vicdan odaklı düşündüklerini söylediler. Bu gençlerin demografik durumları göz önüne alındığında İhl6 katılımcının İmam Hatip Lisesindeki babası üniversite eğitimi almış iki öğrenciden biri olduğu Fen3 kodlu katılımcının ise Fen lisesinde ailesi yüksek eğitimli birkaç öğrenciden biri olduğu görülmüştür. Buradan hareketle ailedeki eğitim seviyesinin artmasıyla gençlerin dini yönelimde aile etkisini felsefi ve ahlaki temelli değerlendirdikleri sonucuna ulaşılabilir.

"Yalan söylememeyi kopya çekmemeyi falan bize söyledikleri için ona göre de vicdanımızı dinlemiş oluyoruz yani daha cömert oldukları için zekât daha sadakadan da yola çıkarak ailemiz cömert insanlar olmamızı da sağladı." (İhl6)

"ben mesela her hafta kedilere mama alırım ama bunu ailem söylediği için yapmıyorum ya da bu bana sevap getireceğini düşündüğüm için de değil ben iyi biriyim ve bunu yapmak beni mutlu edeceği için yapıyorum." (Fen3)

3.2.1.2. Toplu Dini Aktivitelerin Dini Sosyalleşmeye Etkisi

Çalışmaya katılan lise öğrencileri aileleriyle birlikte toplu dini aktivite yapmalarına dair sorulan soruda öğrencilerin bir kısmı bu aktivitenin dini ibadet şeklinde olduğunu söylerken diğer kısmı sohbet -tartışma pratiği şeklinde geçtiğini söylemiştir. Ayrıca katılımcıların verdiği cevaplara göre toplu dini aktivitenin katılımcıların çocukluk döneminde daha fazla olduğu gençlik döneminde diğer hayat meşguliyetleriyle beraber etkisinin azaldığı sonucu görülmüştür. Bu çalışmanın yarı yapılandırılmış mülakat kısmı Ramazan ayı içerisinde tamamlandığından dolayı katılımcıların ibadet eksenli verdiği cevaplar genellikle teravih namazı, iftar, sahur yemeği şeklindedir.

Katılımcılardan toplu dini aktiviteye dini ibadet şeklinde cevap verenlerden bir kısmı beraber vakit geçirdiklerinde aile ve sosyal bağlarının güçlendiğini söylemiştir. Katılımcıların verdikleri cevapların genellikle cemaat bilinci kavramını ön plana çıkardığı görülmektedir. Cemaatleşmeyle beraber İhl6 kodlu katılımcı dini ibadetleri daha kolay yerine getirdiğini ifade ederken *"...babam evde kıldırıyordu bize evde cemaat oluyorduk kardeşlerimle falan o şekilde ya da kandillerde falan birlikte oruç tutuyoruz bu sayede devamlılık kazanmamı sağlıyor yani kendim yapmayacaksam da mesela teravih kendi başıma teravih kılmıyorum ama beraber cemaatle kılınca kolay oluyor devamlılık sağlamış*

oluyor." İhl 11 kodlu katılımcı aile bağlarının güçlendiği ifade etmiştir: *"beraber teravihe falan gideriz ramazanlarda olumlu katkıları olur çünkü gittiğimiz zaman hem orda belli bir sohbet dinleme şansımız oluyor hem de ailecek beraber vakit geçirerek aile bağlarımız güçlendirmiş oluyoruz. Onun dışında beraber iftar sahur her zaman oluyor. Ama böyle belli bir hocayı dinleme falan yok*." Yine katılımcılardan Fen8 kodlu katılımcı toplumsal birlik ve beraberliği komşuluk ilişkileri bağlamında ele alarak teravih namazı örneğiyle bu yorumunu desteklemiştir. *"Bence komşuluk ile ilgili bayağı katkısı oluyor çünkü komşular birlikte işte teravihe gittikleri zaman oradaki komşuluk arasındaki dostluk da pekişmiş oluyor insanlarla dokunmak etkileşime girmek işte tespih çekerken siz ne çekiyorsunuz diye o konuda birbiriyle fikir alışverişinde bulunmak bana daha çok mutluluk veriyor yani."*

İhl12 kodlu katılımcı ise ailedeki dini pratiği ailesinin ona verdiği sevgiyle özdeşleştirmiştir. *"Annem ve ben daha çok ibadet yapıyoruz ablama değerlendirecek olursak annem ona dinsiz diyor. Bu konularda şey yapmaya çalışmıyorum ama yani babam yılda bir kere namaz kılıyor ablamın kanıda babama çekmiş. Bu yüzden anneme göre en sevilen evlat benim bence."*

Çalışmaya katılan İhl8, İhl10 ve Fen11 kodlu katılımcılar ise ailedeki dini pratiğin sohbet-tartışma şeklinde geçtiğini bu sayede yeni fikirler edindiklerini söylemiştir. Daşkıran ise araştırmasında bu durumu demokratik ailenin bir sonucu olarak ele almıştır. Ona göre demokratik ailelerde aile içi iletişim ve bilgi paylaşımı son derece gelişmiştir (Daşkıran, 2009, 43).

"...din konusunda veya ben bir soru sorarım babamla saatlerce konuşuruz bunu ya ben bazen böyle tuhaf sorular soruyorum babam anlatıyor mesela özellikle bir tane sorum var çok saçmaydı sordum bayağı tartıştık 2-3 gün saçma sapan bir şey yani bende farkındayım da sonra tamam kabullendim ama gene de sordum tekrar, aslında çok güzel bir şey böyle hani oturup saçma sapan bir şeyler hakkında sohbet ederken tartışma çıkabiliyor ama dini şeyden hem tartışma çıkmıyor bir şeyler öğreniyoruz bir şeyler aktivite güzel oluyor ailemle oturup bir şey yapmış oluyoruz aslında hem de dini vazifemi de yerine getirmiş oluyorum hem bir yandan Allah hakkında da konuşunca sevapta kazanmış oluyoruz." (İhl8)

"Mesela biraz şey kaçacak ama dini nikah hakkında mı konuşmuştuk bir şey ya izlediğim bir şeyde görmüştüm hani dedim dedim hani kıza sormuyorlar mı falan hani dini nikah kıyılırken ben hoca sormuyor mu dedim o da yok dedi ... böyle değilmiş mesela onu öğrendim." (İhl10)

"İbadet anlamında değil tartışma dini tartışmalara evet giriyoruz ve onlar beni yargılamıyor bazen sinirleniyorum aslında sinirlenmek istemiyorum ama benim söylediklerim bazen biraz bağımsız olarak görünebiliyorlar o yüzden ister istemez sinirleniyorum aslında sinirlenmek benim inandığım şeye ters bir şey bunun farkındayım ama yine de mesela namaz kılmayı ya da bu ibadetleri daha çok şekli olarak görüyorlar yani önemli olanın kalpten inanmak olduğunu gerektiğini iyi olmak ahlaklı olmak gerektiğini düşünüyorlar ama ben mesela oruç tutmayı severek yapıyorum ama mesela sınav senemde bunun benim olumsuz etkileyebileceğini düşünüyorlardı." (Fen11)

Katılımcılar genellikle aileleriyle birlikte toplu dini ibadet yaptıklarında ailecek bir paylaşımda bulundukları için genellikle iyi hissetmektedirler. Vicdan rahatlığı, huzur, mutluk gibi kavramlar katılımcılardan elde edilen cevaplarda ön plana çıkmaktadır. İki farklı lise türünden katılımcılar bu konuda birbirine yakın cevaplar vermişlerdir.

"...evet vicdanen biraz rahat hissederim." (İhl3)

"Annemle hatim yaptığımız oluyor ya da beraber teravihe gittiğimiz oluyor hep beraber bir şeyler namaz kılınca annemle daha çok anlaşıyorum yani öyle gerçekten o hissi tarif edemiyorum nasıl anlatayım kendimi böyle hani bir sorumluluktan çıkmış gibi hissediyorum annem de hani bu sorumluluğu bana fazlasıyla hissettirdiği için o sorumluluğu yapınca mutlu oluyorum." (İhl5)

"yapabilmek öyle daha çok zaman geçirdiğimiz için evet mutlu oluyoruz..." (İhl4)

"Beraber namaz kılarız akşamları çok huzur duyarım daha farklı bir ortam olur herkesin namazdan olduğunu hissetmek ailenin ortamını duymak daha hoşuma gider davranışlarımızın daha düzeldiğini hissediyorum konuşma olsun hani bir şey istemem olsun davranışlarımız olsun toplum içerisindeki davranışlarımızın değiştiğini düşünüyorum beraber Kur'an falan okuyoruz ..." (İhl7)

"Aramızdaki bağı illaki daha bir güçlendiriyor zaten ibadet hani içinizdeki huzursuzluğun gitmesi hani huzuru bulmak gibi bir şey ya bunu aileyle beraber yaptığımız zaman ikiye katlanıyor diyebilirim yani daha huzurlu hissediyorum yani." (İhl9)

"Ailemle birlikte ibadet edince huzurlu güvenli hissediyorum çünkü doğru yerde olduğumu hissediyorum." (Fen 12)

"Sonuçta bu dine inanıyoruz ve ibadetleri yapmak senin için rahatlatıyor mesela bu depremde abim enkaz altındaydı onun için namaz kılıp dua ederken içim daha ferahtı Allah'a dua ettiğim için." (Fen9)

3.2.1.3. Dini Kültür ve Sosyal Yaşam İlişkisi

Gençlere dini sosyalleşme aracı olarak dini kültürün aile hayatlarında nasıl etkili olduğuna sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde ortaya çıkan sonuçta gençlerin dini kültürü sözlü, bireylerarası davranış ve eşyanın kullanımına ilişkin olarak sınıflandırdıkları görülmüştür.

Katılımcıların dini kültürün sözlü biçimde gerçekleştiğine dair verdikleri cevaplar şu şekildedir:

"...kim dışardan geliyorsa gelince evdekilere selam verir." (İhl1)

"Uyandığımızda mesela herkes birbirine selam verir." (İhl4)

"Geçenlerde anneme şey söylemiştim seni sevmiyorum ya da of falan böyle kötü davranışlarda bulunmuştu annem anneye öyle söyleme günah olur. Annenin ayağının altında cennet vardır falan demişti. Öyle şeyler saygıda başka sağ elle yemek yememi söylüyor." (İhl3)

"Eve girerken ev boş bile olsa selam vererek gir sağ ayakla gir dua okuyarak gir falan çok fazla bence yani günah sevap falan var yani bir de şöyle giyinin böyle giyinin yanında annem var önün açık giyinme üstüne bir şey al falan bunlar çok fazla şey oluyor genelde günah bunlar haram bunları yapma falan çok fazla konusu geçiyor böyle." (Fen1)

Katılımcılardan bazıları dini kültür sorusuna cevap verirken aile ilişkilerinde dinin etkili olduğu söylemiştir.

"Misafir gelince daha çok yabancı misafir seni aileden değilse kadın erkek ayrı oturur hizmet ederken mesela çayı falan babam daha çok götürür abim falan erkeklere kadınlara daha çok biz bakarız sofralar falan da ona göre kurulur..." (İhl6)

"... ezan okununca hepimiz böyle usturuplu bir şekilde otururuz sonra ezan okunduğunda müzik tarzı şeyler kapatılır sonra Kur'an yüksekte tutulur mesela bu tarz

şeyler önem verir. Aileme saygı duyarım onların isteklerini de yaparım aslında onların nasıl anlatayım." (İhl5)

"...erkek kuzenler falan gelince pek şey yapmayız yani ayrı dururuz biz ayrı onlar ayrı." (İhl10)

Katılımcıların bir kısmı dini kültürü ev içindeki eşyanın kullanımına bağlamıştır. Bu noktada yatak kullanımı, dini obje, fotoğraf vs. ön plana çıkmaktadır.

"Kur'an-ı Kerim'i daha çok hani yatağımızın baş kısmında tutmaya çalışıyoruz zaten arka tarafına gelmiyor eve girerken sağ ayakla girmek o tarz şeylere dikkat ediyoruz." (İhl7)

"Peygamberimizi anlatan şey var ya adını unuttum onun asılıyor ya eve bereket gelsin diye hilye-i şerif olacak galiba adını hatırlayamadım öyle kültür olarak bir şeyimiz yok bizim şekillenmiş evde Kur'an-ı Kerim'i hani dolabın içine koyuyoruz dışarı falan bırakırsak hani örtüyle girerim falan veya annem içeride Kur'an okuyorsa hani örtüyle girerim Kur'an varsa hani çıkarım oradan gibisinden öyle aman aman şey yok hani veya ne bileyim." (İhl8)

"...evin içerisinde vesikalık fotoğraftır vesairedir bunları annem şey yapmaz istemez yani hani melekler girmez vesaire anlayışları toplumda var belki de doğrudur bilmiyorum tam olarak ama öyle bir tutumumuz var." (İhl9)

"Bizim evde nazar boncuğu da var ama ben nazar boncuğuna inanmıyorum mesela annem inanıyor sanırım." (Fen3)

"Annem odasında namaz kıldığı için resim asmadım çünkü annem şey diyor fotoğraf olan eve melek girmez diye bir şey varmış sanırım." (Fen5)

"Mesela bizim evde heykel tarzı şeyler olmuyor yani öyle şeyler onun dışında portredir falan pek olmuyor ama bence bunlar olsa güzel olabilirmiş evet yani sanattan uzak kalmamak lazım bence." (Fen8)

Katılımcılardan bazıları ailelerinin giyim konusunda dini referans alarak kılık kıyafet kültürünün oluştuğunu söylemiştir. *"Özellikle kıyafet konusunda giyim kuşam konusunda yani benim çoğu giymek istediğim şeylere izin verilmiyor evde zaten ben öncesinde kapalı bir insandım evet kapalıydım bayağı beşinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar kapalıydım dokuzuncu sınıfta birazcık ailemi anca ikna edebildiğim için açıldım ama onun dışında hani açılırken bile direkt bana şey kısıtlamalar konulmuştu yani işte bu kadar dizinin altında giyemezsin etek falan işte sana hiçbir şey almayız kıyafet almayız ne yapıyorsan yap*

gibisinden bir konuşma geçmişti ama hani gün geçtikçe birazcık alıştırmaya çalışıyorum ama yani onların da kendi kültürlerinden dolayı biraz da yaşam büyüme çevrelerinden dolayı böyle şeyler çok düzgün karşılanmıyor yani açık giysiler ya da ne bileyim kısa elbiseler falan bunlara çok dikkat ediliyor o yüzden evde bir mezuniyetim olduğu zaman bile bir elbise seçmek için çok fazla evde kargaşa dönüyor." (Fen4)

3.2.2. Dini Sosyalleşme ve Toplumsal Çevre İlişkisi

Bireylerin içinde doğdukları ve yaşamlarını sürdürdükleri ortamlar düşüncelerini, davranışlarını ve sosyal örüntülerini oluştururlar. Birey, toplumsal çevre aracılığıyla dışsal alanda gördüklerini içselleştirerek kendi değer yargılarını oluşturur. Toplumsal çevre dini inançlarla da şekillenir. Bireyler, dini hassasiyetlerine göre toplumsal çevresindeki arkadaş gruplarını hassasiyete sahip bireylerden seçebileceği gibi bunun tam tersi davranışlarda gösterebilirler. Çevre insanın davranışını bazen dolaylı bazen de doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle dini hassasiyeti olan bireylerin dini mekanlara gidip oradaki insanlarla daha fazla vakit geçirmeleri kendi inançları üzerine etki eder.

Liseli gençlere bakıldığı zaman ise bu dönemde ergenliğin de etkisiyle aile sosyalliğini azaltma akran grubuyla yakınlık kurma davranışı gözlemlenir. Akran grubuyla sosyal ilişkilerini arttıran gençlerin dini sosyalleşmesini anlamak amacıyla gençlere şu sorular sorulmuştur. *Dini inancınız sosyal çevrenizi (arkadaş, vakıf, dernek, kulüp vb.) belirlemede nasıl bir rol oynar? Dini vakıf, dernek, kulüp gibi yerlere gidiyor musunuz? Gittiğiniz bu tür yerlerden arkadaş ediniyor musunuz? Sosyal çevrenizle dini paylaşım yapar mısınız? Nasıl yaparsınız? Sosyal çevrenizle dini paylaşımlarda bulunurken dini kaynaklardan (ayet, hadis, dini kitaplar) yararlanır mısınız, nasıl yararlanırsınız? Sosyal çevrenizle vakit geçirirken dini hassasiyetiniz (alkollü mekâna gitmek, karşı cinsle tokalaşmak vs.) nasıldır?* Katılımcılardan alınan cevaplar sonucunda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır.

3.2.2.1. Dini İnanç ve Sosyal Çevre İlişkisi

Sosyal çevresini belirlemede dini inancının etkili olduğunu söyleyen gençler genellikle imam hatip lisesi öğrencilerinde oluşmaktadır. Burada katılımcıların eğitim gördükleri lise türünün farklı olması tercİhlerini etkilediğini göstermektedir.

"Dini inancım gitmememem gereken yerleri belirler. Mesela kulübe gitmem. Nasıl yaşamam gerektiğini belirtiyor işte arkadaşlık ilişkileri de bu şekilde mesela benim bir erkeğe dokunmam haram bir erkek arkadaşım var diyelim ona dokunmam yani kuzenim olsa da öyle". (İhl2)

"Dini yaşantım mesela bir işe girmeme engelse Hıristiyan olacaksın diyorlarsa o işi yapmam. Bir Hristiyanla arkadaş olurum ama ona dini de anlatırım saygı da duyarım." (İhl5)

İhl7 kodlu katılımcı eğitim hayatının kız-erkek ayrı olduğu ortamlarda devam ettiğini bu duruma da alıştığı için sosyal çevresindeki arkadaşlarını da kendi cinsiyetine göre seçtiğini dile getirmiştir.

"Genellikle imam hatipten devam ettiğim için kız kıza ortamlara daha çok tercih ediyorum diğer ortamlara girmemeye çalışıyorum hani tanıdıklarımla aynı ortama girmeye çalışıyorum hani birebir aynı basamakta din öğretimimizin aynı oldu hani benim bildiklerimi onun da bildiği hani daha aşağı seviye olanlarla değil." (İhl7)

"Şimdi dinimize göre arkadaş çevremizi seçtiğimiz zaman daha sağlıklı daha mutlu bir arkadaş çevresine sahip olmuş oluyoruz evet insanları dinine düşüncesine göre yargılamamak gerekir ama bizim dinimizin bence temelinde saygı var ve saygılı olan insanlar dini doğru anlayan insanlarla arkadaşlık ettiğiniz zaman kendinizi daha iyi hissediyorsunuz." (Fen8)

Toplumsal çevreyi belirlemede dini hassasiyetin önemli olmadığını söyleyen katılımcılar bu durumu genellikle bireyselcilik odaklı dile getirmiştir.

"Benim Allah'a inanmayan arkadaşım vardı. İnanmıyordu şeytanları tapıyorum falan ben diyordu şeytanlarla konuşabiliyorum falan diyordu hatta bu sene oldu diğer arkadaşlarımın hepsi Allah'a inanıyor Allah'a şükür öyle bende inanıyorum hiçbir şey yapamazlar ben inandığım sürece hiçbir şey yapamazlar belirleyemezler." (İhl3)

"Ben ilk önce kişiliğine bakarım dini inancı sonra çünkü dini inancı iyi olup kötü olan insanlar da olabiliyor bence önemli dini inancı belki başka bir şeye inanıyordur ama

yani o kendince doğrudur ama bence önemli olan insanın kişiliği ben öyle düşünüyorum." (Fen 12)

"Açıkçası ben her çeşit ortama girerim. Çünkü kendimin o kadar çok dindar olduğunu düşünmüyorum yani tabi böyle okuyorum merak ediyorum falan bir insanın dini görüşü benim ona arkadaş olmamı çok fazla engel olmuyor yani biri ateist diye ya da Hristiyan falan onla konuşmayım arkadaş olmayım demem genelde her türlü insanla arkadaşlığım var." (Fen1)

"Din çok etkili değildir benim için çünkü her insanın görüşü kendine diye düşünüyorum ve hani her çeşit insanı tanıma fırsatım olsun ki nasıl bir izlenim bıraktığını bende fark edeyim hani belki seveceğim belki sevmeyeceğim hani diniyle alakalı değil de direkt kafa yapısıyla alakalı bir şey olduğunu düşünüyorum genelde böyle yani aileme sorarsak öyle değil tabii ama bana göre her insanla paylaşabilirim yani arkadaş olabilirim diye düşünüyorum." (Fen4)

"Daha çok ılımlı insanlarla arkadaş olurum ama muhafazakâr olması falan beni ilgilendirmiyor ona bakmıyorum arkadaşta." (Fen5)

"Arkadaşım inanmıyorsa ya da şey değilse ben onu çok hani kafaya takacak biri değilim hani şahsen benim dinime laf etmediği saygısızlık etmediği sürece." (Fen6)

"Etkili değildir çünkü herkesin kendi inancı kendine beni sonuçta etkilemez hani kendi içinde inanır o yüzden çok fazla şey yapmam ama hani beni kötü etkiliyor eğer beni dinden çıkarmaya çalışıyorsa o zaman tabi ki etkiler." (Fen7)

Fen3 ve Fen9 kodlu katılımcı ise dini hassasiyetinin olmadığını arkadaşlık ilişkilerini duygu paylaşımına bağladığını ifade etmiştir. *"Genelde insanlarla iyi anlaşırım ama din konusunda bakarsam kimse beni Müslümanım diye sevmiyordur yani seviyordur çünkü ne bileyim derdini dinliyor olabilir ya da iyi bir insan olduğumu düşünüyor olabilir benle konuşmaktan keyif alıyor olabilir." (Fen3)* İyi insan kavramı Fen9 kodlu katılımcının sözlerinde öne çıkmıştır *"arkadaşın din üzerinde rolü yok yok ya iyi bir insan olması ahlaklı saygılı görgülü olması yeterli bence"* hatta bu katılımcı *"ahlaklı olan iyidir."* diye bir genellemede bulunmuştur.

Dini hassasiyeti belirlemede arkadaşın önemli olduğunu söyleyenler genellikle arkadaşın zamanla etkileme rolünü ön plana çıkarmıştır. *"Daha çok arkadaşlarımı kendi akıl yapımdan olan kişilerden seçerim. Farklı yapıdaki arkadaşlarım olsa da onlarla çok samimi olmamaya çalışırım kafamı karıştırmamaları için ve erkeklerle falan da zaten konuşmam.*

Kafa karışıklığı, mesela farklı şeyler düşünebiliyorlar. Bir arkadaşım şey demişti. Kur'an bize yetmiyor mu da biz peygamberlerin sünnetine bakıyoruz demişti, farklı bir bakış açısı olduğu için onunla çok fazla muhatap olmadım ve onunla arkadaşlığımı bitirdim." (İhl1) Araştırmaya katılan İhl6 kodlu katılımcı kendisinden farklı değerlere sahip olduğu arkadaşlık ilişkilerinde saygıyı ön planda tuttuğunu dile getirmiştir. *"Falcılık günah ama falcıya arkadaşlarımla beraber gitmiştik ama mesela ben fal baktırmadım ama arkadaşlarım da baktırdı onları bekledi sıkıntı olmadı yani ben inanmıyorum burada arkadaşlarımla saygı duydum onlarda bana o şekilde."*

İhl8 kodlu katılımcı aile yapısı ve psikolojik halin toplumsal çevreyi oluşturmada etkili olduğunu bu edenle arkadaş seçimlerinde bunu ön planda tuttuğunu ifade etmiştir. *"Yeni tanıştığım bir insan var mesela hani namaz kılması benim için direkt şey değil açık veya kapalı olmasa bile çok önemli değil de görüşleri benim için biraz önemli ..ama bundan dehşetlileri var hani nasıl desem biri gelip şey demişti hani nerede karşılaştığımı bilmiyorum o zaman küçüğüm ne dedi dünyada yalnızım cehenneme gitsem mutlu olurum çünkü insan var ha o derece yani psikolojik sorun ailevi yapı ya karışık karman çorman bir şey böyle mesela böyle kişilerle arkadaş olamam." (İhl8)*

Çay Eler çalışmasında kullandığı hipotezlerde okul arkadaşlarının ve mahalle arkadaşlarının dini yönelime etkisi olduğunu iddia etmiştir. Ancak çalışmasının sonucunda elde ettiği bilgiler hipotezleriyle olumlu sonuçlar vermemiştir (Çay Eler, 2019, 45-46). Bizim çalışmamızda ise arkadaş gruplarında doğrudan bir ayrım söz konusu olmaksızın öğrencilerin dini eğilimler noktasında kendilerine yakın kişilerle arkadaşlık yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. *"Bülbül güle hesabı yani hani ben insanın içinde kötülüğe bir yatkınlık olduğunu düşünen birisiyim ve bunun açığa çıktığında kötünün iyileşmesindense iyinin kötü olacağına inanan birisiyim yani ben kendi kötü birisiyle arkadaş olursam onu iyi yapma çabam evet belki binde bir olabilir ama daha çok benim içimdeki yakınlıktan dolayı hani kötü yöne gidebileceğimi düşünürüm arkadaşlık da." (İhl9)*

"Ya karşımdaki kişinin inancının benim gibi olmasını isterim ya sosyal çevrem benim buna dikkat eder genellikle ama dinen yani farklı görüşteki kişilere de hani bunu şey yapmak isterim yani konuşup neden böyle düşündüklerini falan sorarım ya onlarla da yaşam şeyi kurarım ilişki kurarım." (İhl10)

İhl11 adlı katılımcı ise kendi gibi olan insanlarla yaptığı arkadaşlığı şükür sebebi olarak görmektedir. *"Kötü huylu olup da sırf arkadaşım olduğu için hani benden uzak*

kalmasın diye işte onunla yapmak istemediğim şeyler yapma durumunda hiç düşmedim yani öyle bir arkadaşım çok şükür olmadı." (İhl 11)

3.2.2.2. Dini Mekanların Sosyalleşmeye Etkisi

Liseli genç kızlardan doğrudan dini mekanlar aracılığıyla dini sosyalleşmesini sağlayanlar görülmemiştir. Ancak İhl9 ve Fen6 kodlu katılımcı dini mekanlara gitmek istediklerini dile getirmişlerdir.

"Bir sivil toplum kuruluşunda görev yapmak isterim hani ihh olsun ya bir de bilmiyorum belki şey hani duyan birisinin yorumu ne olur ama ben şey çok istiyorum hani böyle Afganistan şeyleri Afrika'ya gidiyorlar su kuyusu açıyorlar hani o çocukların mutluluğu ben diyorum ki bazen ben okumalıyım evet hani para için okumuyorum ama yardım yapabilmek için benim paraya ihtiyacım var." (İhl9)

"Eskiden yaşadığım yerdeki kuran kursu vardı bir camide kuran kursu vardı oraya genellikle annemle birlikte giderdik hani tekrar olsa tekrar giderim." (Fen6)

Çalışmaya katılan İhl1, İhl2 ve İhl3 kodlu katılımcılar doğrudan dini mekanlara hiç gitmediklerini söylemişlerdir.

"Hayır genellikle gitmiyorum." (İhl1)

"Hayır yok dini yerlere gitmem." (İhl2)

"Hiç gitmedim tabii gitsem arkadaş edinirdim." (İhl3)

Çalışmaya katılan katılımcılardan dini mekanlara gitmeyi kafa karışıklığı olarak görenler:

"Öyle yerlere hiç gitmedim ama kursa giderdim bazı yerlerde böyle çok sıktıkları falan oluyormuş sanırım bu doğru değil bence bir şeyi zorla yaptıramazsınız mesela hafızlık kurslarında işte oluyormuş galiba dövdükleri öğrenciler falan ben bunun doğru olduğunu düşünmüyorum çünkü o kişilerin dinden soğumasına sebebiyet verebilir." (İhl4)

"Gitmiyorum açıkçası ben çok da şey doğru bulmuyorum yani çünkü orada çok fazla insan var ve hani böyle bilgi kirliliği varmış gibi geliyor biraz geri kafalı insanların olduğu bir yermiş gibi geliyor yani ön yargım var." (Fen1)

"Bazı cemaatlerin hoş olduğunu düşünmüyorum ama mesela dini öğrenmek isteyen biri olabilir ya da araştırmak isteyen biri olabilir bu konuyla ilgili biri olabilir bu tarz yerlerin olmasının faydalı olduğunu hatta dinin öğrenilmesi gerektiğini düşünüyorum." (Fen3)

"Gitmem yani çok tercih ettiğim bir şey değil aslında çünkü o tarz yerlerde hani sadece objektif değil de sadece din üzerine baktıklarını düşünüyorum hani bir ayet var ve kafamı ona takılıyor ama sadece onları açıklamak için açıklamaya çalışıyorlar gibi oluyor ve saçmalamış oluyorlar açıklamaya çalışırlarken de iyice kafam karışıyor o yüzden tercih etmiyorum." (Fen7)

"Hayır yani şu zamana kadar hiç gitmedim gitmeyi de pek yani istemem ya şöyle birkaç aslında kuzenimi mesela hafızlık kursuna göndermişlerdi ve hani oradaki olaylar bana pek doğru gelmiyor mesela onlara söylemleri şey diyorlardı işte istemiyordu olmak daha sonrasında ama işte bu zamana kadar geldi işte buraya kadar geldin sen Ebu cehil olarak mı devam edeceksin hayatına yoksa işte bir Ebubekir gibi mi." (Fen10)

"Hayır ben böyle ayrı ayrı isimlerde olmasına sıcak bakmıyorum bence toplu bir şey olmalı böyle farklı farklı isimler yerine hepsinin ismi aynı olmalı ve İslam'ın hepsi İslam olduğu için bence belli bir yere bağlı bir isme bağlı kalmaktansa genel bir isim olur buralara gitsem arkadaş olurdum". (Fen 12)

Çalışmaya katılan katılımcılardan dini mekanlara gitmeyi dini cemaatlerle özdeşleştirenler:

"Bizim sitede bir kadın var Süleymancı diyorlar onlar böyle kadınlar toplaşıp şey yapıyor ben oraya gitmem mesela bilmiyorum itici geliyor biraz hayır itici geliyor işte falan hani sonuçta FETÖ de öyle bir topluluk dini gibi bir şeydi yani arkadaşlık ederim öyle insanlarla da hani gidip sohbete katılmam." (İhl6)

"Öyle yerlere gitmediğim için oradaki insanlar sürekli din mi konuşuyor bilmiyorum bana pek sıcak gelmiyor yani niye mesela Süleymancılar falan var bildiğim kadarıyla onlar dille alakalı sanırım hiç araştırmadım." (Fen9)

Çalışmaya katılan katılımcılardan dini mekanlara gitmeyi siyasi-politik sebeplere bağlayanlar:

"Yani kuran kursuna gitmiştim ben mesela ama kuran kurslarında hani direkt Arapça bir şekilde öğretilmesinden çok memnun değilim direk çünkü bizim dilimiz Türkçe ve anlamadığımız sürece anlatılanları bir yararı olduğunu sanmıyorum." (Fen4)

"Geçen tarih dersinde bir şey işledik devletin bunu laik bir ülke olduğumuz için hani camide ya da okullarda dini öğreten yerler olması gerekiyor diye açıkladılar hocamız ve bence çok güzel açıkladı yani o yüzden ekstra bir mekâna gitmeyi kendim için doğru bulmuyorum zaten bunu öğrenebileceğim kurslar var devletin açtığı onlardan öğrenmeyi daha doğru buluyorum." (Fen5)

"Yok gitmiyorum bence böyle şeylere çok fazla önyargı var Türkiye'de özellikle gençler arasında böyle dini yerlere gitmek yeni bir şeyde bulunmak ne bileyim hep siyasetle hem de bazı kuruluşlarla iç içe geçmiş gibi dine inanan herkes işte aslında Kaçakçılık yapıyor kötü yolla para kazanıyor dini sömürüyor gibi bakılıyor ama ben dini inanan herkesin dini yaşayan herkesin böyle olmadığını düşünüyorum bu konuda çok önyargı olduğunu düşünüyorum." (Fen11)

Çalışmada Fen8 ve İhl11 kodlu katılımcının dini mekân sosyalleşmesinden ziyade bireysel din vurgusu ortaya çıkmıştır. *"Cemaattir vesairedir herkesin görüşünü de değiştirmek zorunda da değiliz o yüzden ben ibadetlerde günümüz açısından ibadetlerde bireyselliğin daha çok önemli olduğunu düşünüyorum." (Fen8)*

"Kişiye bağlı ben çok sosyal biri değilim." (İhl 11)

3.2.2.3. Sosyal Çevre ve Dini Paylaşım

Gençlerin dini sosyalleşmesinde sosyal çevrenin etkisinden bahsedildiğinde okullar ilk önce akla gelenler arasındadır. İki farklı okul türünden liseli gençler karşılaştırıldığında yakın arkadaş grubuyla dini paylaşım yapan gençlerin sohbet konularının içeriğinin farklı olması göze çarpmaktadır. Fen lisesi öğrencileri dini paylaşım noktasında genellikle felsefi konularla hareket etmektedir.

"Arkadaşlarımla otururken şu anda çok fazla konuştuğumuz bir konu var mesela evrim ile din ilişkisi yani evrimi çok fazla savunan arkadaşım var ama takıldığımız zaman evrim bir hücreden geldiğimizi evet anlatıyor ama din ademle havadan başladığımızı söylüyor hani bunu çok tartışıyoruz ben hani dini savunuyorum onlar evrim savunuyor

şeklinde birbirimize inandırmaya çalışıyoruz ortak bir kararla yani orta yolu bulduk aslında şu an biraz bence de evrim var ama hücreden geldiğimizi düşünmüyorum hani belki Âdem'le Havva insan ama hani insanı nasıl bir formda olduğu söylenmiyor belki hani insan kuyrukluydu sonra kuyruğu yok oldu belki işte kısaydı uzundu işte kolu büyüktü hani bu şekilde belki bir evrimleşmemiz vardır ne bileyim mesela şuan çok telefon kullanmaktan parmağımızı uzayacak ileriki dönemlerde işte kambur oturmaktan boynumuzda belki çıkabilir bu da bir evrimdir ama bu başlangıcımız değiştirmez bence." (Fen7)

"Sosyal medyada izlediğim bir videoları arkadaşlarıma da atarım onlarda izlesin diye ya da herhangi bir konu olduğunda oturup onlarla konuşuruz… mesela biz birkaç gün önce bir arkadaşımla mezhepleri konuşmuştuk ben mezhepleri biraz şey görüyorum ve kafamda tam oturtamıyorum bunu tüm hocalarıma soruyorum ama olmuyor onu konuşmuştuk mesela dinde bir doğru vardır ama mezheplerde mesela ayrılma var helal haram var bunlar bana çok değişik geliyor. O da bana katıldı işte niye böyle falan diye." (İhl2)

"Yani çok da katılmam aslında dini şeylere niye çünkü bir ilgim yok kafa karıştırmak da istemem mesela boşanma konusunda konuştuk dini olarak geçen ben de çok bilmediğim için katılmadım ama arkadaşlarım baya tartıştılar aralarında şaşırdım o yüzden çok sonra araştırmaya çalıştım hani bitince de sordum falan öğrenmeye çalıştım." (İhl6)

İhl1 kodlu katılımcı dini paylaşımı teselli etmek için yaptığını söylemiştir. Bu noktada dini duygu paylaşımı önemli görülmektedir. *"Sadece kötü bir şey olduğu zaman arkadaşımı teselli ederken hayırlısı buymuş hayırlısı olsun gibi ya da bir şey yapmadan önce çok gerginse dua ettiğim hakkında onu teselli ederim." (İhl1)*

İhl8 kodlu katılımcı dini paylaşıma tepkisel olarak yaklaşmıştır. *"Şimdi gidip birine diyeceğim nasıl tepki verecek sıkıntı çekerim önceden hani gidip birine diyordum ama şu an falan da çok tepki verirler şimdi kime desem ne yapacağımı bilmiyorum kime deyip demeyeceğimi de bilmiyorum kiminle paylaşacağımı bilmiyorum ne zaman paylaşacağımı da bilmiyorum ortam olmuyor." (İhl8)*

"Arkadaşım hadi gel namaz kılalım hadi kıl artık sen abdesti gel vesaire oluyor ayrıca fıkhi konular böyle çok yoruma açık konular mesela sohbet ederken böyle bir konu açıldığında genelde fıkhi olsun işte dini olsun konuşmalarımız oluyor tartışma boyutuna da." (İhl9)

İhl12 kodlu katılımcı dini paylaşımı sosyal medya üzerinden sağladığını ancak bu konuda da kendi dijital sınırlarını yakın çevresiyle takipleşme noktasında çizdiğini belirtmiştir. *"Bir şeyler gönderirim falan gönderiyorum çoğunlukla ablama gönderiyorum ablamla takipleşmiyoruz önce anneme gönderiyoruz annemin hesabı bende annemden ablama gönderiyorum ablamla da takipleşmiyorum teyzemlerle de takipleşmiyorum." (İhl12)*

Fen4 kodlu katılımcı dini paylaşım yaparken kendi dini şüphelerine cevap aramaktadır: *"Din muhabbeti geçer mi geçer çok geçer ya mesela hani oruç tuttuğumuz zaman hani neden tuttuğumuzu falan konuşuruz hani niye tutuyoruz bunu neden yapıyoruz ya da namaz kılmak bence böyle yani namaz kılmak ne ifade ediyor ne ifade ediyor namaz kılmak benim için açıkçası bana birazcık garip geliyor yani eskiden kılıyordum ama şu anda kendi gözümden baktığım zaman hani ailemin baskısı olmadan çevre etkisinden dışında yani kendimi böyle hani bir şeye zaten bir şeye tapılıyor aslında ama gördüğümüz ya da görmediğimiz bir şey tapıyormuşuz gibi hissediyorum ve biraz garip geliyor bana o konuda." (Fen4)*

Fen6 kodlu katılımcı psikolojik bir rahatlama aracı olarak dini paylaşım yapmaktadır. "*Genellikle ben dini paylaşımlarım mesela yeni bir dua öğrenirim mesela geçenlerde öğrendiğim işte Allah'ım sen bana zaman içinde zaman ver diye hani süreyi yettiremiyorum ben sınavda hani halam onu bana söylemişti mesela ben de bunu birkaç arkadaşımla öyle paylaştım hani sizde bir deneyin hani şey yapar belki yardımcı olur falan diye." (Fen6)*

Fen11 kodlu katılımcı dini paylaşım yaptığını ancak bu paylaşımı daha küçük gruplarla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.*"Toplu konuşmalarda değil ama ikili konuşmalarda yaparım kendimi daha iyi ifade edebiliyorum yoksa sakladığım gizlediğim için değil ama ikili konuşmalarda bence daha iyi akıcı oluyor genelde." (Fen11)*

Şen yaptığı araştırmada gençlerin sosyal medyada dini paylaşım yapıp yapmamaya çok önem vermediklerini ortaya koymuştur. Ancak paylaşım yapmayan katılımcılardan da bir kısmının paylaşım yapmayı dini gösteriş olarak nitelediği sonucuna varmıştır (Şen, 2019, 138). Bizim çalışmamızda ise katılımcıların dini paylaşım yapmama nedenleri şu şekildedir: Fen2 ve Fen10 kodlu katılımcılar dini paylaşımda bulunmadıklarını bu durumun bireysel sınır İhlaline sebep olduğunu ve siyasi kaynaklı olduğunu dile getirmişlerdir.

Fen2 kodlu katılımcı dini paylaşımın siyasetle özdeşleştiğini bu nedenle dini paylaşıma mesafeli durduğunu belirtmiştir. *"Arkadaş çevresinde illa dini bir arkadaş çevresi*

olmak zorundayım en basitinden sınıfta arkadaşlarımızla otururken şu konu açıldı şu deneyi konu açıldı konuşurum ya da ben dini konulara şikayet ederim ya ben çok konuşmuyorum sadece birazcık dinlemekle kalıyorum ama yani genellikle konuştukları konularda hak veriyorum onlara biraz siyasete girecek yani şey böyle dinin ve siyasetin birbirine karışmaması gerektiğini düşünüyorum ikisi birbirinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini düşünüyorum yani ikisi birbirinden farklı bir konu ve dini siyasete içine karışınca iyi şeyler olmayacağını düşünüyorum." (Fen2)

Fen10 kodlu katılımcı dini paylaşım yapmayı vaaz vermek ve doğrudan bireyin hayatına müdahale etmek olarak düşündüğünden dolayı bu etkinlikten uzak kalmıştır. *"Bilgilerim çok derin değil hani yüzeysel bu nedenle yanlış bilgi paylaşımının korkusuyla da pek hani karışmam bir insanlara ya da bununla bir mesela işte baş açık birisine başını kapatman lazım tarzından bir şey demem ya da işte bu yaptığın işte İslam'a göre yanlış bunu şöyle şöyle düzelt gibi bir şey demem çünkü bu karşıdaki kişinin benimle ilişkinin zedeleyeceğini düşündüğüm için yapmak istemediğim bir davranış." (Fen10)*

3.2.2.4. Dini Paylaşım ve Dini Kaynak Etkisi

Dini paylaşımlarında dini kaynak olarak kullanan öğrenciler genellikle imam hatip liseli öğrencilerdir. Dini kaynaklarda ise doğrudan Kur'an-ı Kerim, Hadis ve sünnet kitapları ilk başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.

"O kadar ayrıntılı konuşmuyoruz ama ben kendi içimde kuran okumayı ve bazen ayetler üzerine düşünmeyi sorgulamayı seviyorum kendi kendime." (Fen11)

"Yararlanırım mesela bir kişi bir şey dediği zaman genellikle peygamberimiz şöyle yapardı ya da şu ayette şu geçiyor gözlerini da haramdan sakınman gerek gibi şeyleri söylerim. Mesela en son bir akrabamıza söyledim. Boşanma mevzusu olmuştu tek talak düştüğü için tekrar nikah kıyılana kadar başının açık görünmemesi gerektiği söylemiştim." (İhl1)

"Biz bir arkadaşımla dini konu hakkında konuşurken o konu hakkında varsa ayet hadis onları araştırırım mesela genellikle internetten." (İhl2)

"Önümüze gelince sosyal medyadan bakarız." (İhl3)

"Bir şeyin doğruluğunu bilmeden kimseye anlatmam zaten günümüzde zaten internet var internet aracılığıyla her şeyi öğrenebiliyoruz öyle yani öğrenip söylerim." (İhl5)

"Resimler videolar oluyor geçiyor ama hani hiç dikkatli olup da onları okuyup aklım almıyor." (İhl7)

"Ya en basitinden bunlar hani sünnet ve Kuran'da bir şey yoksa ilk başvurduğumuz kaynak Diyanet oluyor sonra da belki hadis kitapları fıkıh kitapları olabilir." (İhl9)

Dini paylaşımında dini kaynak gösteren bazı öğrenciler ise fikirlerinin daha kabul görmesi ve temellendirilmesi için bunu yapmaktadır.

"Mesela peygamber efendimiz hani hadisinde anneler cennet annelerin ayaklarının altındadır hadisi ya da sözlü pek bilmiyorum ama onu konuştuk en son annemizi hani annemizle ilgili sorunlarımızdan konuşuyorduk kendi arkadaşlarımızla sonra bu konuda açıldı." (Fen 12)

"Önce bakarım savunduğum şeyin arkasında durmam için kullanabileceğim bir sağlam bir kaynağımın olması gerekiyor." (Fen9)

"Bazı konularda oluyor mesela işte bir arkadaşımla konuşuyorum mesela atıyorum bir kızı ağlatıyor ve hani bir kız bir erkek için ağlarsa onu sürekli günah yazılır yani onu söylüyorum hani böyle yapma falan gibisinden ya da işte bir ayet var işte kadın mesela işte erkek işte kadını hani bir dövebilir gibi bir cümle var hani çok tartışılan mesela onu konuşuyoruz bu şekilde ayetleri kullanıyoruz bazen iyi bazen kötü." (Fen7)

Evet gidince telefon üzerinden yine tekrar bakarım bunları ayetler üzerinden hadisler üzerinden genellikle araştırırım tartışmadan sonra bir bakayım ne varmış ne yokmuş gibi en son Şey konusu geçmişti hazreti İsa hakkında bir şey hani öldükten ölüp biz şey hani göğe yükseldiğini ölmeden direk göğe yükseldiği hakkında biliyorduk ama bir hocamız şey demişti: Hazreti İsa da öldü o da şey yaptı diye sonra biz bunu gidip Kuran ayetlerinden bakmış hani biz hep öldü göğe yükseldi olarak biliyorduk ama öldüğünü şey öğrenince direk gidip onu araştırmıştım." (İhl10)

Dini paylaşımlarında dini kaynağa karşı duyarsız olan gençlerde dini konuların bir alışkanlık haline dönüşüp artık cezbetmediğini "*belki de sürekli küçüklükten beri duyduğumuz için artık hani çok alışkanlık haline gelmişler artık duymamazlık hali olmuş olabilir belki bilmiyorum." (İhl 11)* Aynı zamanda din konusunun siyasetle özdeşleştirilmesi de gençleri duyarsızlaştırmıştır. Bu konuda Fen3 kodlu katılımcı görüşlerini şu şekilde dile

getirmiştir: "*…din konusu böyle bir siyasi bir şeyin üzerine açılıyor şu anda herkeste öyle olduğunu düşünüyorum sadece benim çevremde değil hani din konusu illaki konuşuyoruz ama bak burada da böyle geçiyor ya bence şöyle olması mantıklı değil ama bende dahil hiç kimse gidip de böyle böyle yazıyor hani bak bu kanıt diye konuşmuyoruz.*"

Dini kaynaktan yararlanmanın zor olduğunu söyleyenler genellikle fikirlerini açıklamaktan ya da yanlış fikir söylemekten çekinmektedirler. Bu konudan Fen1 ve Fen2 kodlu katılımcıların fikirleri aşağıdaki gibidir: *"Genelde yorum olur yani benim çünkü ben çok aklımda tutamıyorum öyle hani hadisleri sureleri falan yani okuyorum okuduğumda da zaten bana şey geliyor mantıklı geliyor onun dışında düşünüyorum da zaten ama mesela bir arkadaşıma yani şöyle çünkü kuranda böyle diyor yani tam olarak cümleyi söyleyemem ama Kuran'da geçtiğini ya da geçemediğini söyleyebilirim sadece." (Fen1)* Fen2 kodlu katılımcı ise genellikle arkadaş çevresini uyardığını ancak kendi yorumu olduğu için yanlış da olabileceğini belirtmiştir. *"Bir konuyla alakalı bir hadis gördüğünde veya ayet gördüğünde bunu arkadaşlarıma söylerim bununla ilgili şöyle bir şey var yani bunu dikkate almaları gerektiğini falan söylerim onlara ama kendi yorumumla yanlış yorumla da söylerim."*

3.2.2.5. Sosyal Çevre ve Dini Hassasiyet

Çalışmaya katılan katılımcılardan lise türü fark etmeksizin dini hassasiyete sahip olduğunu söyleyen katılımcılar vardır. Bu katılımcılar karşı cinsle aynı ortamda bulunmama, dinen uygun olmayan yiyecek-içeceklerin satıldığı ortamlara girmeme şeklinde nitelendirmişlerdir.

"Çok kızlı erkekli ortamlara girmem sadece kızların olduğu daha rahat edebileceğim ortama girerim dini olarak vicdan azabı çekiyorum imam hatip ortaokulunda okuduğum için buraya gelirken mesela Ali anar (Anadolu lisesi) bir tık daha karışık kızlı erkekli bir ortamı vardı o nedenle buraya gelmeyi tercih ettim kızlarla okurken hem dini olarak kuran dersi alıyoruz tefsir dersi alıyoruz kelam dersi alıyoruz bu derslerden dolayı geldim hem de kız ortamında daha iyi eğitim alabileceğimi düşündüm." (İhl1)

"Necmi hocamız söyledi hatta daha dün söyledi insan ölmek istemeyeceği yerde bulunmamalı diye bende şahsen öyle bir yerde ölmek ve bulunmak istemem." (İhl2)

"Tabi böyle alkollü yerlere falan gitmem sigara falan hiç hani arkadaşlarım olmaz ama sadece mesela çocukken çok yakın olduğum 1-2 arkadaşın vardır onlar da selamlaşırım." (İhl4)

"Dini kötülüyorlarsa girmem onlarla muhatap bile olmak istemem daha önce hiç alkollü bir mekâna gitmedim inşAllah da gitmem ya da mesela kızlı erkekli bir ortama giderim ama nasıl bir yer olduğuna göre değişir. Mesafeli olması gerekir kadın erkek temas olmaması gerekir. tokalaşmam mesela hayır bunu ben asla yapmıyorum gerçekten enişte de olsa banane." (İhl5)

"Dikkat ederim ama böyle de kesin kurallarım da yoktur mesela daha çok dikkat eden arkadaşım da var mesela o hiç yanlarından bile geçerken böyle şey yapar da ben daha rahatım bu yönden ben böyle çok daha rahat değilimdir orta diyebilirim." (İhl6)

"Erkeklerle sohbet etmediğim için erkekler de gelip benle sohbet etmez bunun farkındadırlar. Mesela yılın başında dershanede şey oldum bir tek benim yanım boş bir tane erkek geldi oturacak yer lazım sıra çektiler sınıfa çünkü yanına bir erkek oturunca kalkarım onu da rahatsız etmem direk ben kalkarım bir arkadaşla yer değiştiririm." (İhl8)

"Ben yani öyle risklere girmem açıkçası hani ben doğru olduktan sonra şey kimse bir şey yapamaz diye sonuçta o ortamlara girdikçe ben de bir şeyler normalleşmeye başlıyor her insanın sınırları olması gerekiyor bence o yüzden her ortama girerim istediğimi yaparım diyemem." (İhl 11)

"Benim kurallarım vardır öyle diyeyim yani öyle ortamlara girmemeyi tercih ederim çünkü beni kötü etkilediğini düşünüyorum erkeklerde tokalaşma ben doğru bulmuyorum çünkü hani Kuran-ı Kerim'de de artık bir yaşı geçtikten sonra doğru olmadığını düşünüyorum ben kendi adıma çünkü insanların kendine zarar verdiklerini düşünüyorum böyle ortamlarda kendileri gerçekte olan kendileri olmuyor öyle ortamlarda doğru karar veremiyorlar ve bana saçma geliyor öyle yani sağlıklı olmak yerine öyle ortamlara girip kendime zarar vermek saçma geliyor." (Fen 12)

"İkili ilişkilerde fazla serbest davranılıyor günümüzde bu mesela bunlar okulda en çok karşılaştığımız bunlar ben sınıfta hiç böyle erkek olanlarla iletişimim daha kötüdür demiyorum çünkü erkek arkadaşlarımızla var sınıf içerisinde etkileşim halindeyiz sürekli ama kız arkadaşlarımla tabii ki de daha çok rahat ettiğim için genelde hatta çoğu zaman teneffüslerimizi birlikte geçiriyoruz sınıf içinde grup çalışması olur ders hakkında bir

konuşma olur birlikte konuşuruz kız erkek karışık ama onun dışında birebir sohbet edeceksen kız arkadaşlarımı tercih ediyorum." (Fen8)

"Alkol satılan yerlerde yemek yemeyiz ailecek hani ailecek gitmeyiz diyeyim çünkü annem başı kapalı biri o yüzden bu tarz şeyler de ona dikkat ediyoruz." (Fen6)

Katılımcılardan dini hassasiyeti önemsemeyenler arasında her iki liseden de öğrenciler vardır. Bu gençler sosyal çevreleriyle vakit geçirirken dini değerleri değil kendi ahlaki yargılarını göz önünde bulundurarak yaşamlarına devam etmektedir. Mesela İhl3 kodlu katılımcının "bana günah değil gibi geliyor" ifadesi dine dair çok bireysel bir yorumdur. *"Giderim her şeyi yapıyoruz. mesela her yere giderim erkeklere her yere gidiyorum işte giderim her yere benim için onlarla yan yana oturmak veya tokalaşmak günah sayılmaz bence bana göre yani günahtır ama bana göre değildir gibi geliyor çünkü kötü bir şey yaptığımızı düşünmüyorum tokalaşmak günah olamaz gibi mantıken öyle bana göre öyle."* Fen2 kodlu katılımcı ise kız- erkek ilişkilerini somut olarak değerlendirmekte ve sonucunda bir şey olup olmamasına bakmaktadır.*"Pek dini hassasiyetim yok yani şimdi biz bir yere gidiyorsak herkes kendi sorumluluğunda ben kendi içeceğimi içerim o kendi içeceğini içer veya bu işte kız erkek tokalaşmasını çok dikkate almıyorum şahsen yani tokalaşırım sarılırım bir şey olmuyor."*

Şen, yetişkin gruplar üzerinde yaptığı araştırma da kişilerin giyim-kuşam şekillerinin dindarlık düzeylerini belirlemesinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Katılımcılar, bireyin giyim tarzının dindarlık kapsamında değerlendirilemeyeceğini ifade etmişlerdir (Şen, 2022, 129). Ancak bizim çalışmamızda Fen3 kodlu katılımcının verdiği cevaba göre ise sembolik olarak giyim-kuşamın olumsuz bir düşünceye sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşılmasında pek çok etken olabilmektedir. Ancak ili çalışma kıyaslandığında gençlerin ve yetişkinlerin düşüncesinin farklı olduğu görülmüştür.

"Çok fazla yakın arkadaşım var ve hani tokalaşma olabilir selam verme olabilir bunlar olmalı bence yani bir insanın cinsiyetine göre yargılayamayız sonuçta kimse cinsiyetini kendi seçmiyor biriyle iyi anlaşırsan iyi anlaşıyorsundur kız ya da erkek de iyi anlaşıyorum diye bir şey yok aynı şekilde alkollü mekan hemen şu an reşit değilim gitmiyorum o tarz yerlere ama ilerde belki gidebilirim üniversite olabilir başka bir şey olur bunun seçimi de bana kalıyor onun dışında hani şu kişinin yanına gitmem diye düşünüyorsak ben mesela sokakta olabilir başka bir ortamda olabilir mesela bir imam olabilir dinde hani o tarz bir çalışma da olabilir mesela ne bileyim sakallı cüppeli birinin yanına gitmem

sokakta da böyle insanların olmasını doğru bulmuyorum çünkü laiklikle bir kere çatışan bir şey bu aynı şekilde çarşaf olabilir hani başörtü falan olabilir herkesin dini çarşaf tabii ki ama dini kültürümüzde olduğunu düşünmüyorum biraz daha Arap kültüründen geldiğini düşünüyorum yani çarşafın ve bence bu biraz özgürlük kısıtlayan bir şey çünkü nefes alamıyorsun o sıcağın altında simsiyah giyiniyorsun bu şekilde düşünüyorum biraz bence kültürümüze hani aykırı olmuş." (Fen3)

"Herkes kendi hayatını yaşıyor sonuçta ben şeyi çok anlamsız ve saçma buluyorum ben dine inanıyorum o zaman herkesin ancak onları inandırmak zorundayım değilim onlar öyle mutluysa ne güzel niye yargılıyorum ki." (Fen11)

İhl7, İhl9, İhl12 ve Fen5 kodlu katılımcılar kendi hassasiyetlerinden farklı gruplara rahatça girip çıktıklarını ifade etmiştir. Bu katılımcılar genellikle kendilerini hoşgörü temelli davranışla tanımlamaktadırlar. Onlar için grubun değil bireyin davranışı önemlidir.

"Herkesin kendi yaptığı kendine diye düşünüyorum benim yanımda yapmadığı sürece bana zararı olmadığı sürece hani giderim ama bana zarar verecek bir şekilde o haldeyse onun yanında durmam hani kendi inancı kendi yaptığı kötülükler beni ilgilendirdiğini düşünmüyorum benim dinime uymayan bir ortama girmem hayır onlarla işim olmadığını düşünüyorum onlarla kendimi aynı ortamda bulundurmam kendim kabul edemiyorum." (İhl7)

"Doğru anladıysam soruya şu şekilde ben hani erkek arkadaş konusunda doğru mu anlıyorum normalde hani çevrede erkek arkadaşlığı vesaire hani çok normal karşılanan bir şey onları yargılama gibi bir hakkım da yok ama benim sevgili olsun normal erkek arkadaşı adı altında arkadaş olsun hiçbir şekilde olmadı olacağını pek düşünmüyorum mesajlaşma tarzı da hiç hani erkek arkadaşım online arkadaşım olmadı ben bunu yanlış buluyorum dinime uygun bulmuyorum karışık düğünlere ailecek gitmiyoruz çok yakınsa bir hani hayırlı olsun deyip çıkıyoruz hani diyelim bu şekilde yansıyor hani oturmada kalkmada çok etkili oluyor mesela atıyorum şu an üniversiteye gideceğim ama hani 8 yıldır imam hatipliyim ve bunun rahatlığı var hani imam hatipten çıkıp da karışık bir ortama girdiğimde ben ne yapacağım has var hani dinim dini uygun bir şekilde bunu nasıl yapabilirim durumum var yani dini her an yaşıyorum diyebilirim." (İhl9)

"Yani ben içmiyorsam içen arkadaşlarım var valla ben içmiyorum ya bu haram olabilir ama Allah'la benim aramda kafamı açmam da olabilir mesela karışık düğünlere de gidiyorum yani ablamın ki de öyle olmuştu." (İhl12)

Daşkıran son yıllarda televizyon dizilerinin gençlerin ahlakını çok fazla etkilediğini belirtmiştir. Ona göre dizilerdeki alaycı üslup gençlerin söz ve davranışlarına etki etmekte ve hassasiyetlerini alaya almaktadır (Daşkıran, 2009, 12). Bizim araştırmamızda da Fen5 kodlu katılımcı arkadaş ortamındaki dini şakalardan rahatsız olduğunu dile getirmiştir. *"Evet dini şakalar çok dönüyor mesela son zamanlarda ve rahatsız oluyorum kendimi belirtiyorum ya da şöyle söyleyeyim de evet alkollü ortama gitmem alkollü ortamı mesela kendi isteğim dışında bulunduğum oldu ben orada otururken içemeye başladılar mesela gitmiş oldum aslında bir yandan da isteğimle gitmedim bir şey hissetmedim onlar içiyorlar çok beni ilgilendirmedi sadece mutlu olmadım içmemelerini söyledim dini açıdan düşünmedim yani genel olarak içmemeleri gerektiğini düşünüyorum çok dinlemediler bende kendi halimde takıldım yani aslında son zamanlarda düşündüğümde inandığım dine göre kız erkek ilişkilerine dikkat etmem gerekiyor ama etmiyorum o yüzden aslında kendime kızıyorum birazcık." (Fen5)*

Fen1 kodlu katılımcı dini emirlerin reforme edilmesi gerektiğini farklı cinslerin sosyal ilişkilerinin günah olmayacağını düşünmektedir. *"Arkadaşlarıma alkollü ortamlara girmeyin falan demem ama içmem de ama yani erkeklerle el sıkışmak falan bunlar yani bana çok normal geliyor yani çok fazla dine karşıymış dine aykırıymış gibi gelmiyor açıkçası bunlar bana çok günah gibi gelmiyor açıkçası ya da günümüzden yani bence bu çağa uyarlarsak yine biraz da çok günah gibi gelmiyor inşAllah değildir hani çünkü yani bir de bakıyorum herkes zaten birbiriyle bu kadar yakın yani o yüzden ben tokalaşsam bilmiyorum inşAllah günah değildir evet yani çok büyük günahlar var bence bir şey olmaz ondan." (Fen1)*

Fen4 ve Fen9 kodlu katılımcılar sosyal hayatı değil ahlakı ön planda tutmaktadırlar. Ahlakı dinden bağımsız olarak değerlendirmekte ve sosyal ilişkilerinde dini değil ahlakı referans almaktadır. Dindar insandan ziyade ahlaklı insan olmayı şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Bu bence dini açıdan değil de direkt insanın ahlak seviyesi bence ahlak zaten sadece dini özel bir şey değil insanların hepsi genel olarak ahlaklı olmalı onun dışında böyle hani konuşma tarzından tut hareketlerine göre zaten insanlar kendileriyle uygun olan insanları daha çok yakın oluyor." (Fen4)

"Yani erkeklerle çok yakın olmam mesela dinin belli kurallarına göre yani bara pavyona gitmem kendimi savunabilirim ama gitmem de sanırım riske atmam kendimi yani

Türkiye'nin hali de az çok belli dinden ziyade güvenmeyeceğimi için gitmem insanlara." (Fen9)

3.2.3. Dini Sosyalleşme ve Eğitim İlişkisi

Eğitim, aile ve akran grubundan sonra yer alan ve insanın daha sonraki sosyalleşmelerine zemin hazırlayan bir kurumdur. Eğitimi dini sosyalleşme bazında ele alacak olursak formal ve informal eğitim şeklinde iki tür karşımıza çıkmaktadır. Formal eğitim Fen lisesinde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, imam hatip lisesinde ise meslek dersleri olarak yer almaktadır. İnformal eğitim ise liseli gençlerin genellikle çocukluk döneminde Kur'an Kursu eğitimine karşılık gelmektedir. Eğitimin bir diğer bileşeni olan dini yayınlar ise dini sosyalleşme sürecinde dini bilgi edinme yollarından biridir.

Liseli gençlerin dini sosyalleşmesinde eğitimi ele alırken katılımcılara; *daha önce dini eğitim (okul, Kur'an Kursu vb.) aldınız mı? Aldığınız bu dini eğitimin sosyal yaşantınızda meydana getirdiği değişiklikler neler? Dini bilgiyi öğrenme sürecinizde dini yayınların dini sosyalliğinize etkisi oldu mu, oldu ise bahseder misiniz? Sizce din eğitimi ve dini sosyalleşme arasındaki ilişki nasıl olmalıdır.* Soruları sorulmuştur. Alınan cevaplar aşağıdaki şekilde analiz edilmiştir.

3.2.3.1. Dini Eğitim ve Sosyal Yaşam İlişkisi

Çalışmadaki katılımcılar dini eğitimini çocukluk döneminde Kur'an kurslarında, İmam-Hatip lisesi ya da ortaokulunda ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile aldıklarını ifade etmişlerdir. İki lise türündeki öğrencilerde çocukken Kur'an Kursunda eğitim aldığını belirtmiştir. İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Fen Lisesi öğrencileri dini eğitimi okulları/dersleri bazında değerlendirirken farklılıklar yaşadıkları görülmektedir.

Katılımcılardan İhl 1, İhl 2, İhl 3, Fen 9, Fen 7… Kur'an Kursunda eğitim aldığını belirtmiştir. İhl 1 bu durumu değerlendirirken Kur'an Kursunun zihnindeki sorulara cevap bulduğu yer olarak değerlendirmiştir. *"Evet aldım, Kur'an Kursuna gittim. Daha önce birkaç sene yaz Kur'an Kursuna gittim ve İmam Hatip Ortaokulu ve İmam Hatip Lisesine gittim. Evet bazen bir şeyler yaparken aklımıza soru takılabiliyor. Genel olarak belli bir bilgi*

birikimi olması işime yarıyor. Biri gelip bana bir soru sorduğu zaman ya da akrabalarımızdan evlenme boşanma gibi durumlarda nikah düşüp düşmediği konusunda şüpheye düştüğüm zaman sorabileceğim hocalarım ve bu bilgi birikimim oldu." (İhl1). Küçük yaşta Kur'an Kursu eğitimi almanın hayatını ve şu anki pratiklerini ve zihin yapısını etkilediğini belirten İhl 2 bu durumu *"Aldım ben 4 yaşındayken gitmiştim kuran kursuna o var. Onun haricinde yazın Kur'an Kurslarına gittim zaten imam hatipteyim. Ben çok küçük yaşta gittiğim için zaten öyle büyüdüm. Bu yüzden hayatımda çok değişiklik olmadı. Öyle yetiştim. Ama küçük yaşta gitmemin de şu an ki halime etkisi var. Küçük yaşta kapandım mesela 5 yok 4.sınıfın yaz tatilinde kapanmıştım." (İhl2)* şeklinde ifade etmiştir.

Karataş, Savaş ve Karataş (2021) *"Beden Eğitimi, Spor ve Oyunun Sosyalleşme Üzerine Etkisi"* inceledikleri çalışmada beden eğitimi, spor ve oyunun birey davranışlarının olumlu olarak etkilediğini ve önemli bir sosyalleşme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kur'an Kursunda oyun oynatılması katılan öğrenciler için bir sosyalleşme ortamı sağladığının yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmaya katılan katılımcılardan bazıları da Kur'an Kursundaki eğitimi oyun ve sosyalleşme ortamı olarak değerlendirmiştir (Öztürk Karataş vd., 2021)

Kur'an Kursundaki eğitimini bir sosyalleşme ortamı olarak değerlendiren katılımcılarda bulunmaktadır. Özellikle Kur'an Kursunu oyun oynadıkları ortam olarak değerlendiren katılımcılar bulunmaktadır. İhl 3 bu durumu *"Aldım Kur'an Kursuna gittim. Okulda da Kur'an okumama falan yardımcı oldu. Ben baya gittim 5 -6 sene. 12 yaşından itibaren 5-6 sene Kur'an Kursuna gittim. 15 yaşıma kadar. İşte Kur'an okumama sureleri ezberlememe yardımcı oldu. Öncelikle sıkılmadım normal geçiyordu. Oyunlar falan oynatıyorlardı, güzeldi yani. Eve gelince de okuduğum sureleri anneme falan okuyordum faydalı geçiyordum. Ancak hala etkisini görmüyorum sureleri falan unuttum tekrar etmediğim için unutmuşum çünkü derslerime yoğunlaştım o yüzden." (İhl3)* şeklinde açıklamıştır. Fen 9 ise arkadaşları ile ilişkilerine değinerek Kur'an Kursu eğitimini *"Yazın camilerde olan Kur'an kurslarına gittim. Kur'an Kursundan önce tecvidsiz okuyordum. Tecvidli okumayı öğrendim. Kulağa daha hoş geliyor. Öyle onun dışında pek bir şey arkadaşlarımla bir şeyleri paylaşmayı Kur'an Kursunda öğrendim. Çoğunlukla birlik olmayı genelde ailem böyle şeyleri kattığı için çok fark yoktu. Kur'an Kursunda ya da okulda din kültürü dersinde öğrendiğim şeyler hakkında." (Fen9)* sözleriyle değerlendirmiştir.

Zengin'in yaptığı araştırmaya göre öğrencilerin DKAB öğretmenlerine olan yaklaşımları derse karşı olan ilgi ve tutumlarını da yakından ilgilendirmektedir. Öğretmenin,

öğrenci üzerindeki duygu ve davranışları öğrencilerin tutumlarını belirlemesinde etkin rol oynamaktadır (Zengin, 2013, 295). Bizim yaptığımız çalışmada da Fen3 kodlu katılımcının verdiği cevapların sonuçları Zengin'in yaptığı çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. *"Çocukken Kur'an Kursuna gönderiliyordum. Herkes gibi benden çok uzun bir süre oraya gittim sadece. Şimdi şöyle söyleyeyim ben ortaokuldaki din öğretmeninden hiç memnun değildim. Çünkü belli bir bakış açısı vardı yani hiç çıkmıyordu ve orada hani küçük çocuklar ve bir şey dayatmaya çalışıyordu. Ama şu anki okuldaki hocamız gerçekten dinliyor ve hani düzgün cevaplar veriyor. Hani bir din öğretmeni değil de daha çok o da dini araştıran biri gibi yaklaştığı için memnunum açıkçası. Kur'an Kursuna gelirsek de çok hatırlamıyorum genelde oyun oynuyorduk ve sadece harfleri hatırlıyorum. Yani hiçbir şey hatırlamıyorum. Kur'an falan okuyamıyorum bence okuldakilerin yararı oluyor gerçekten yararı oluyor ama hani bu bence öğretmene göre de değişiyor öğretmen dinlemeyi bilmeli diye düşünüyorum." (Fen3)*

Daştan'ın yaptığı araştırmada öğrencilerin Kuran Kursu'nda ibadetleri öğrenmesine dair çıkan sonuçları belirtmektedir. Buna göre Kur'an Kursu'nda ibadetleri öğrenmek cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Ancak bizim çalışmamız kız öğrenciler özelinde olduğu için kadınlara ilişkin sonuçları araştırmaya koymayı daha uygun gördük. Buna göre kadınların %69.5'i tamamen katılıyorum, %16,6'sı ise katılıyorum yanıtını vermişlerdir (Daştan, 2019, 111). Bizim çalışmamızda da öğrenciler namaz kılma, dua etme gibi ibadetleri Kur'an Kursu'nda öğrendiklerini söylemişlerdir.

"Kur'an Kursuna gittim aslında küçükken gittiğim için çok bir hani normal hayatımda etkisini göremedim. Şu an gitseydim şu an daha farklı olurdu tabi ama küçükken Kur'an Kursuna gittim ve Kuran'ı öğrendim. Onun sayesinde şu an istediğim zaman açıp Kur'an okuyabiliyorum bu etkisi var gittim ama çok bir şey öğrenmedim. Kur'an okumayı öğrendim onu da okuyorum yani din hakkında şöyle şöyle yapılması gerekir din şudur diye bir şeyler öğrenmedim." (Fen5)

"Uzun süre Kur'an Kursuna gitmiştim. Yani daha çok dinle ilgili hani niye inanmamız ile ilgili şeyler değil de hani direkt dini öğrenmişti hani sureler dualar namaz kılma o yüzden dinim için sadece neler yapmam gerektiğini biliyordum. Yani bazılarını yapıyorum bazen yapmıyorum. Yapacağım şeylerde daha kolaylaştı değişimi yani artık bilerek yapıyorum. Yani mesela duaların anlamlarını okuyup anlayarak okuyorum." (Fen 7)

Fen8 kodlu katılımcı aynı zamanda Kur'an Kursu aracılığıyla sosyal hayat alışkanlıklarını edindiğini ifade etmiştir. *"Okula başlamadan Kur'an Kursuna gitmiştim şöyle ki sosyal hayatımda bir kere güzel alışkanlıklar edinmemiz sağladım. Mesela bu güzel alışkanlığı şöyle bazen sokakta yürüyoruz bu alışkanlığım benim en sevdiğim alışkanlığım. Mesela kendimizi tedirgin hissettiğimiz anlar oluyor orada önemli diye bize ezberletilen çok önemli dualar var. Ayetel Kürsü bunlardan biri mesela onu okuduğumuzda kendimizi yani ben kendi açımdan konuşayım kendimi daha rahat hissediyorum. Çünkü çok erken bir saatte çıkıyorum ve okula geliyorum bu en sevdiğim alışkanlık onun dışında oruç tutmak iftar ve sahur sofraları sosyal birlik ve beraberliği artırmak açısından kurulan iftar çadırları açısından ve bazı zekat ve fitre gibi Ramazan ayına has yardımlar da ya da yılda bir kere yapılan yardımlar diyelim onlarla birlik ve beraberliği arttırıyor. Bunlar beni etkiliyor. Hem benim sosyal hayatımı etkiliyor hem de ülkemizin kültürünü etkilediğini düşünüyorum. Bence birlik ve beraberliğimizi bir noktada da buna borçluyuz. Aslında Osmanlı dönemine baktığımız zaman da bunu görüyoruz. Vakıflar da aslında dinin bir gereği olduğunu düşünüyorum yani yardımlaşma açısından kendimizi güvende hissetmemiz açısından güzel alışkanlıklar kazandırdığını düşünüyorum. Gerekli olduğunu düşünüyorum çünkü dini yanlış kaynaklardan öğrenmemiz gerekiyor. Ama bazen ailedeki verilen dini eğitim de yetersiz kalabiliyor çeşitli kurumlardan dini eğitimler aldığımız zaman kendi görüşlerimizi oluşturabiliyoruz ve doğruyu bulmuş olabiliyoruz zaten İslam'ın ilk emri de oku." (Fen8)*

Yardımcı'nın kadınların Kur'an kursunda sosyalleşmeleriyle ilgili yaptığı çalışmanın sonuçları da bizim yaptığımız liseli genç kızların Kur'an kursuna gitmelerinin sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmadaki katılımcılarda hem dini bilgi edinmek hem de sosyalleşmek için Kur'an Kurslarına gitmektedirler (Yardımcı, 2022, 54). Çay Eler 'de yaptığı çalışmaya katılan gençlerin %50,5'inin dini bilgiyi dini kurumlar aracılığıyla öğrendiklerini ifade etmiştir (Çay Eler, 2019, 40). Bulut'un (2021) "Dinî Sosyalleşme (Akçaabat Örneği)" adlı yüksek lisans çalışmasında katılımcıların Kur'an Kursu ile din eğitimi aldığını tespit etmiştir. Bu çalışmaya katılan öğrenciler Kur'an Kursuna gittiğini ve durumun dini yaşantısını etkilediğini dile getirmiştir. O halde Kur'an Kursları katılımcıların çoğunun tercih ettiği alan olması sebebiyle din eğitiminin ve doğal olarak dini sosyalleşmeye imkân tanıması açısından önemli mekanlardan birisi olarak değerlendirilebilir (Bulut, 2021, 40).

Okullar resmi sosyalleşme kurumları olarak değerlendirilebilir. Okullarda öğrenciler bir plan etrafında eğitilerek sosyalleşmesi sağlanabilir (Davarcı, 2008, 11). Bu çalışmaya

katılan bazı katılımcılarda okullarda almış oldukları eğitimi bu perspektiften değerlendirmişlerdir. Formal eğitim alan İmam-hatip lisesi öğrencileri meslek derslerini, Fen Lisesi öğrencileri ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile ilişki kurarak dini sosyalleşme fonksiyonu kazanmalarında bu derslerin etkin rol oynadığını vurgulamaktadır.

Çalışmaya imam-hatip lisesinden katılan katılımcılar din eğitimini okulda aldıklarını ve bu sayede dini tartışma yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumu İhl 6 *"Okulda aldım zaten beş senedir şu an İmam Hatip'e gidiyorum." (İhl6),* İhl 9 *"Şöyle ortaokulda imam hatip mezunuyum şimdi lisede de imam hatip mezunuyum. Yaz tatillerinde yatılı kursa birkaç aylığına gitmişliğim var. Küçüklüğümden beri zaten ailem gönderiyor beni bir de şöyle bir şey var. Ben 4-5 yaşlarındayken beni kursa götürüyorlar akşama kadar kursta uyuyormuşum. Sonra gelip alıyorlarmış falan. Ama çok küçük yaştan beri hani şeyim var böyle kurslarda çok bilgisiz olduğumu düşünmüyorum. Yani dinimi yaşayacak kadar biliyorum. Aiilevi yapım yani önemsiyor. En basit örneği çok aklıma gelmiyor ama mesela hani kurslarda şeye çok önem verirler. Yiyin için israf etmeyin. Hani bu bilinç kursta oturdu diyebilirim. Hani yiyeceğin kadar al mesela israf etme ya böyle ufak tefek şeyler olsa da illaki hani yaşantıyı fazlasıyla değiştiriyor mesela." (İhl9)* şeklinde ifade etmiştir. Diğer Katılımcılar ise bu konudaki fikirlerini;

"Evet aldım. Zaten ortaokulu da imam hatip ortaokulda okumuştum. Ondan sonra yaz tatilinde de 3 yıl falan 3-4 yılda Kur'an kursuna gitmiştim. Orada eğitimi aldım. Zaten Kur'an kursuna ilk gittiğim zaman kapanmaya zaten o zaman şey yapmıştım. Bize hocamız anlatmıştı işte kapanmayan kadınların halini cehennemde böyle olacaktı bundan sonra ben direk eve gidip bende ben kapanıyorum öyle başlamıştım zaten kapanmaya. Ondan sonra Kur'an'ı öğrenmem mesela çok hızlı okumam surelerin ezberi çok faydası oldu Kur'an kursu özellikle okullarda keza yine aynı şekilde süreleri ezberlemem konusunda." (İhl10)

"Ortaokulda da lisede de imam hatipteydim. Hem de onun dışında kurslarına gittim. Yani aldım yani aldığım dini eğitim en çok benim hani dualarımı etkiliyor diyebilirim. Mesela en son derse gittiğimde bir abla dua etmişti mesela o çok güzeldi ya da işte mesela hep bir tane ablamız vardı şey hep mesela Allah'ın isimleriyle dua etmemizi söylerdi. Mesela en çok şu an aklıma gelen dualarımı etkiliyor diyebilirim. Allah'ın mucip ismini yani küçüklükten beri hep şey dualarımızı yani dualarımı eklerim zaten hep sonunda Allah'ım mucip isminle dualarımı kabul etti diye öyle." (İhl11)

Eğitimlerini imam-hatip lisesinde tamamlayan gençlerin dile getirdikleri bir diğer durum ise karma sınıf ortamıdır. Bu durum olumlu olumsuz olarak öğrencilere yansımıştır. İhl 2 bu durumu *"İmam hatipte ilk yıl beşinci sınıftayken gerçekten çok iyiydi yani güzel bir ortam vardı. Bizim okulumuz gerçekten çok tuhaftı şuradaki imam hatipten bahsediyorum. Erkek cinsiyetini bize şey gibi gösterdiler canavar onlarla konuşamazsın … Ortaokuldaki hocalar da böyleydi kızlar erkekler yan yana annem onlara şeyler demişti hocam o zaman sizde kadın hocalarla konuşmayın veya erkek hocalarla konuşmayın demişti. Çok saçmaydı çünkü çok mantıklıymış olumlu olarak daha akıcı Kur'an okumayı." (İhl12)* şeklinde ifade etmiştir.

Fen lisesindeki öğrenciler genellikle dini sosyalleşmedeki eğitim başlığına Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi perspektifinden bakmaktadırlar. Bu durumda da cevaplardan anlaşılacağı üzere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi hocasının öğrenciler üzerinde etkisi fazladır.

"Kur'an Kurslarına çok gittim. Küçükken yani baya ilkokul ortaokul gittim. Ama lisede bıraktım gitmeyi okuldaki hani bu dersler açısından falan din kültürü dersimiz var mesela evet Kur'an kursuna gittiğim zamanlardan kalma bilgilerimle şu anda mesela onları yapabiliyorum. Kavramlar temel kavramlar falan olsun hepsini hatırlıyorum da biliyorum da. En azından yani din açısından kendim gözümden böyle bir fikir oluşturdu benim için gittiğim zamanlar. Yani din açısından çok fazla bir şey kattığımı bilmiyorum şu anda. Ama yani arkadaşlık ilişkileri falan çok yakın ilişkiler vardı orada yani sevdiğim arkadaşlarım oldu. Eğlendiğim eğlenceli vakitler geçirdik orada. Mesela Kur'an kursuna gitmiştim yatılı Kur'an kursuna gitmiştim bir kere ya yatılı kalmamıştım. Ama gündüzlü olarak gidiyordum gidip geliyordum orada oruç tutan arkadaşlarımla beraber geceye kalıp onlarla beraber kalkıp oruç tuttuğum zamanlar oldu. Sahura kalkıp beraber namaz falan kaldığımız zamanlar vardı yani. Sosyal açıdan yani deneyimlediğim birçok şey oldu. Ama şu an için devam ettiriyor muyum bilmiyorum sanmam yani." (Fen4)

Çay Eler, yaptığı çalışmada okuldaki din derslerinin gençlerin dini eğilimlerine katkı sağlamadığı sonucuna ulaşmıştır (Çay Eler, 2019, 38) Ancak bizim çalışmamızda Fen2 kodlu katılımcının verdiği cevaba göre din dersleri gündelik hayattaki dini yaşantıyı şekillendirmede önemlidir. *"Kur'an Kursu'nda pek bir şey hatırlamıyorum şuan. Ama din dersinde öğrendiğim bazı şeyleri günlük yaşam hayatında da yani görüyorum. Herhangi bir mesela dini bir terim arkadaşlarım arasında olduğu yani o durum olduğunda onu görebiliyorum. Yani hatta işte bu demek falan diye onlara söylüyorum. Yani o şeyleri uygulamaya çalışıyorum ben mesela en önemlisi bizim için tevekkül etmek. Yani şu an sınav*

dönemindeyiz çalışıyoruz ve bazen böyle şeyi düşüyoruz bir çıkmaza falan düşüyoruz. Ama bunun için bir tevekkül etmemiz gerekiyor. Çünkü biz zaten yani emeğimizin karşılığını alacağız çalıştığımız kadarını karşılıyoruz. Yani bu konuda hemen işte böyle durumlarda işte Allah'ım diyorum zaten emeğimin karşılığını alacağım diye düşünüyorum." (Fen2)

"Din kültürü derslerinde de ahlaki açıdan hani bize öğrettikleri oradaki yazılanlar günlük hayatta dikkat etmemi sağladı. Mesela yani birisine muhtaç birisini gördüm ya da ihtiyaç sahibi birini görünce yardım etmem gerektiğini anlıyorum." (Fen 12)

"Hocamız birilerine burs verdiğini anlatmıştı düzenli olarak kendi maaşına ve buna anlatırken hiç övünmeden anlattığını hatırlıyorum. O kadar hoşuma gitmişti ki bende şey dedim ileride bende hiç de öyle bir konuma gelip ben de birilerine burs vermek için bilene yardımcı olmak yetişmek istiyorum demiştim." (Fen11)

Aksoy yaptığı çalışmada din kültürü ve ahlak bilgisi ders müfredatının bireyin dini sosyalleşmesine katkıda bulunduğunu söylemiştir(Aksoy, 2010, 88) Bizim çalışmamızda ise özellikle Fen lisesi öğrencileri dini sosyalleşme süreçlerinde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi hocasının kendileriyle çok fazla ilgilendiklerini ve birlikte dini sohbet ortamı oluşturabildiklerini söylemektedirler. Davarcı'nın (2008) "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin Sosyalleşmesine Etkisi" isimli yüksek lisans çalışmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin sosyalleşme ile ilişkisi ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda bu dersin içeriğinin öğrencilerin sosyalleşmesine etki edecek pek çok ifadenin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Davarcı, 2008). Bu çalışmada da öğrenci görüşleri doğrultusunda din öğretimi ile dini sosyalleşme sağladığının altı çizilmiştir. Çalışmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini içerik açısından inceleyen Davarcı ile dini sosyalleşmeyi öğrenci görüşleri doğrultusunda inceleyen çalışmamızın birbirini desteklediği görülmektedir. İmam-Hatip Lisesinde meslek derslerinin Fen Lisesinde ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin bütün öğrenciler tarafından alındığı değerlendirildiğin öğrencilerin dini sosyalleşmesi için önemli ve planlı çalışmaların yapılması gereken bir kurum olduğu görülmektedir.

3.2.3.2. Dini Yayınlar ve Dini Sosyalleşme İlişkisi

Katılımcıların dini yayınlar ile dini sosyalleşmesi anlaşılmaya çalışılmış ve bu konuda katılımcıların meal okumaları yapanlar, hadis fıkıh kitapları okuyanlar, dini hikaye okuyanlar, dini yayınlara uzak olanlar şeklinde temalar ortaya çıkmıştır.

İhl6 ve Fen1 kodlu katılımcılar çeşitli yayınlar ve kitaplar aracılığıyla meal okuduklarını ifade etmişlerdir. İhl6 okuma yaparak bilgi öğrendiğini ve bu bilgilerin pratik olarak uygulamalarına yansıdığını *"Diyanet işlerinin kitapları var. Evet, zaten onları okuyorum. Ben daha çok babama soruyorum. Anlattığı şeyleri ya da internetten de araştırıyorum. Kur'an'ın Meali, İslam İlmihali, Peygamberimizin hayatıyla ilgili kitaplar, Ufka Yolculuk kitapları var. Zaten her sene onun yarışmaları falan onlara da okuduk. Hayatıma çok da etki etmedi yani dini bilgilerim daha da arttı temel dini bilgilerim daha da arttı okulda da o yüzden çok zorlanmadım. Temel dini bilgileri öğrenince okuma katkı sağladı ya da ibadetlerimi yapma şeklime ben namaz kılarken mesela örtünme falan çok şey yapmıyordum. Hani ya da kıyafetleri etek falan girmeden kıl onlara dikkat etmeye başladım." (İhl6)* şeklinde ifade etmiştir.

Fen1 kodlu katılımcı dini yayınları Türkçe okuduğunu bu sayede dini bilgilerini gündelik yaşama uygulayabildiğini söylemiştir. *"Genelde daha çok küçükken çocuklara dini sevdirmek için hikâye kitapları falan alınıyordu. Biz onları okuyarak büyüdük zaten ve hani mesela karşımıza telefonda falan da sürekli sureler falan çıkıyor onları okuyoruz. Yani bazı yanlış düşündüğüm şeyler var yani bazı surelerin mesela açıklamasını bence yanlış yazıyor. Yani meali falan bence doğru açıklanmıyor. Mesela çok tartışma yaratanda bir sure vardır. Nisa 34 falan yani biraz böyle onları yanlış buluyorum açıkçası. Yani hani Sureyi değil tabii ki onun açıklamasını. Sonra ben dini kitaptan çok meal okumayı seviyorum yani bence Kuran'ın en çok en düzgün oradan öğrenilebilir. Hadis okuyorum mesela yani. Karşıma ne çıkarsa işte ya da mesela bir konu üzerinde bir şey merak ediyorsam yine o konunun üzerinden bakıyorum hadislere veya şey olabiliyor işte benim bir tane oyuncu zaman vardı önceden indirdiğim 4 tane kitap açıklamaları hani Türkçeye çevrilmiş hali küçükken onu okuyordum. Küçükken indirdiğim bir uygulamayla yani şu an çok hatırlayamıyorum ama Türkçesini okumak bana daha doğru geliyor. Çünkü sonuçta hani Arapçasını okuduğumuzda tabii ki sevap onun sevabı farklıdır ama anlayamadıktan sonra bence yani benim çünkü orada yazılanları gündelik hayatıma uyarlamak için onun Türkçe okumam gerektiğini düşünüyorum öyle olmayı daha çok seviyorum." (Fen1)*

Hadis okuması yaptığını belirten İhl5 bu durumu *"40 hadiste Peygamber efendimizin hadislerini öğrendim. Mesela duştan çıkınca hani ayak soğuk suyla yıkanırsa sevap o tür şeyleri öğrendim. Hala uyguluyorum. Hadis sürme çekmek evet hoşuma gidiyor yani bunu bir yere giderken de olmasa da evde yapıyorum." (İhl5)* şeklinde ifade etmiştir.

İhl8 yaşadığı bir problemden kurtulmak için dini yayınlara başvurduğunu ifade etmiştir. *"Geçen namazda çok vesvese geldiği için detaylı bir namaz kitabı aldım o kadar bir de fıkıh kitabı var. İşte aldım okudum. Bildiğimiz şeyler sadece rükuya giderken subhane rabbiyel ala diyordum başına rabbenayı da ekleyebiliyormuşum." (İhl8)*

"Evet evde zaten kitaplık falan var hadis kitapları arada onları alıp okuyorum ama öyle yayına hiç dikkat etmedim ara da alıp hadis kitabı okuyorum Buhari falan öyle bilindik kitaplar ama adlarını çok şey yapamıyorum yani kitabı anlıyorum bir yere kadar belki hani hayatıma geçirmeye çalışırım ama yani sürekli aslında çok da sürekli hadislerle hani böyle haşir neşir değilim o yüzden bir yerden sonra tesiri gidiyor yani." (İhl11)

Katılımcılar temel yayınların yanında dini hikayelerin ve romanların olduğu kitaplarda okuduklarını belirtmiştir. *"Evet, mesela "gözlerini haramdan sakın" diye bir kitap vardı. O kitapta bir genç kızın dine olan bakış açısını okumuştum etkili oldu hayatımda. Daha tesettürlü olmam da büyük bir etkisi oldu." (İhl1)*

"Oldu, şey var mesela aile arkadaş evlilik bunlarla ilgili dini bir kitap okumuştum. Onur Kaplan'ın, hayırlısı diye bir kitabı vardı onun onu okumuştum. Evliliğe karşı çok başka bir görüşüm vardı diyelim o çok başka bir seviyeye taşımıştı normal herkes gibi biriyle evleneceksin yaşayacaksın falan ama onu okuduktan sonra evliliğin aslında Allah'a daha çok yakınlaştırması gerektiğini cennetin anahtarı falan olduğunu düşündüm." (İhl2)

"Şey kitabı etkilemişti "Aşk 5 Vakittir". Hani okumuştum. Okurken bir maneviyat hissetmiştim o kitabı okurken. Ama hani şu cümle içinde aklımda kaldı diyeceğim yok. Yani o zaman namaz kılmıyordum dedim aşk 5 vakit etmiş he o dönem hani tesettürle ilgili de çok fazla hani içerek var hani acaba dedim hani ferace mi giysem uzun eşarp mı yapsam giyiyordum da bir ara hani böyle şey etkisi olmuştu." (İhl9)

"Bir tane kitap vardı Asla unutmuyorum annemle beraber okumuştuk. Annemin gözleri böyle yakını göremediği için gün ışığında okuyabiliyor sadece. Gecelere ben okuldum veya anneme sürekli hikâye okudum. Ben uyurken falan çoğunlukla masalcı olarak tanıyor beni ama olsun. Bir tane kitap vardı hatta eski bir müdürünün kitabıydı. Böyle bir adam ölüyordu ve öldükten sonra cehennemi mi? cenneti mi? ne gösteriyordu. Birazcık

spoiler vermiş olabilirim. Ama böyle orda yapılan mesela şu kötüyüm yapanlar cehennemde böyle şeyler görecek onlar benim asla aklıma çıkınca bir şey vardı günah işleyenler kardeşinin ölmüş etini yemiş gibi bundan sonra da birazcık daha dikkat etmeye çalışıyorum. Ama olmuyor çünkü her şeyi dedikodusu oluyor." (İhl12)

"Bir kitap vardı onun biraz okumuştum onunla bayağı böyle düşünmüştüm. İşte ölümün sonrası ölüm nasıl olacak işte o ilaçlar falan şey bayağı böyle beni etkilemişti. Yani ölümden sonra nasıl olacaktı, ne yapacağım, cennete girebilecek miyim, neler olacak? falan diye baya bir düşünmüştüm. O kitap beni bayağı etkilemişti. Öyle evet aklıma geliyor davranışlarıma da etki etti. Çünkü mesela daha dikkatli davranmaya çalıştım. Çünkü sadece bu dünyada kalmayacağız. Diğer dünyamız da var bizim onun için bir şeyler yapmamız gerektiğini falan düşünmüştüm. Yani uygulamaya da çalıştım diyelim." (Fen2)

" ...'Stresli iman' diye bir kitap vardı okulda bir öğretmenin önermişti. Onu okumuştum ve baya etkilenmiştim. Çünkü böyle ben üst açıdan biraz sert bir insanım ve işte o zaman gerçekten yumuşatmaya çalıştım. Sonra başka Instagram'dan sayılır mı videolar görüyorum mesela ve Kur'an ayetleri çıkıyor karşıma çok hoşuma gidiyor sonra gidip kuran okuyorum meal okuyorum. Mesela ve aklıma takılan birkaç bir şeyler var mesela ayetler aklıma takılıyor doğru olduğunu düşünmüyorum diyemem. Çünkü Kur'an'da yazıyor ama aklıma takılıyor keşke birisi açıkçası diye düşünüyorum." (Fen5)

" Şöyle mesela çok küçük çok küçük de değilim ama ilkokul yaşlarındayken annem bana gece yatmadan önce okurdu Peygamber Efendimizin hayatını hani çocuklara biraz daha yönelik bir şekilde anlatan bir kitap vardı. Kim yazdı adı falan hiçbir şey hatırlamıyorum. Sadece kitabı çok sevdiğimi, annemin gece yatmadan önce okuduğunu hatırlıyorum. Mesela hani bu benim biraz daha peygamberimizi araştırmak ister ve biraz daha öğrenmek istememe dersleri hani din derslerinde falan da birçok şeyi hani bilerek girmeme yardımcı olmuştu. Mesela hala unutmam hani o tarz böyle bir iyi bir etkisi olmuştu genel olarak hani okuduğum başka hani dini kitaplar çok okuyan biri tercih eden biri değilim. Daha çok hani ders kitapları falan tarzında hani devlet kitaplarında yer alan şeyleri okumuyorum. O çok ilgimi şey yapıyor. Orada devlet kitapların ediyor falan tarzında ya da Kur'an meali falan tarzında ama yani genel olarak şeyleri okumuyorum dini yorum kitaplarını. O yüzden bu konu hakkında onun şeyinde Peygamberimizin hayatını anlatan kitap şeyinde bir yorum yapamayabilirim. Tam olarak aklımla o şekilde değil de hani mağaranın hani ilk vahiy gelirken o mağara şeyi hatırlıyorum çünkü orada böyle bir şey de vardı mağaranın resmi tarzı böyle bir şey de vardı benim var öyle giriş şeydi böyle gösteren

böyle küçük böyle bir resim tarzında bir şey hani orada oku diye şey yapar onu biraz hani annemin onu yaparken ki o ses böyle oku diye onu takip etmeye çalışırken mesela o aklımda kalmış bir şey." (Fen6)

"Öğretmenimin tavsiyesiyle bir tane kitap okumuştum hazreti Muhammed'in hayatını anlatan bir kitaptı. Orada hazreti Zeynep'in hayatına değinmişti. Benim adaşım olduğu için daha da bir ilgimi çekmişti ve iman yolunda gerçekten zorlu bir dönemden geçmiş bir kadın. Özellikle o kitapta kadınların da bazen din açısından kadınların kısıtlandığı lanse ediliyor. Ama öyle olmadığını gördüm. Çünkü hazreti Hatice validemizin de sahabelerle ettiği sohbetler ve ticaret Hazreti Ayşe, Hazreti Hatice'yi karıştırdım burada ama hazreti Hatice yaptığı ticaret ve Hazreti Ayşe'nin sahnelerle sohbet etmesi aslında bize dayatılan bazı farklı bir kültürün yani Arap kültürüyle İslam'ın arasındaki ayrımı yapabilmemizi sağlaması açısından önemli bir kitaptı benim için. Bu kitabı okuduğum için gerçekten öğretmenime çok teşekkür etmiştim. Hatta onun dışında Kur'an'ı Kerim'den bazı sureler var özellikle Nisa Suresini çok fazla okumamızı tavsiye etmişlerdi. Ben bunu kulak ardı etmedim orada da bakmak istedim. Örneğin renkler konusunda bir çelişki var mesela işte çok dikkat çeken renkler giyilmemesi gerekiyor veya kırmızı tercih edilmemeli tarzı şeyler duyabiliyoruz etraftan. Ama nisa suresinde özellikle bir renk veya özellikle çarşaf giymelisiniz diye bir şey belirtildiği geçmiyor. Sadece kadınların el ve ayaklarının açık olması gerektiğini elinin ve yüzünün açık olması gerektiği geri kalan kısımlarında hatlarını belli etmeyecek şekilde kapatılması gerektiği tarzı konular geçiyor. Yani bu bakımdan da surelerin bazı birkaç önemli surenin en azından anlamını okumamız açısından öğretmenlerimizin yönlendirmesi de bayağı katkı sağladı diyebiliriz." (Fen8)

Dini yayınları takip etmediğini belirten katılımcılarda bulunmaktadır*;*

"Hayır olmadı takip etmedim." (İhl3)

"Ben şahsen hiç dini bir yayın okumadım." (Fen 12)

"Daha çok kitap değil de video tarzından görerek etkilendiğim için görsel." (İhl7)

"Açıkçası ben hiç dinsel bir kitap okumadım. Kur'an falan da baştan okumadım ya araştırma konusuna geleceğim. Mesela bir şey görüyorsun sosyal medyada bu ne diye bakıyorsun ya da bilmiyorum mesela merak ediyorsun Kurban Bayramı onunla alakalı şeyler merak ediyorsun mantıklı geliyor gelmiyor içinde sorguluyorsun. Böyle gelişiyor. Ama bir kitap okumadım. Yani hiç din üzerine direk hiç ilgim olmadı. Mesela hani bunu okuyayım ben bu konuda hiç diye düşünmedim çünkü hani internet elimin altında bir şey merak

edersem bakıyorum. Ama hiç ulu tarzı bir ilgim olmadı çokta kitap okumazsın ama hiç okumadım şu an." (Fen3)

"Mesela bazı kitaplarda işte kadınların erkeklerden daha alt tutularak anlatım gibi oluyor aslında eşitliği savunuyor ama daha aşağıda görülüyor. Bu düşünceler bana bazen saçma geliyor yani tabii ki yaratılış olarak farklıyız güçsel olarak ayrıyız ama aslında yani şey olmalı hani birbirimize karşı tutumumuz ve hak önünde eşit olmalıyız. Anlatımın da bu şekilde olması gerekiyor." (Fen7)

"Açıkçası ben böyle dini kitapları biraz ön yargılıydım. Dine değilim ama böyle dini kitaplara çünkü bir yerlere çekilip çarpıtıldığını düşünüyorum. Çoğu için yani aslında öyle olmayan şeyleri kendi çıkarlarına göre öyleymiş gibi doğruyu aktarmayan çok fazla kaynak ve bilgi kirliliği olduğunu düşünüyorum. Ben bu konuda direkt kaynağından öğrenmek çok daha doğru olduğunu düşünüyorum. Kuran'ı açıp kendin oku o kitapları okuyana kadar. Orada doğrusu zaten yazıyor bence birilerinden vasıtayla öğrenmekten çok kaynağından öğrenmenin daha doğru olduğunu düşünüyorum." (Fen11)

3.2.3.3. Din Eğitimi ve Dini Sosyalleşme İlişkisi

Katılımcıların aldıkları din eğitimini, dini eğitimini sosyal hayatta kullananlar, öğretmen-ders indeksli olduğunu düşünenler, zorlama olmadan yapılması gerektiğini düşünenler ve din eğitiminin yenilenmesi gerektiğini düşünenler şeklinde bir dağılım yaşanmıştır.

Aldığı din eğitimini sosyal hayatta kullandığını belirten katılımcılar;

"Din eğitimi aldığımız eğitimleri hayatımıza uygulamamız gerek bir kuruma ya da herhangi bir şeye bağlantılı olmadan kendi öğrendiklerini içinde benimseyip ona göre hayatına uyarlaman gerektiğini düşünüyorum. Aldığımız din eğitimini içselleştirip hayata uygulamamız gerektiğini düşünüyorum." (İhl1)

"Birbiriyle bağlantılı olmalı mesela bir insan dini eğitim alıyorsa dini yaşam için bir adım atmış bence." (İhl2)

"Ne yaptım mesela arkadaşlarım sure biliyor musun deyince o sureyi okudum arkadaş ortamında üstün göründüm mesela arkadaşlarla şu el-Fatiha'yı biliyor musunuz,

Sübhaneke'yi biliyor musunuz? konuşuyorlar böyle sonra ben biliyorum diyorum. Mesela diğerleri bilmiyor ben biliyor oluyorum okuyorum direk faydalı bir şey bence." (İhl3)

"Mesela öğrendiğim arkadaşlarımla paylaşmalıyım. Bir insan teşvik etmeliyim gördüğüm yanlışları söylemeliyim böyle sessiz kalmamalıyım bir şey yanlışsa yanlış biliyorsam eğer birinin doğruyu öğrenmesini isterim." (İhl5)

"Dini esas alarak hani sosyal hayatımız belirlemeliyiz. Yani en basitinden namaz vakitlerine göre hani bir işlerimizi halletmeye çalışmalıyız sabah namazıyla beraber uyanırsak mesela günümüz ona göre şekillendireceğiz ya da arkadaşlarınızla buluşurken mesela öğle namazını kılıp öyle çıkıyoruz. Hani dışarıda kılması zor olduğu için ya da birlikte camiye falan gidip buluyoruz onlara dikkat ediyoruz." (İhl6)

"Gördüklerimizi duyduklarımızı yaşantımıza geçirmeliyiz yaptıkça daha rahat hissediyorum ama uygularken tabi daha zor oluyor. Tabii din eğitiminin yaşantımızla birebir bağlantılı olması gerekiyor anladım." (İhl7)

"Yani dini yaşantının benim yaşantımı etkiliyor. Hani normal yaşantımı çünkü dinim bana hani şöyle yap böyle yap diyor. Yapmadıklarımı yapmam yaptıklarımı yaparım geri kalanında ona uygun şekilde yaşarım. Yani nasıl desem ki sonuçta kapandım yaşantımı etkiledi. Dinim ama kötü değil çünkü ben inandığım için zaten ona inanıyorum ve inandığımdan dolayı da yaşamam gerekiyor. Bu yüzden de dinime uygun bir şekilde yaşıyorum." (İhl8)

"Ya şöyle söyleyeyim toplumda bir anlayış var hani din gruplaşma işte tam olarak ifade edemiyorum şu an ama hani din sosyalleşmeye engel değil açık bir ifadeyle söyle söylemem gerekirse biz nasıl başkalarına saygı duyuyorsak dini olmayan birisine saygı duyuyorsak onlarda hani bize saygı duymalı. Dinli dinsiz hani her toplumdan insan bence bir arada yaşayabilmeleri lazım. Yani bu gerekli de ben onun Yahudi diye git buradan burada duramazsın diyemem o da ben Müslüman diye git buradan bana diyemez ki. Sosyalleşmeye hani dinin kötü yönde bir etkisi olmamalı hayatımızda bu var mı evet var ama değişmeli mi kesinlikle değişmeli yani böyle düşünüyorum." (İhl9)

"Daha basit olmalı bence yani hani yaşantımıza uygulayabileceğimiz konuları böyle çok detaya girip hani bize ben fazladan bilgi değil de daha çok yaşamımızı uygulayabileceğimiz çünkü fazladan bilgiyi verdikçe biraz insan daralıyor, sıkılabilir. Yani uzaklaşabiliyor ya hiç bilmiyormuş yani basit bir şey olarak anlatılması daha yararlı olur diye düşünüyorum." (İhl10)

"Çok hani klasik bir cevap olacak ama hani dinleyip dinleyip ya da anlatıp anlatıp hiçbir şey değişmeden aynen devam etmek tuhaf. Açıkçası bir şeyleri anlatıyorsak ya da dinliyorsak ona zamanımızı veriyorsak bizim üzerimizde bir etkisi olmalı." (İhl11)

"Önce bence eğitim çünkü bilmediğim bir şeyi yaşamaz yaşasa da yarım yaşarsın. Ben buna inanıyorum. O yüzden mesela başlamadan ben ortaokula kapanmıştım ama sonra açıldım. Hatta anneme bir sürü kıyafet aldırmıştım diye onun acısını birazcık çıkartıyor. Ama açıldım çünkü dedim ki daha bilmiyorum tam olarak bir hafta falan sürmüşlerdir. Anneme de gelmiyor. kıyafetler teyzemgile verdik. İki gün giydim çok sıcakta bir de sıcakta aldım sıcakta siyah, ilk günden bu kadar yapmayalım etmeyelim, dedi annem ben dedim giyeceğim, namazı da öyle mesela namaz konusunda şöyle ya kılıyoruz ama sonra diyorum ki mesela bir zaman şey olmuştu. Sadece sınavın olduğu günler kılıyordum sabah çünkü nedensiz bir şekilde o gün sınavım daha iyi geçiyordu. Sonra düşündüm ki Allah'la pazarlık ediyormuş gibi geliyordu bana ve yanlış diye düşündüm. Bayağı uzun kılmadım şimdi yeni yeni kılmaya başlayalım böyle bir gün kılıyorum annem diyor şu an her şeyin yarım diyor namazı yarım kılıyorsun kuranı yarım okuyorsun derse yarım çalışıyorsun tün hayatın yarım diyor o yüzden önce eğitim." (İhl12)

"Kişilerin yaptıkları davranışları düzeltmeli. Yani nasıl bir insan olacağına şekillendirmeli. Hayata bakış açısı sağlamalı ben din kültürü derslerinin biraz verimsiz geçtiğini düşünüyorum. Tam tersi bir şekilde ders kitapları biraz hani çok konuşuyorum şu anda bağlı ve hani ezbere gidiyormuş gibi geliyor bana. Biraz daha hani hocanın kendi anlatması daha iyi olur dinimiz hakkında daha kurallarını hani video şeklinde anlattı hoşuma giderdi." (Fen 12)

Din eğitimini öğretmen ve ders içerisinde değerlendiren katılımcılar bulunmaktadır. Öğretmen iyi olduğu zaman dersin kalitesinin arttığını ilgilenmediğinde bu dersin kalitesinin düştüğünü belirten katılımcılar bulunmaktadır. O halde din eğitimi öğretmen ve ders perspektifinde olumlu ya da olumsuz etkileri olan bir ders olarak değerlendirilmiştir.

"Çok dini bir eğitim sıkı değil yani öyle hocalar çok da üzerine düşerek anlatmıyor. Bence bu yanlış çünkü öğrencilerde bunu hocaların rahatlığından kıyasla böyle üzerinde çok düşmüyorlar. Ders süresinin az olduğunu normal okullarda diyelim ki din kültürü sadece bir saat bence yetersiz çünkü kitaba bile yetişmiyor kitabı bitirebildim diyelim. Zannetmiyorum normal Anadolu liselerinde mesela böyle olunca da öğrenciler çok önemsemiyor." (İhl4)

"Ben din olarak din eğitiminde özellikle din öğretmenimiz var bizim onunla konuşmayı çok seviyorum özellikle öğle aralarında falan konuşuyoruz. Böyle dini konuların yani ondan dinlemek çok hoşuma gidiyor. Açıkçası ve hani bunu hani büyük beraber arkadaş çevrelerimizle de beraber konuşuyoruz. Beraber onlarla konuşmak benim hoşuma gidiyor. Ama mesela Kur'an kursları yazın hani böyle gidilmesi gerekiyor. Biraz ama biraz hani zaten din, Kur'an öğretmeye odaklı yani dini hayatımıza nasıl uyarlamamız gerektiği yeterince anlatılmıyor Kur'an kurslarında. Çünkü yani nasıl desem hani sadece Arapçasını öğretiyorlar ve bazen mesela her sene çocuklara cüze baştan başla cüze baştan başla her sene çocuklar harfleri tekrardan öğreniyorlar. Hani sadece Arapçasını öğrenmesini ben yeterli bulmuyorum açıkçası onun Türkçesini öğrenip yani ne anlattığını anlamadan pek bir işe yaramayacağını düşünüyorum. O yüzden Kur'an kursları bana biraz şey geliyor ama hani o çocuklarla etkileşme falan yani beraber vakit geçirmekte aynı zamanda eğlenceli." (Fen1)

"Mesela yani öğretmenler bize bir şeyler veriyor. Ama bunu öğretmenlerin kendisi de yapması gerekiyor mesela okulda görüyorsak bu şeyi daha bizde etkili oluyor. Mesela din öğretmenimiz çok güler yüzlü çok diniyle alakalı da zaten çok fazla bir ilişkide yani onu her gördüğümde mesela sürekli o aklıma geliyor. Onunla işte konuşuyorum sohbet ediyorum din hakkında falan da konuşuyoruz sürekli yani öyle işte." (Fen2)

"Bize birileri baktığı için ya da zorunlu olduğu için değil bizi her an Allah görüyormuş gibi o bilinçle yaşayabilmemizi sağlamalı. Zorunluluklardan değil de kendi içimizden gelmeli. Yargılamadan mesela özgür düşünce ortamı olmalı kesinlikle bir öğrenci sana her türlü soruyu sorabilmeli. Bir öğrenci sana her türlü soruyu sorabilmeli. Yani iyi kötü doğru yanlış sen onu hiçbir şekilde yargılamazsan ve onu dışlamazsan onu da aslında İslam'ın içine dahil etmeye çalışırsan bence çok da verimli olur ve belki de bir insanın hayatını değiştirirsin." (Fen11)

"Bence dinde ne eğitim alıyorsak onu hayatımıza uygulamalıyız. Okulda mesela din kültürü dersi görüyoruz açıyoruz kitabı işte şu şu din şöyledir ya da bizim dinimize şunlar şunlar vardır ama uygulamaya geçince yapmıyoruz. Hiçbirimiz mesela okulda hep birlikte gerçi buna özgürlük kısıtlıyor diye bakabilir insanlar ama öğlen namazlarını kılabiliriz ya da Kur'an okuyabilirdik okulda bunlar yapılmadı mesela." (Fen5)

Din eğitiminin dayatma ile verilmemesi zorunlu olmaması gerektiğini belirten Fen 3 *"Bence bir din eğitimi veriliyorsa bu konuda bir dayatma olmamalı. Yani sonuçta insanların*

sen bilgi verirsin ama yaşamak onu kendine kalmış ya da mesela sen bunu yapıyorsun sen cehennemde yanacaksın ya da sen bunu yapmazsan sen cennete gidersin bir şey olamaz. Çünkü buna kim karar veriyor sen mi veriyorsun başkasına o yüzden bence böyle şeyler olmamalı. Aksine bir insana Müslüman olduğu için iyi değil iyi bir insan olduğu için iyi gözüyle bakın ya önce bir insanın değerlendiriyorsan benim o insan tanımam lazım kişilik ya adam sadece bana değil başkalarına nasıl davranıyor. Din çok sonra gelir benim için çünkü ha iyi bir insan olması önemli ki şu an çevremizde zaten Müslümanlar benim hiç Hıristiyan yada ateist arkadaşım yok. Yani ama gidip de kimseye sen iyisin biz iyi anlaşıyoruz senin dinin ne falan diye hiç sormam ya da mezhebinde falan öyle şeyler sormam çok önemli değil benim için." (Fen3) şekline kendini ifade etmiştir. Bu görüşe katılan Fen 4 ise *"Bireyi bir şeye zorlamamalı ve onu her açıdan bütün her şeyi öğrenmesine yardımcı olmalı bence. Yani her şeyi objektif bir şekilde bakmasını sağlamalı direk bir şey dayatma olarak değil de genel olarak her şeyi dini her mezhebi açık bir şekilde tarafsız bir şekilde bence anlatmalı diye düşünüyorum." (Fen4)* demiştir.

Tüm bu düşüncelerin yanında din eğitiminin yenilenmesi gerektiğini düşünen katılımcılarda bulunmaktadır. Fen 6 *"Din eğitimiyle ilgili şunu değiştirmek isterdim hani biz Müslüman bir ülkeyiz çoğunluğumuz Müslümanız o yüzden hani Müslümanlığı daha çok öğrenmemiz İslam'ı daha çok öğrenmemiz doğal olarak evet ama hani biraz daha diğer dinleri de anlatabilmek ya da tanıtabilmek hani en azından hani şey demek değil de hani bunları da seçebilirsiniz tarzı değil de hani böyle dinlerde var bunlar da var. İşte ya da hani değiştirilmiş önceki dinleri de şey yapıyoruz hani onlar da var hani onlar şu an değil ama hani onlarda vardı falan tarzında. Hani ya da işte hani bu tarz bir değişim yapmak istedim biraz daha diğer dinleri de anlatmak amaçlı hani onları çocuklara ya da işte gençlere şey yapmak değil de hani buna da bakın bunu da onu da araştırın tarzım değil de hani bunlar da var böyle şeyler de vardı hani insanları biraz daha anlamaya yönelik olarak biraz daha hani ufkumuzu açabilir böyle bir şeye biraz daha eğitimde yer vermek." (Fen6)* sözleriyle bu alandaki görüşlerini açıklamıştır. Diğer katılımcılardan bu görüşe katılanların ise görüşleri;

"Bana dinin içeriğini anlatmak yerine ilk önce neden inandığımızı ve niye inanmamız gerektiğini anlatmalarını isterdim. Yani o zaman yani şu anda da inanıyorum ama belki daha güçlü bir şekilde inanıp daha sıkı sarılabilirim. Gerekenleri daha iyi yapardım belki o zaman." (Fen7)

"Bence şöyle olmalı din bizim çağımıza göre revize edilebilmeli. Zaten Kur'an'ı Kerim çağlar üstünde bir kitap bana göre o yüzden dini sosyal hayata taşırken o dönem yani cahiliye döneminden hemen sonraki ve ilk kurulduğu dönemdeki gibi kurallar değil de günümüze göre revize edilmiş kuralların olması gerekiyor. Örneğin bir kadın 90 km öteye gitmemeli ibaresi geçiyor ama o dönemin şartları çok farklı deveyle yolculuk yapmak bir kadın için zaten tehlikeli olabilir ama günümüzde otomobillerle 90 km neredeyse hiçbir şey ya o yüzden dinimiz revize edilmeli diye düşünüyorum." (Fen8)

"Dini sosyalleşme mezheplere göre de değişebilir. Bence sosyal hayatta dini kullanmak ne kadar doğru bilmiyorum ki çok fazla yansıtılmamalı bence. Mesela okulda da Müslüman olan var olmayan var. Ama belli bir ahlak çerçevesinde herkes sosyal hayatta din kendim için önemli rol oynar ama başkasınınki beni ilgilendirmez ona bunu yansıtmam kendi içinde dinimi yaşarım." (Fen9)

"Şöyle hepimiz yani herkesin bir dine mensup olması gerekmiyor. Ama bence karşımıza farklı türler çıkabileceği için bunların eğitimini almamız gerekiyor. Hani ona göre karşılığında sen böyle misin? gibisinden mesela İslam'da Nakşibendilik Şafiilik falan varmış şafi misin? hani ya da işte Alevi misin? diye benim bir şaşkınlık olabiliyor. Birisinden bunu söylediğin zaman bu gibi durumları ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorum ve bunun da bu eğitimle giderileceğine inanıyorum." (Fen10)

3.2.4. Dini Sosyalleşmeye İletişim Araçlarının Etkisi

İletişim araçları son yıllarda teknolojinin de artmasıyla insanların gündelik yaşantısına doğrudan etki etmiştir. Iletişim araçları bilgi edinme, haber alma, iletişim ve eğlence gibi pek çok alanda kullanıcılarına hizmet sunmaktadır. Sosyalleşme özellikle sosyal medya aracılığıyla yeni bir boyut kazanmış dini sosyalleşmede bundan etkilenmiştir. Çeşitli dini programlar, medya vaizlerinin sunumu, dini medya içerikleri ve dini sosyal iletişim yaşamda

Liseli gençlerin dini sosyalleşmesinde iletişim araçlarının etkisi aranırken katılımcılara *İletişim araçlarını kullanır mısınız? Günlük kaç saat iletişim araçları kullanırsınız, hangilerini kullanırsınız, neler yaparsınız? İletişim araçları yoluyla dini bilgi edinir misiniz veya dini bilgi sunar mısınız (bayram, kandil mesajı- video vb.)? Bu konuda*

ne söylemek istersiniz? İletişim araçları, dini sosyalleşmenizi nasıl etkiler? diye sorular sorulmuş verilen cevaplar neticesinde genel hatlarıyla aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır:

3.2.4.1. Lise Gençleri ve İletişim Araçları Kullanımı

Liseli gençlerin iletişim araçları kullanma sıklığına verdiği cevaplara bakıldığında üç saatin en popüler cevap olduğu görülmektedir. Çalışmada ortaya çıkan cevaplar da seçtiğimiz katılımcı örnekleminin lise son sınıf öğrencilerinden olması iletişim araçları kullanım sıklığını etkilemiştir. Baytemur ise yaptığı çalışmada sınıf farkı gözetmeksizin lise gençlerinin %21'inin 8 ve daha fazlasına kadar internette vakit geçirdiklerini belirtmiştir (Baytemur, 2020, 28) Son sınıf öğrencilerinden bazıları üniversite sınavına hazırlandıklarından dolayı iletişim araçları kullanım saatini azaltmışlardır.

"şu sıra az izliyorum ama normalde çok izliyorum sınav var ya genelde ders videoları." (İhl2)

"şu sıralar biraz ders odaklıyım ama video izleyip vakit geçirdiğimde oluyor." (İhl10)

"hiç izlemek istemiyorum ama böyle bırakmam gerekiyor sınava 81 kaldı daha netler çok kötü diyorum şunu da izleyim şunu da izleyeyim diye gitmiyor." (İhl12)

"bazen ama şu an çok olmuyor zaten 12 sınıf olduğum için." (Fen2)

"şu an sınav senesinde olduğum için çok fazla kullanmıyorum." (Fen4)

Katılımcılara genellikle hangi iletişim araçlarını kullanırsınız soru yöneltildiğinde ise genellikle şu cevaplar ortaya çıkmıştır.

"genelde bilgisayar telefon kullanırım." (İhl1)

"sürekli elimde tabletim daha çok telefonum var." (İhl6)

"Telefon en çok kullandığım iletişim aracı." (İhl9)

"İletişim aracı deyince direk aklıma telefon geliyor o yüzden hani telefonu çok kullanırım. Dışında onun dışında hani tabletin bilgisayarımın tarzında şeyler televizyon çok izlemem." (Fen6)

"En çok telefon başka bilgisayarda kullanıyorum ama çok az kullanıyorum." (Fen 12)

Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında televizyonun gençlere artık hitap etmeyen bir iletişim aracı olduğu teknolojinin de ilerlemesiyle telefon ve bilgisayarın gençler arasında rağbet gördüğü ortaya çıkmıştır.

Liseli genç kızların iletişim araçlarıyla neler yaparsınız sorusuna verdikleri cevaplar genellikle benzerlik göstermektedir. İletişim araçları liseli genç kızlar arasında genellikle sosyal medyada gezinme, iletişim ve haberleşme aracı olarak kullanılmaktadır.

"Video izleme de film izleme de sosyal medya da gezmekte daha çok kullanıyorum." (İhl7)

"Genel sosyal medyada takıyorum arkadaşlarımla mesajlaşıyorum dizi falan izliyorum."

"Film izlemek dizi izlemek müzik dinlemek işte kitap bazen pdf'lerini falan oradan okurum haberleşme ülke gündemini takip etmek dünya gündemini takip etmek ve öyle şeyler." (Fen 4)

"Beni iyi etkileyecek videolar izlemeye çalışıyorum bazen boş dizi izliyorum genelde." (Fen11)

3.2.4.2. İletişim Araçları Yoluyla Dini Bilgi Edinme

Fen lisesindeki bazı öğrenciler sadece aileleriyle ve yakın çevreleriyle dini paylaşım yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bu ifadelerde aile gibi yakın çevre ilişkisindeki bireylerin yer alması *"Genellikle aile gruplarına evet birebir olarak aile gruplarının büyüklerime." (Fen6)* ve onlara da dua edilmesi dikkat çeken unsurlardandır. *"Dini paylaşımlar yapmam sadece çok yakınlarıma kendimi dua ediyorsam hani siz de edin ben sizin için ediyorum sizde benim için edin gibi." (Fen7)*

Şen yaptığı çalışmada kutsal gün ve gecelerin önemini hala koruduğunu söylemektedir. Din ve sekülerleşmeyi ele alan bu çalışmada kutsal gün ve gecelerin sekülerleşme karşısında hala canlılığını koruğunu söylemek mümkündür (Şen, 2019, 122). İsmail'de çalışmasında sosyal mecralarda kutsal gün ve geceleri kutlamalarına duygusal olarak yaklaşmıştır. Katılımcılar genellikle vicdan rahatlığı sağladığı için paylaşım yaptıklarını belirtmişlerdir (İsmail, 2016, 80) Bizim yapığımız araştırma sonuçlarında ise

katılımcıların dini gün ve geceleri kutlamaya özen gösterdikleri ancak bu nu teknolojinin de ilerlemesiyle iletişim araçları yoluyla yaptıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Katılımcılardan günlük hayatlarında dini paylaşım yapanların iletişim araçlarında da aynı hassasiyeti gösterdikleri ortaya çıkmıştır. İhl4 kodlu katılımcı bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. *"Bayram mesajı kandil mesajı vesaire bu tür şeyler yapar mesela yani dayımları falan halamları falan ararım arkadaşlarıma da böyle konuşuyoruz zaten bayramda herkes evde olmayabiliyor o yüzden telefonla." (İhl4)*

Doğrudan dini paylaşım yapmayan Fen10 kodlu katılımcının günlük hayatta da bu tür paylaşımlar yapmadığı görülmektedir. *"Çok zorda kalmadığım sürece tercihim olmaz yani mesela acil bir şekilde bakmam gerekiyor bir duruma direkmen yazıp bakarım ama yine de hani baktığım sitelerin doğruluğunu kontrol ederim o şekilde, hayır yani bana doğrudan birisi sormadığı sürece bu konularda konuşmam ki sorulmasından da pek hoşlanmıyorum ya şöyle hayırdır cumalar gibisinden resimli şeyler falan paylaşmam ama yakın olduğum kişileri arayarak hani bayramla alakalı ya da kandil de işte onunla alakalı konuşurum ama resim ya da yazı paylaşmam." (Fen10)*

Çalışmada dini medya içeriklerini ve medya vaizlerini takip eden katılımcıların sayısı oldukça fazladır. Katılımcılar bunu yapmalarının sebebini bu tür mecraların gençlere hitap etmesine bağlamaktadır. Bu başlıktan yola çıkarak geleneksel din anlatımının gençler arasında ilgi uyandırmadığı artık yeni medya aracılığıyla yeni din anlatımın geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. İsmail (2016) yılında yaptığı çalışmada dinin artık reel hayattan sanal hayata ağ toplumu aracılığıyla taşındığını ifade etmiştir. Çalışmaya katılan katılımcılar medya vaizlerini çağın gerekliliği olarak değerlendirmiş ve dini mesajın iletilmesinde büyük kitlelere ulaşma noktasında kolaylık sağladığını (İsmail, 2016, 86-87).

"Arkadaşlarımla da çoğunlukla okuldayız zaten okulda olmadığım birkaç tane arkadaşım var Instagram'dan veya snapchatten iletişim araçları yeni bilgiler öğrenmemi sağlıyor böyle bazen gerçekten çok güzel şeyler oluyor söyleşiler oluyor onları dinliyorum veya bazı filmler var gerçekten de böyle peygamberimizin hayatı gibi Hazreti Yusuf'un filmi gibi." (İhl12)

"Özellikle bir kanala sürekli takip halinde değilim Nihat Hatipoğlu'na bakıyorum arada sahurda annemle yani şöyle herkesin görebileceği şekilde durun veya story tarzında bir paylaşım olmuyor ama mesela benim ortaokulda bir arkadaşım vardı. Biz rabbiyessir süresini birlikte öğrenmiştik sınavlarda kolaylık sağlasın diye o tarz etkileşimler oluyor bir

de bazen mesela birbirimize şey diyoruz hani bugün cuma yarın da okul yok bir teraviye mi gitsek falan diye birbirimizi teşvik etmiş oluyoruz o bakımdan yani." (Fen8)

Her iki lise türünden de katılımcıların medya vaizlerini takip ederken Youtube platformunu kullandıkları görülmektedir. Platformda adı geçen programlar araştırma esnasında bakıldığında genellikle dijital içeriklerin gençler tarafından ortaya konduğu görülmüştür. Buradan da gençlerin kendi dilinden konuşabilen kişilerden dini bilgileri öğrenmeyi tercih ettikleri sonucuna ulaşılabilir. Yine çalışmanın literatür kısmında bahsi geçen alt kültür kuramları gençlerin kendi dil kullanım pratiklerini geliştirmesinde, kendi dini programlarının içeriklerini oluşturmasında örnek olarak gösterilebilir. İhl2 kodlu katılımcı ise "*..daha bizim dilimizden konuşuyorlar"* ifadesiyle bu durumu destekler nitelikte yorum yapmıştır.

"Müslüman birinin ateist aklındaki sorulara Müslüman birisinin nasıl cevap vereceği sözler köşkü, Çınaraltı gibi onları izlerim." (İhl1)

"YouTube'dan çok video izliyorum ben dini olarak hatta önceden daha çoktu. Oradaki kanallara bakarım genelde mesken, sözler köşkü, Çınaraltı, huzme onları takip ediyorum onları izliyorum. Mesela farklı hocalarda var onları da dinliyorum ama bu dinlediklerim daha çok gençlere hitap ediyor bana göre. Daha bizim dilimizden konuşuyorlar bana göre katkısı da oluyor tabi ki yeni kıssalar sahabelerin hayatları öğreniyorum ve bunları hayatımda bende yaşamaya çalışıyorum." (İhl2)

"Komik bir şey olmuştu Halil Konakçı var ya annem ona giriyordu böyle YouTube kanallarına takip ediyordu sürekli bana bildirim geliyor onlar aracılığıyla … ATV de Nihat Hatipoğlu oluyor ya onu dinleriz." (İhl5)

"Sözler köşkü ve hayal hanem ikisini takip ediyorum Mehmet yıldız iyi geliyor yani anlatımı falan hani kısa videolar izliyorum şöyle mesela böyle hoca sohbet veriyor diyelim bir bilgi varmış ve ben bunu ilk defa öğrenmişim genelde sevdiklerim olmak şartıyla ben burada bunu söylüyor sen de yap gibisinden o paylaşımda bulunurum kandillerde de yani çok böyle hani bir düzen içerisinde her kandilde herkes aramalıyım gibi değil ama o gün işte aramak geçiyorsa içimden yaparım ama bayram kutlamaları genelde kutlarım yani." (İhl9)

"Yani Instagram'dan takip ettiğim sayfaların öğreniyorum kuran hayattır diye bir sayfa var ayetler paylaşıyor onu takip ediyorum ismi şu an o geldi aklıma YouTube'da huzme diye bir kanal var onun videolarını izliyorum evet genelde bahsediyorum böyle ama mesela

bizim sosyal ortamımızda biraz daha böyle konular konuşulmuyor dini konular ben anlatıyorum böyle arada yani çekince yaşamıyorum çünkü ben rahat konuşurum insanlarla ama insanların görüşleri rahatsız ediyor bazen o yüzden gerek yok diyorum özel gün ve gecelerde paylaşım yapmam hayır ailemi ararım kandilini kutlarım ama onun dışında genelde paylaşım yapmam (yurtta kalıyor) ama onunla ilgisi yok anladım." (Fen5)

Mesela bir dönem çok yoğun şekilde Hayalhanem adında bir kanal var onu izliyordum ve onun söylediği şey çok etkilemişti beni çok gerçekçi ve doğru gelmişti iletişim araçları yoluyla değil ama öğrendiğim bilgileri çevreme aktarırım sözlü olarak yaparım daha çok sosyal medya aracılığıyla değil bir de o sözler köşkü diye bir kanal hatırlıyorum ama tam hatırlayamıyorum adı doğru mu bazen söyledikleri şeyler o kadar gerçekten kalbime dokunuyor ki dine inanmamı arttırıyor diyebilirim." (Fen11)

İhl6 kodlu İmam hatip lisesi katılımcısı derslere yardımcı olması açısından dini içerikli paylaşımları takip ettiğini ifade etmiştir. O halde dini içerik izlemek ihtiyaca karşılık da gelişen bir durumdur. *...kuran ezberlerimizi falan YouTube'dan hocalardan dinleyerek Davut Kaya'dan ezberleyin demişti hocam." (İhl6)*

İmam- hatip lisesi öğrencilerinin bir kısmı iletişim araçlarını doğrudan dini bilgi edinmek için kullanmaktadırlar. Bu durumda eğitim görülen lise türü ve müfredatı etkili olmaktadır.

"Öğrenirim sure ezberleme de olsun tecvit öğrenme gibi şeylerde kullanırım kandilde bayramda cumaları kutlamaya çalışırım mesaj atarak eğer hadi uygun bir ortamdaysa karşı tarafta birebir kutlamayı tercih ederim arayarak." (İhl7)

"Bazen şey oluyor arkadaşım bir şey soruyor diyorum git kendin araştır yok illa da sen cevap ver oturup onu araştırmak zorunda kalıyorum ya Google orada işte yazsana yok diyor sen yaz bir de şey kızım telefondan mesela WhatsApp'tan yazmış bana sor diyor internettesin internetin de açık bana mesaj yazıyorsun git Google'a yaz." (İhl8)

"Annem falan evde açıyor videoları dinliyor videoları ya sonuçta bazen çevrede yeterli olmayabiliyor o kadar donanımlı insanlar olup olmayabilir çevremizde bence yani sonuçta dışarıdan destek almakta gayet normal yani dinlenebilir yani destek ne de hoca annem en çok Muhammed emin Yıldırım mı dinliyor Nurettin Yıldız'ı dinliyor kendimde dinlerim ama öyle bir paylaşımda hiç bulunmadım." (İhl11)

İletişim araçlarındaki mistik içerikler gençlerin bilgilere şüpheli bakmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda gençler, dini içeriklerde dini araçsal olarak kullanıldığını da ifade

etmektedir. Yine İsmail'in yaptığı çalışmada ortaya koyduğu sanal platformların dini gerçeklikten uzak olduğu görüşü de bizim katılımcılarımızın görüşleriyle benzerlik göstermektedir (İsmail, 2016, 86). Katılımcılarımızdan Fen1 kodlu katılımcı sosyal medyada dinin kullanıldığını ifade etmiştir: *"Dini bilgi tabii ki dinliyoruz ama ben bunların doğruluğunu çok şey yapamıyorum çünkü dediğim gibi sosyal medyada çok fazla yanlış bilgi var ve çok fazla bence din kullanılıyor ve hani düzgün açıklanmayınca da yanlış öğrenilmesine neden olabiliyor o yüzden ben hani bakıyorum ama çok fazla şey yapamıyorum."* Yine diğer İhl ve Fen lisesinden diğer katılımcıların görüşleri de bu yöndedir.

"...tiktok videolarında bazen hocaların falan böyle konuştuklarını görüyorum yok depremden dolayı şeyler indi aşağıya bir sürü şeyler bir tane melek varmış ya o inmiş aşağıya böyle gelecekmiş dünyaya kıyamet falan ..." (İhl3)

"Bazen baktığım şeyler oluyor diyanetin şeyinden falan bazen yanlış bilgileri de öğrenmiş olabiliyorum bazen araştırıp öğrenme şeyine girebiliyorum genellikle diyanetin şey sitelerinden araştırma işi oradan araştırmayı tercih ediyorum dini mesajları paylaşırım kandillerde olsun." (İhl10)

"Sosyal medyada çok fazla göremiyorum gördüklerimin de çoğunda doğru olduğunu düşünmüyorum çok fazla yanlış bilgi olduğunu düşünüyorum yani dini yanlış yöne doğru genellikle düşünüyorum bazı düşüncelerde mesela kendi aklından uydurduğunu düşünüyorum sosyal medyada çok fazla bilgi kirliliği var." (Fen2)

"WhatsApp'tan böyle toplu mesaj atanlar var ama bence bunu da çok doğru bulmuyorum çünkü hani orada mesaj atıyorsun ama orada kutlamak için kutlanıyor yani." (Fen3)

"Toplu mesaj olayını çok şey yapmıyorum hoşuma da gitmiyor bilmiyorum böyle sürekli hani sadece cuma gününü falan atılan şeyler zaten çoğu kişide sadece atmak için atıyor bence o yüzden yani çok fazla kullanmıyorum öyle mesajları iletileri." (Fen4)

Köylü, 2022 yılında yaptığı çalışmada gerçek hayatta dini gün ve geceleri önemseme hassasiyeti olan insanların sosyal medyada da bu hassasiyete dikkat ettiklerini dile getirmiştir. çalışmasındaki katılımcıların toplumun ihtiyaçlarına karşılık paylaşım yaptığı sonucuna ulaşmıştır (Köylü, 2022, 121). Bizim yaptığımız çalışmada da liseli gençlerden sosyal hayatlarında dini paylaşım yapanların sosyal medyada da paylaşım yaptığı tespit edilmiştir. Bu iki çalışma da elde edilen sonuçlar benzerdir.

3.2.4.3. İletişim Araçları ve Dini Sosyalleşmeye Etkisi

Dini sosyalleşmede iletişim araçlarının etkisi katılımcıların verdikleri cevaplara göre kategorize edildiğinde karşımıza dört başlık çıkmaktadır. Öğrenmeye teşvik edici olarak bakanlar, vakit kaybı olarak görenler, olumsuz etkileri olduğunu düşünenler, zaman ve mekân kaybı olarak bakanlar. Cevaplardan yola çıkarak iletişim araçlarının günümüzde dini sosyalleşmeyi doğrudan etkilediği söylenebilir.

Çalışmaya katılan öğrenciler lise türü fark etmeksizin sosyal medyada gezinirken karşılarına çıkan dini içeriklerin faydalı olduğunu bu şekilde ibadete başladıklarını ifade etmişlerdir. Kaya'nın çalışmasında dini içerikli sosyal medya hesaplarının olması ve bireylerin dijital dini kimlikler edinmesi doğrudan iletişim araçlarıyla ilgilidir. Dini ibadetler artık geleneksel formun yanı sıra sanal bir form da kazanmaya başlamışlardır. Bireyler gündelik hayattaki inanç sistemlerini sosyal medyaya taşımışlardır (Kaya, 2019, 69). Bizim çalışmamızda da her iki lise türünden gençler sosyal medya aracılığıyla bilgi öğrendiklerini ve dini eğilimlerinin arttığını dile getirmişlerdir.

"Hani kalbinde huzursuzluk hissedersin ya o videoları izleyince diyorum ben ne için yaşıyorum videolar böyle şey yapıyor işte cehennem hani bunu yap şunu yap diyorum ben bir şey yapmalıyım hani o boşluklarda onu dinlediğim tamam hayatın anlamsız olduğunu düşünüyorum sonra işte hani düzelmeye başlayınca işte hani namaz kılmıyor olayım hani namaza başlayayım hani bir edeyim falan oluyor etkiliyor yani fazlasıyla." (İhl9)

"Benim bir ara namaz kılmaya başlamama sebep olmuştu izlediğim videolar gerçekten etkilenmiştim çevremde böyle bir örnek yoktu benim olmamasına rağmen kendim başıma öğrenip yapmaya çalışmıştım ve arada yapmaya çalışıyorum hala." (Fen11)

"Objektif açıdan yani ne kadar doğru bilgi varsa bilmiyorum tabi ama öğrenmemi sağlıyor gibi çoğu yani dış hayatta öğretilmeyen şeylerin çoğunu orada bulabiliyorum." (Fen4)

"Daha önce duymadığım bir ayet falan tarzında bir şeyler görmemde biraz yardımcı oluyor hani şey sosyal medya diyeyim hani karşıda böyle bilen bir çıkabiliyor falan tarzında." (Fen6)

Öğrencilerin bazıları ise kitap taşımaya alternatif olarak iletişim araçlarını öne sürmüşlerdir. *"... şöyle bir fırsatı da var yani evimde bir ansiklopedi bulundurmuyorum ama o an gerekti yani o yüzden internetten açıp bakabiliyorum ..." (Fen10)*

"Koca bir kitap okuyacağım ve orada öğreneceğim şeyleri aslında videolarda daha kısa anlatılıyor ve daha çabuk öğreniyorum." (İhl2)

Fen3 kodlu katılımcı ise sanal platformlardaki bilgilerin çok sayıda kişiye ulaşmasına ve sorgulanabilir olmasına dikkat çekmiştir. Katılımcının öğrendiği bilgilere salt bir şekilde inanmadığı sorgulayıcı yaklaştığı görülmüştür. *"Şu anda ne kadar ifade özgürlüğümüzün olduğu belli bazı konularda kısıtlandığını düşünüyorum ama mesela sana bir şey söyleniyor bu televizyonda bir sosyal medyada hani göz önünde olan birisi mesela sen bunu araştırsan biliyorsun ama eğer ki iletişim aracı olmasaydı belki işte eski çağlardaki gibi diyecektim ki bu böyle diyor bu doğru diyecektim yani öyle başka şeylere inanacaktır belki en azından o şekilde başka insanların görüşü olabilir ya da önceden söylenmiş olabilir bunları görebiliyorum."(Fen3)*

İhl5 kodlu katılımcı sosyal medya konusunda çelişkili ifadeler kullanmıştır. Katılımcının sosyal medya konusunda olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı görüşü vardır. Katılımcının görüşleri dini eğilimin artması ve azalmasıyla değişiklik göstermektedir. *"Bazen beni engelliyor mesela namazı geç kılmama sebep olabiliyor bazen de o dini şeyleri gördükçe teşvik de olabiliyorum mesela en son ne gördüm teşvik oldum." (İhl5)*

Gençler, iletişim araçlarının zamanlarını çok fazla aldığı onları dini ve gündelik işlerini yapmaktan alıkoydukları yönünde ifadelerde bulunmuştur. Katılımcılar, kendi vicdanları ve sorumlulukları arasındaki ikilemde kaldıklarını ifade etmektedir.

"Olumlu yönlerinde de etkiliyor yani öğrenmek kısmında o bazen beni çok oyaladı da oluyor yani hani namazımı bile geciktirdiğim zamanlar olmuştu yani." (İhl10)

"Namazdan uzaklaştığım zamanlar oldu sosyal medya yüzünden ..." (Fen5)

"Telefona bakarken mesela dalıp gidiyorsun bir ara başlamıştım mesela namaz kılıyordum telefona bakıyım ona bakayım derken erteledim sonra bıraktım." (Fen9)

"Ya aslında iletişim aracı veya herhangi bir şey şimdi nefsim diyor namaz kılma erteliyorum iletişim aracı vesile oluyor işte hocam telefonu açıyor dur biraz şuna da bakayım şuna bakayım erteliyorum vesile oluyor derken kötü anlamda." (İhl8)

Parlamış'ın (2023) lise gençleri üzerine yaptığı çalışmada katılımcılardan Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde okuyan gençlerin sosyal medyayı serbest zaman etkinlikleri için ayırdıkları görülmüştür. Ancak yapılan çalışmada bizim çalışmamızdan farklı olarak gençler

sosyal medyayı vakit kaybı olarak görmekten ziyade bir zevk alma aracı olarak görmektedir (Parlamış, 2023, 143-144).

Lise türü fark etmeksizin bazı katılımcılar iletişim araçlarının olumsuz etkisinden bahsetmiştir. Bu katılımcıların görüşlerinde ön plana çıkan durumlar kafa karışıklığı oluşturması ve siyasi konuların dimi içeriklerde fazlaca yer almasıdır.

"Sosyal medyada gördüğüm reelslerde veya okuduğum bir yazıda onun doğru olup olmadığını fark edemiyorum yani emin olamıyorum çok yanlış bilgi olduğu için olumsuz etkiler." (İhl4)

"Dini olarak kafamı karıştırıyor telefondan gördüğüm şeylerden böyle bazen dinsiz insanlar video falan çekince insanın kafasını karıştırıyor o yönden olumsuz." (İhl6)

"Çok fazla bilgi kirliliği var ve din çok kullanılıyor sosyal medyada o yüzden bence yanlış yönlendiriliyor insanlar." (Fen1)

"...bizim tek bilgi kaynağımız işte kuran ve hadisler olmasını düşünüyorum bazı hocalar böyle işte Instagram'da takılan hocaların çok fazla şey olduğunu düşünmüyorum doğru söylediklerini düşünmüyorum dini bazen çok fazla siyasete karıştırıyorlar." (Fen2)

"Evet insanların fikirlerini birbirlerine sağlayabilmeleri için bazen iyi bazen kötü etkileyebilir dini açıdan inanmayan bir insan inanan bir insanın inancını da yok edebilir inanmayan bir insanı da inandırabiliriz o yüzden önemli aslında yani bende bazen insanların inanmalarını sağlama sebep oluyor bazen onların bazı konularda kafam karıştırmasına sebep oluyor mesela bir örnek verebilir miyim bir arkadaşım inanmıyor ve şöyle bir düşüncesi var çok iyi bir insan olduğunu iddia ediyor çok bir insanım insanlar çok iyi davranıyorum işte hani Allah'ın size doğruluk dürüstlük hepsi var ama hani Allah'a inanmıyorum onun varlığına ve eğer ben öldükten sonra beni cennete götürmez ise ve sırf ona inanmadığım için göndermezse bu bencillik olmaz mı diyor hani ben çok iyi bir insanım sadece ona inanmadığım için cennete giriyorsam hani o bunun bencilliği değil mi benden neden ona inanmamı bekliyor dediğinde buna cevap verememiştim." (Fen7)

"Şöyle bazen şimdi internette çok fazla bilgi kirliliği olabiliyor bu sadece dini alanda değil her alanda ama özellikle dini alanda bir tık daha fazla insanlar farklı şeyler söylüyor işte o dönemin şartlarını bilmedikleri için peygamberimizin çok eşlilik durumu mesela çok eleştiriliyor internet üzerinde ama baktığımız zaman bunlar insanın kafasına kafa karışıklığı yaratıyor mu yaratıyor ama bunlar olmadan da biz araştırmaya teşvik eden bir şey olmuyor

yani aslında bir noktada yanlış şeyin direkt kabul etmeyip sorgulamak da önemli bir husus o yüzden bu konudan da katkı sağlıyor diyebiliriz." (Fen8)

İletişim araçlarının olumlu- olumsuz pek çok yönü vardır. İhl1 kodlu katılımcı ise dini sosyalleşmede iletişim araçlarının zaman ve mekân tasarrufunu olumlu olarak değerlendirmiştir. Gençlerin özellikle kendi arkadaş gruplarını oluşturdukları sosyal mecralar dini olarak da onları etkilemektedir. *"... dini konuşmak her zaman her yere gidemiyorum ama iletişim araçları yanımda olduğu sürece herkesle daha kolay iletişim sağlıyorum." (İhl1)*

3.3. Liseli Gençler ve Dindarlık İlişkisi

Liseli gençlerin dini sosyalleşmesinde dindarlık ilişkisini anlamak için dindarlık tanımı yapmaları ve kendi dindarlıklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen cevaplar neticesinde gençlerin bir kısmının dindarlığa ibadet merkezli diğer kısmının ise ahlak merkezli baktığı yorumuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra dindarlığı olumsuz olarak değerlendiren gençlerde mevcuttur.

Lise türü farketmeksizin katılımcılardan bazıları dindarlığı ibadet eksenli olarak yorumlamıştır. İbadetlerden ise en çok helal-haram kavramı ön plana çıkmaktadır.

"Allah'ın ve peygamberin yolundan giden kişilere dindar deriz. Yasaklara uyarlar sünnetlere uyarlar sadece haram ya da helal değil de yapılsa da yapılmasa da olacak nafile ibadetlere yönelirler." (İhl1)

"İnsanın Allah'ın emirlerini yerine getirmesi gerekiyor ibadetleri yerine getirmesi gerekiyor yaşantısını gerçekten emirlere göre yaşamalı bu kişiye dindar." (İhl2)

"İbadetini güzel bir şekilde yapan farzlarını sünnetlerini yerine getiren o konuda özen gösteren kişiye, 6 namazlarımı kılarım oruçlarımı tutarım yani farzları falan elimden geldiğince yerine getirmeye çalışıyorum herkesin yanlışı vardır." (İhl4)

"Kur'an'a sünnete uyan Allah' ın emir ve yasaklarını gözeten insanlara dindar diyoruz bence." (İhl5)

"Her yaptığını kurallara göre hani sevap günah çok dikkat ederek etlerini de sosyal hayatında ona göre şekillendiren insanlara deriz." (İhl6)

"Dinin her ince ayrıntısına kadar bilen hayatına yansıtan yani yapmaya çalışan her şeyi yansıtan ufak tefek şeyler bile olsa yapmayan kişidir diye düşünüyorum ben bizden daha çok tabi ki hani bizimle kıyaslamaya bile girmez diye düşünüyorum." (İhl7)

Dindarlığa ilişkin İhl8 kodlu katılımcının mantıklı düşünemeyen diye tanımlamaya başlaması dikkat çekicidir. Ancak katılımcı sonradan da ifade ettiği gibi kelimenin anlamsal olarak yanlış şekilde kullanıldığını belirtmiştir. "*Aslında benim görüşüm de dindar şey oluyor. Tamamen dinine düşkün böyle dogmatik düşünen hep dinine sarılan mantıklı düşünmeyen böyle düşünmeyen insan gibi oluyor da aslında öyle değil hatta dindar deyince benim aklıma daha çok böyle hani namazını kılan dinini yaşamaya çalışan ailecek dini yaşamış ailecek de olmasa sanki kendince bir dini yaşamaya çalışan kişi hani ki ben pek dindar da demiyorum çünkü tuhaf bir kelime bence dindar çünkü saçma sapan yerlere gitmiş kelime öyle de mesela bana dindar diyorlar bazen vicdan azabı çekiyorum hani dindar diyecek kadar dindar mıyım kendimi pek şey görmüyorum hani namaz falan kalıyorum da."* İhl9 kodlu katılımcı ise dindar bireyi sözleriyle davranışları uyan kişi olarak tanımlamıştır. *"Bir kere hareketleriyle ağzından çıkan sözü aynı olması gerekir biri gelip bana derse ki tesettüre gir namaz kıl oruç tut zekât ver ama kendi bunların gramını yapmıyorsa bu kişinin dindar değildir ya söyledikleri ve yaptıklarını tutarlı olması gerekir."*

"Yani genel anlamda topluma bakacak olursa bizde namaz kılıyorsa oruç tutuyorsa ama çok dindar diye tanım bir insanı dindar diye tanımlayabilir miyiz bilmiyorum belki dışarıdan benim için dindar diyebilirler ama sonuçta ben kendimi dışarıya nasıl gösteriyorum içeride nasılım ikisi de farklı şeyler o yüzden bence biri için dindar demek o kadar da kolay değil." (İhl 11)

"Dini kurallarına göre yaşamış yani yaşayan bilen böyle araştırma yapan kuran okuyan veya Kur'an'ı sadece okuyan değil işte araştıran falan." (İhl12)

"Hem Kur'an'ı hem hadisleri peygamberimiz her türünü dikkate alarak hayatını yaşayan bir insan olarak tanımlıyorum." (Fen2)

"Ya biz aslında günümüzde maalesef namaz kılan ve kapalı olan herkesi dindar diyoruz ama bence dini sadece bunlara bakarak yorumlamamak gerekir yani insanların davranışları da önemli kapalılık ve namaz kadar dedikodu yalan bu tarz şeylere de dikkat etmek gerekir özellikle iftira bence bunlar çok kötü şeyler bunlara da dikkat etmek gerek tabii namazsız da olmaz kapanmadan da olmaz ama belki bunları bir tık daha zamana

yayabiliriz ama karakter hani diyoruz ya 7 yaşında oturuyor diye bu yalan söyleme iftira atma mevzularını bence çocukluktan oturtulması gerekiyor." (Fen8)

"Dindar bağlı olduğu inandığı dine kurallarıyla kurallarına uymak yani inandığı dinin kurallarını tüm hayatına yansıtarak yaşayan." (Fen9)

"Günlük hayatında dini kurallarına uyan onların gerekçesini yapan birisinin Dindar olabileceğini düşünüyorum ama hani bunun elbette ki şeyi vardır seviyeleri vardır." (Fen10)

"Dindar dinine bağlı kalan insandır eğer bir dine inanıyorsa onun gerektirdiği sorumlulukları da yerine getirebilen kişilerdir bence mesela Müslümanlıkta zekât vermek oruç tutmak hacca gitmek kelime şehadet getirmek mesela bunlar İslam'ın temel esasları ve bunları yerine getirmesi lazım eğer inanıyorsa." (Fen 12)

Gülünay'ın 9 ile 18 yaş arasındaki iki farklı cinsiyette katılımcılarla gerçekleşen yaz dönemi camilerindeki çocukların dini sosyalleşmesine yönelik yaptığı çalışmada katılımcıların genellikle kendilerini dindar olarak tanımladıkları çok az bir grubun ise çok dindar ve dinle az ilgili olarak tanımladığı sonucuna varılmaktadır. Yine çalışmada dindarlık sorularından sonra yer alan namaz, oruç ve mübarek gün ve gecelerde ibadet etmeyi severim sorularına gelen cevaplar ise dindarlık ve dini pratik ilişkisini ortaya koymaktadır (Gülünay, 2016, 85-86). Bizim çalışmamızda da katılımcılardan gelen yanıtlara bakıldığında katılımcılardan çoğu dindarlığı ibadet eksenli olarak tanımlamıştır.

Çoğunluğu Fen lisesinde eğitim gören katılımcılar başta olmak üzere bazı katılımcılar dindarlığı vicdan, iyilik, kötülük ve derin bir ahlaka bağlamaktadır. Bu katılımcılar sadece pratik yapmanın şekilsel olduğunu dindar bir birey olmak için ahlakında gerekli olduğunu dile getirmektedir:

"Her hareketiyle yani insandaki kişiye güven verecek önce bir insan ya hani nasıl desem ya yaptığına da olsun hareketleriyle olsun ya beni bana inandıramaz gerekiyor ya böyle tam bir kul olması ya her şeyi tamam namazını kılıyor olabilir baş örtülü olabilir orucunu tutuyor olabilir ama işinin iç yani vicdanın da iyi olması kalbinin yaptığı hareketlerin de iyi olması gerekiyor ya mesela namazını kılıyor orucunu tutuyor ama bir yerde dedikodu olduğunda hep en önde oluyor ben o kişiye yani kıldığı namazı falan şey görmüyorum dindar olarak ya her haliyle kalben olsun tamam namazımız orucumuzu da kurmamız gerekiyor ama kalbimizin de onu tam şey olması gerekiyor onu da yatkın olması gerekiyor." (İhl10)

"Bence yürekten Allah'a inanıp gerçekten Allah'ın emirlerini uygulayan kişi dindardır çünkü inandığımızı söylüyoruz ya da inanan kişileri görüyorum ama hareketleri İslam'a çok uygun değil gayet kötülük yapan insanlarda namaz kılıp kuran okuyorlar o yüzden yürekten inandıklarını düşünmüyorum." (Fen5)

"Ben Müslümanım demenin ötesinde bağlı olana dindar derim hani mesela anneme dindar derim çünkü sadece Müslümanım demekle işi bitirmez hem tesettürlü hem namazını kılar orucunu tutar Kur'an'ı okur işte sadakasını verir tesbihini çeker hele bu tarz şeylere önem verir öğrenmeye çalışır araştırır hani ona dindar derim çünkü sadece olayı ben Müslümanım namaz kılıyorum tamam yeterliyse bitirmez gerçekten içimde bir Allah inancı vardır ama mesela babama dindar demem çünkü ben Müslümanım diyor Müslümanlığa inanıyor ama hani oruçtu namazdı hani tamam oruç için bir bahanesi varda hani namazı falanda çok arkasında durmuyor." (Fen6)

"Dindar gerçekten konuştuğun zaman içinin temizliği bir şekilde dışına yansımış insana diye diyebilirim bazen öyle insanlarla tanışıyorum ki yani gerçekten melek gibi iyilik yüzüne vurmuş ruhuna vurmuş hayatının işleyiş biçimine vurmuş sadece ibadet edip ibadetle bitirmiyor ya hayat yaşantısına entegre etmiş hayatının tamamı dini yaşıyor bilmiyorum." (Fen11)

Dindarlığı olumsuz olarak değerlendiren katılımcılar genellikle Fen lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu öğrenciler dindarlığa daha sınırlı bir çerçeveden bakmaktadır. Fen4 ve Fen3 kodlu katılımcı dindarlığı olumsuz olarak değerlendirmekte bunun sebebini de dindarlığa dair genel bir tanımlama yapılamayacağı şeklinde izah etmektedirler. Yine bu şekilde düşünen katılımcılardan Fen3 kodlu katılımcı dini pratiklerin günümüze reforme edilmesini savunmaktadır. Bu şekildeki ifadelerini de şu şekilde ifade etmiştir. *"Dindar şimdi dindar kime göre neye göre ama kelime anlamının şu olduğunu biliyorum dindeki yasak olabilir kural olabilir bunlara harfi harfine uyan kişilere bence dindar ... kurban kesmek var ama ben ilerde kurban keser miyim ben sevmiyorum bir hayvan öldürmesi veya hani okey et veriyoruz ama ben şöyle düşünüyorum bir insanla o eti vermektense konusunda maddi yardım yapmanın daha yararlı olacağını düşünüyorum ya da mesela kurban kestim hani kanını görmek gerekir derler ya bence o kurban şey yapmıyorsam bir yere başlayacaksın direk hiç uğraşmayacak yani böyle olmalı o konuda kendime bir şey veremiyorum namaz dersek kılmıyorum yani oruç tutuyorum genel anlamda oruçta da bazen şey düşünüyorum şimdi ben hani amacı şu anda fakirim açın halinden anlamak ben yemiyorum birkaç saat sonra akşam gidiyorum etler sofralar bu olmaması gerektiğini*

düşünüyorum ya da o yüzden mesela orada da biraz çelişiyorum ama iyi bir insan olduğumu düşünüyorum." (Fen3) Fen4 kodlu katılımcı ise dindarlığı sadece kendi dini penceresinde hayata bakan diğer insanlara hoşgörüyle yaklaşmayan bireyler olarak olumsuz bir şekilde tanımlamıştır. *"Dindar neye göre dindar yani şu anda mesela lanse edilen şekilde düşündüğüm zaman böyle aşırı muhafazakar işte muhafazakar dine aşırı bağlı olup onun dışındaki şeylere gözünü kapatmış birazcık at gözlüğüyle bakan birisi gibi geliyor bana hiçbir düşünceyi kabul etmeyen diğer düşüncelere saygısı olmayan evet öyle gibi geliyor dindar da bütün hani din açısından kendi dine aşırı bağlı olup diğer insanlara asla taviz vermeyen ya da ne bileyim hani kendi dininden olmayan insanlara taviz vermeyen bu şekil biri gibi geliyor." (Fen4)*

4. SONUÇ

Ülkemizde toplam nüfus içerisinde değerlendirildiğinde gençlik nüfusu oldukça fazladır. Bu çalışmanın konusu Ankara/ Kahramankazan ilçesindeki Liseli genç kızların dini sosyalleşmesini etkileyen unsurları ele almaktır. Çalışılan bu konu din sosyolojisinden hareketle nitel araştırma tekniklerinden tarihi dokümantasyon ve yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak tamamlanmıştır.

Çalışma Ankara/ Kahramankazan ilçesindeki 12 Fen lisesi öğrencisi ve 12 imam hatip lisesi öğrencisi olmak üzere toplamda 24 Lise öğrencisiyle yapılmıştır. Bu öğrencilerle görüşme yapılmadan önce okul, aile ve öğrenciler bizzat bilgilendirilmiş araştırmadan elde edilecek verilerin gizliliği anlatılmıştır. Görüşme esnasında katılımcılara öncelikle ebeveynleri, ebeveynlerinin eğitimi, gelir düzeyi gibi olgusal kimlik soruları sorulmuş ardından ise dini sosyalleşmelerini etkileyen unsurlar hakkında bilgi alınmak istenmiştir. Son olarak ise kendi dindarlık düzeylerini dini sosyalleşmelerini puanlamaları istenmiştir.

Gençlere dini sosyalleşmesinde aile unsurunun etkisi sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde genellikle gençlerin çocukluk döneminde ilk dini sosyalleşme karşılaşmalarının ailede yapılan pratikler olduğu ortaya çıkmıştır. Yine gençler aileyle ilgili sorulara genellikle anne temelli cevap vermektedir. Toplumsal roller özelinde bakıldığında babanın çocuklar üzerinde daha az sorumluluk alması annenin çocuğun dini-ahlaki gelişimiyle daha yakından ilgilendiğinin göstergesidir. Diğer yandan genellikle Fen lisesi öğrencileri dini sosyalleşmede aile unsurunu felsefi ve ahlaki olarak değerlenmektedir. Verilen cevaplara bakıldığında her iki lise türünden öğrencilerde ailesiyle birlikte toplu dini aktivitede bulunmaktan mutluluk duymaktadır. Dini kültürün etkisi ise ailelerde genellikle çocuğa karşı söylem-yaptırım uygulamada referans olarak kullanılmaktadır.

Liseli genç kızlara dini sosyalleşmelerinde toplumsal çevre unsuru sorulmuştur. Buna göre alınan cevaplar gençleri anlamak açısından oldukça önemlidir. öncelikle iki lise türü karşılaştırıldığında imam hatip lisesinde ve öncesinde de imam hatip ortaokulunda eğitimine devam etmiş öğrenciler karma ortamlara daha uzak durmakta karşı cinsten arkadaş edinmeye

mesafeli yaklaşmaktadırlar. Ancak Fen lisesinde eğitim gören öğrenciler karşı cinsle arkadaş olmayı, duygu paylaşmayı normal olarak karşılamaktadırlar. Her iki lise öğrencilerinin ortak fikri ise toplumsal çevrede arkadaş unsurunun fikirlerin oluşmasında etkili olmasıdır. Bu nedenle pek çok öğrenci kendilerine olumsuz örnek olabilecek ortamlardan uzak durmaktadır. Katılımcılar arasında dini mekanlara gitme çok az görülmüştür. Gençler genellikle dini mekanlara mesafeli yaklaşmaktadır. Siyasi- politik etmenler ve dini cemaatler, dini mekanlardaki yanlış uygulamalarda baş sebepler arasında yer almaktadır. Dini paylaşım yapma gençler arasında çok yaygın değildir. Gençler genellikle gündelik konuşmaların arasında dini paylaşım yapmakta bunun için özel bir yer ve zaman ayırmamaktadırlar. Dini kaynak kullanımının gençler arasında yaygın olmadığı söylenebilir. Ancak yine de gençler tartışmalarında azımsanmayacak derece birincil dini kaynaklara başvurmaktadırlar. Bu başlıkta en dikkat çekici noktalardan biri de kendi hassasiyetlerinden farklı gruplar içinde yer alıp gruba uyum davranışı göstermeyen gençlerdir. Bu gençleri tanımlayacak olursak dini liberal kategorisinde yer alabilirler. Onlara göre herkesin inancı da ibadeti de kendinedir. Dini tutumdan ziyade duygu paylaşımı ön plandadır.

Katılımcıların dini sosyalleşmelerinde eğitim unsurunun etkisini anlamak için çeşitli sorular sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde genellikle çalışmaya katılan her katılımcının çocukluk döneminde Kur'an Kursu aracılığıyla dini eğitim aldığı görülmüştür. lise türü bazlı değerlendirme yapacak olursak Fen lisesi öğrencileri okullarındaki din kültürü öğretmenleri sayesinde dini sohbet ve tartışma konularına daha yatkın görünmektedirler. Burada din eğitiminde öğretmen etkisi ön plana çıkmaktadır. İmam hatip lisesi öğrencilerinin bir kısmının ise sürekli dinle meşguliyetlerinden kaynaklı dini yorgunluk gözlemlenmektedir. Bir diğer dikkat çeken başlık ise dini yayınlara uzak olan katılımcılar başlığıdır. Burası hem dini yayınlara hem de bu alanda çalışan çalışmacılara yeni bir alan sunmaktadır. Dini yayınlara gençlerin mesafeli olması bu alanın gençlere etkisinin azlığından da kaynaklanmaktadır. Bazı katılımcılar ise din eğitiminde zorlamam olmaması gerektiğini özellikle Kur'an kurslarındaki baskıcı eğitim faaliyetleri üzerinden değerlendirmektedir. Kur'an Kurslarına giden gençlerin yaş ortalaması da dikkate alındığında hem sosyolojik hem de pedagojik açıdan ileri dönemlerdeki travmalara sebebiyet vermektedir. Din eğitimin yenilenmesi gerektiğini düşünen katılımcılar ise genellikle dinin zorlaması ve çağa uygunluğu üzerinde durmaktadırlar. Gençlerin, ergenlikle birlikte psikolojik gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda bu şekilde düşünmeleri normal

karşılanmaktadır. Ancak gençlerin süreç içerisinde dinin kendi yapısı gereği değişmezlerinin de olduğunu öğrenmeleri gerekmektedir.

İletişim araçlarıyla ilgili sorular gençlere yöneltildiğinde diğer başlıklardan farklı olarak gündelik hayatta en çok vakit geçirdikleri başlığın bu olduğu söylemek gerekir. Gündelik yaşamda fazlasıyla yer edinen iletişim araçlarının gençlerin dini sosyalleşmesinde doğrudan çok fazla etkisi görülmemektedir. Gençler, iletişim araçlarını genellikle normal sosyalleşmelerini karşılamak için kullanmaktadır. Yine de dini içerikli kanallar ve medya yayınları bir kısım gencin takibindedir. Bu noktada medya vaizleri diye adlandığımız insanların gençlerin düşüncelerinin şekillenmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir. Buna rağmen birçok genç ise aykırı bir düşünce olarak medya da ki dini söylemlere şüpheyle bakmaktadır. İletişim araçlarında geçirilen zamanı gençlerin bir kısmı vakit kaybı ve ibadetlerin önünde bir engel olarak görmektedir. Burada iletişim araçlarıyla geçen süreden doğru zaman kullanımının yapılmaması, iletişim araçlarının birey üzerindeki aktif etkisi önem kazanmaktadır. İletişim araçlarının olumlu yanı ise gençlerin zaman ve mekân tasarrufu yaparak bilgiye ulaşmasını sağlamada aracı olmasıdır. Lise türü bazında değerlendirme yapacak olursak iki lise türünde iletişim araçları kullanımın dini sosyalleşme üzerine etkisinde büyük farklar görülmemiştir.

Liseli genç kızlardan dindarlığa ilişkin düşüncelerini söylemeleri ve dindarlıklarını puanlamaları istendiğinde iki lise arasında farklar ortaya çıkmaktadır. İmam hatip lisesinde eğitim gören gençler dindarlığı daha çok ibadet merkezli ele alırken, Fen lisesi öğrencileri inanç ve ahlak esaslı olarak tanımlamaktadır. Dindarlığı olumsuz değerlendiren gençler ise dindarlığı genellikle gericilik ve siyasetle özdeşleştirmekte dini ritüellere yeni anlamlar yüklemektedirler. Dini sosyalleşme başlığına bakıldığında liseli gençlerden bir kısmı dini pratiklerini dini sosyalleşmeyle özdeşleştirmekte bir kısmı ise ahlaki düşünce ve davranışlara bağlamaktadır. Lise türünde bakıldığında ise her iki türden gençlerden de dini açıdan dini sosyalleşmeyi tecrübe edemediklerini düşünenler vardır. Bu gençlerin günlük hayatlarında, konuşmalarında ve davranış pratiklerinde din çok da fazla yer almamaktadır.

Çalışmadan yola çıkarak liseli gençlerin dini sosyalleşmesine dair genel bir değerlendirme yapacak olursak gençlerin dini sosyalleşmelerinde eğitim gördükleri lise türü, aile, toplumsal çevre, eğitim ve iletişim araçları etkin rol oynamaktadır. Çalışmanın bulgular kısmının oluşmasında kullanılan mülakat tekniği esnasında ise lise türlerinde birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fen lisesi öğrencileriyle yapılan mülakatlar esnasında öğrencilerin çalışmaya daha ilgili oldukları, mülakat ses kayıtlarını yazıya geçirirken daha

anlaşılır bir konuşma yaptıkları, dili daha güzel ve anlaşılır kullandıkları görülmüştür. Ancak imam hatip liseli öğrencilerin mülakatlar esnasında konuşmada çekingen davranmaları, diksiyon ve hitabetlerinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada her iki liseden gençler kıyaslandığında aralarında büyük bir ekonomik gelir farkı görülmemiştir. Öğrencilerin geneli aynı ekonomik sınıfa mensuptur. Yine çalışmada Fen lisesi öğrencilerinin aileleriyle yaptıkları paylaşımların imam hatip lisesi öğrencilerinden farklı oldukları görülmüştür. Fen lisesi öğrencilerinden bazılarının ailelerinin eğitim durumlarının imam hatip lisesi öğrencilerinin ailelerinden daha yüksek seviyede olması aile içi konuşmaların içeriğini belirlemede oldukça büyük bir etkendir. Bu öğrenciler aileleriyle felsefi argümanlı sohbetler yapmakta bu da düşünce istemlerini gelişmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Mustafa - Demir, Ömer. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Adres Yayınları, 2005.

Aksan, Nilgun vd. "Symbolic interaction theory". *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 4/1 (2009), 902-904. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.160

Aksoy, Erdal. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatının Dini Sosyalleşme Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Allan, Kenneth. *Contemporary Socıal And Socıologıcal Theory*. Thousand Okas: Pine Forge Press, 2006.

Andersen, Margaret L. - Taylor, Howard F. *Sociology: Understanding a Diverse Society, Updated*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 4th edition., 2007.

Arslan, Mehmet Lütfi. "İletişim, Sosyal Medya ve Gençlik". *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu "Peygamberimiz ve Gençlik"*, 479-490. http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=154299375&Dergivalkod=2206

Arslantürk, Zeki - Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji / Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.

Baran, Aylin Görgün. "Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış". *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2013), 8-25.

BAŞAK. *Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları*. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yaayınları, 1997.

Baytemur, Kevser. *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Bengtson, Vern L. vd. "Time, Aging, and the Continuity of Social Structure: Themes and Issues in Generational Analysis". *Journal of Social Issues* 39/4 (1983), 45-71. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1983.tb00174.x

Berns, Roberta M. *Child, Family, School, Community: Socialization and Support 8th Edition by Berns, Roberta M.* Wadsworth ,2009. 8th Edition, 2009.

Best, Steven - Kellner, Douglas. "Contemporary Youth and the Postmodern Adventure". *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 25/2 (Ocak 2003), 75-93. https://doi.org/10.1080/10714410390198949

Bodur, Hüsnü Ezber. "Ünver Günay ve Türk Din Sosyolojisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (01 Aralık 2009), 1-19. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksuifd/issue/10248/243420

Bulut, Zafer. *Dini Sosyalleşme (Akçaabat Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Coleman, John C. *The Nature of Adolescence*. New York, NY: Routledge, 4th edition., 2010.

Collins, Randall. *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*. çev. Ümit Tatlıcan. Sentez Yayınları, 2015.

Cooley, Charles Horton vd. *Primary and Non— Primary Groups*. ed. Alfered M. Lee. New York: Barnes&Noble Inc, 1951.

Coşgun, Melek. "Gençlerin Kimlik Gelişimi ve Sosyalleşme Sürecine Televizyon Dizilerinin Etkisi (Sakarya İli Kocaali İlçesi Örneği)". *Akademik Bakış Dergisi* 28 (2012), 1-21.

Çay Eler, Ebru. *Lise Gençliğinde Dini Sosyalleşme: Batman İl Merkezi Örneği*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Daşkıran, İbrahim. *Gençliğin Din Oluşumunda Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Daştan, Mücahit. *Kur'an'ın Anlaşılmasında ve Öğrenci Davranışlarının Şekillenmesinde Kur'an Kurslarının Rolü (Van Örneği)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Davarcı, Mehmet. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin Sosyalleşmesine Etkisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

David, Marsland. *The Sociology of Youth and Adolescence*. In The Socıology Scıences in Eduatıonal Studies, 1998.

Demir, Zekiye. "Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 21/2 (25 Aralık 2021), 770-791. https://doi.org/10.30627/cuilah.940820

Doğan, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.

Doğan, Lütfi. *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

Doğan, M. Sait. "Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 32 (13 Eylül 2011), 31-40. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9520/118926

Düzgüner, Sevde. "Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler". *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 3/3 (Aralık 2015), 105-126.

Ergan, Nevin Güngör vd. (ed.). *Davranış Bilimleri*. Siyasal Kitabevi, 2012.

Ergun, Mustafa. *Eğitim Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ocak Yayınları, 1994.

Erkal, Mustafa E. *Sosyoloji (Toplumbilimi)*. Der Yayınları, 2012.

Erol, Pelin Önder. "Türkiye'de Yaşlanma Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmalar". *Sosyoloji Dergisi* 1ozel (01 Mart 2016), 157-166. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40964/494732

Eron, Leonard D. "The Development of Aggressive Behavior From The Perspective of Developing Behaviorism". *American Psychology* 42 (1989), 435-442.

Fulcher, James - Scott, John. "Sociology". Oxford University Press, 2006.

Furseth, Inger - Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 1., 2011.

Gövsa, İbrahim Alaaddin. *Çocukta Duygusal Gelişim*. ed. Hurşit İlbeyi. Hayat Yayınları, 1998.

GSB. *Ulusal Gençlik ve Spor Politika Belgesi*. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013.

Gülünay, Tahsin. *Yaz Dönemi Camilerde Verilen Kur'an ve Dini Rehberlik Kursları Eğitiminin Çocukların Dini Sosyalleşmeleri Üzerindeki Etkisi: Eceabat Örneği*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Günay, Enver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.

Günay, Ünver. *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992.

Gündüz, Muhammed Muhdi. "Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi". *Şarkiyat* 12/4 (31 Aralık 2020), 1092-1117. https://doi.org/10.26791/sarkiat.737971

Güney, Salih. *Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

Güngör, Özcan. "Akran Gruplarının Amerikalı Türk Gençlerinin Dini Sosyalleşmelerine Etkileri (12-15 Yaş)" 12/30 (Aralık 2015), 213-249.

Hartmann, Mario. *Die Soziologie der Jugend*. Munıch: GRIN Verlag, 2019. https://www.amazon.de/Die-Soziologie-Jugend-Mario-Hartmann/dp/3640510615

Hartup, Willard W. "The company they keep: Friendships and their developmental significance". *Child Development* 67/1 (1996), 1-13. https://doi.org/10.2307/1131681

HUGAUM. “Gençliğin Önemi”. *Hacettepe Üniversitesi Gençlik Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*. 14 Kasım 2022. Erişim 14 Kasım 2022. https://hugaum.hacettepe.edu.tr/

İnan, A. Mithat. *Toplum İdeoloji Gençlik*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1989.

İsmail, Mustafa. *Ağ Toplumunda Dini Sosyalleşme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kafalı, Hasan. *Lise Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumlarının Sosyal İlişkilere Etkisi Ergani Örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kahramankazan Bel. “Kahramankazan Tarihi | Kahramankazan Belediyesi”. 04 Ekim 2023. Erişim 04 Ekim 2023. https://kahramankazan.bel.tr/sayfa/kahramankazan-tarihi

Karacoşkun, M.Doğan. *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışları*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Karagülle, Ayşegül Elif - Çaycı, Berk. “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 4/1 (22 Temmuz 2014), 1-9. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13016/156815

Kaya, Mahir. *Dini Sosyalleşmede İnternet ve Sosyal Medya Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kaygusuz, Canani. “Psikolojik İhtiyaçlar ve İnternet Bağımlılığı”. *İnternet Bağımlılığı – Sorunlar ve Çözümler*. ed. Canani Kaygusuz - Melek Kalkan. 163-192. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.

Kılcıgil, Ertan. *Sosyal Çevre Spor İlişkileri*. Ankara: Bağıran Yayınevi, 1998.

Kimmel, Douglas C. - Weiner, Irving B. *Adolescence: A Developmental Transition*. New York: Wiley, 2nd edition., 1994.

Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019.

Koştaş, Münir. “Sosyalleşme {Socialisation)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1-4 (01 Eylül 1987), 329-334.

Köylü, Necla. *Popüler Bir Dini Sosyalleşme Ortamı Olarak Sosyal Medya (Facebook Örneği)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020.

Kurt, Abdurrahman. “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (01 Haziran 2008), 73-93. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13483/162875

Liseleri, Kahramankazan. “Kahramankazan Liseleri - LGS Taban Puanları 2023 2024”. 01 Eylül 2023. Erişim 11 Eylül 2023. https://tabanpuanlari.net/lgs/ankara/kahramankazan

Lüküslü, Demet. “Günümüz Türkiye Gençliği: Ne Kayıp Bir Kuşak Ne De Ülkenin Aydınlık Geleceği”. *Türkiye"de Gençlik Çalışması ve Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Lüküslü, Demet. *Türkiye'de "Gençlik Miti" 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Baskı., 2009.

Macionis, John J. *Sosyoloji / John J. Macionis*. çev. Vildan Akan. Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Bilim Ve Sanat Yayınları, 2020.

Martin, Jenna St. *“Socialization”: The Politics and History of a Psychological Concept*. Wesleyan University, Unpublished Masters Thesis, 2007.

Merter, Feridun. *Sosyoloji*. ed. Mustafa Talas. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2015.

Mosley, Jane - Thomson, Elizabeth. “Fathering behavior and child outcomes: The role of race and poverty”. *Fatherhood: Contemporary theory, research, and social policy*. 148-165. Research on men and masculinities series, 7. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 1995. https://doi.org/10.4135/9781483327242.n8

Mustafa Şengün. “Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (01 Haziran 2007), 201-221. https://doi.org/10.17120/omuifd.23424

Okumuş, Ejder. “Din ve Sosyalleşme”. *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 11 (01 Ocak 2014), 429-429. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7398

Okumuş, Ejder. “Modern Toplumda Ahlâk ve Gençlik”. *Gençlik Arastırmaları Dergisi* 5/1 (2017), 79-93.

Oldenburg, Ray. *Great Good Place*. New York : Berkeley, Calif.: Marlowe & Company, 3rd edition., 1999.

Ozankaya, Özer. *Toplumbilim*. Ankara: Tekin Yayınları, 1986.

Örselli, Erhan - Akbay, Can. “Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 2/1 (11 Mayıs 2019), 228-241. https://doi.org/10.33712/mana.544549

Özbay, Haluk - Öztürk, Emine. *Gençlik,*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Özcan Demir, Nilüfer vd. "Türkiye'de Ergenlerin Arkadaş-Akran Grupları İle İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örneklemi". *Bilig* 32 (01 Haziran 2005), 83-108. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25372/267802

Özensel, Ertan. "Türk gençliğinin değerleri : Liseli gençlik üzerine bir araştırma". https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77393

Öztürk Karataş, Emine vd. "Beden Eğitimi, Spor ve Oyunun Sosyalleşme Üzerine Etkisi". *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi* 1/1 (31 Ağustos 2021), 1-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kafkassbd/issue/64360/933808

Parlamış, İsmail. *Sosyal Medyanın Lise Gençliğinin Değerleri Üzerindeki Etkileri: İzmir Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

Poloma, Margaret. *Contemporary Sociological Theory*. New York: MacMillan Pub., 1979.

Schaefer, Richard T. - Lamm, Robert P. *Sociology*, 2000.

Sherkat, Darren E. "Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri". çev. Özcan Güngör. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/3 (2013), 279-297.

Simmel, George. "The Problem of Sociology". *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 6 (Kasım 1895), 412-430.

Smith, David M. "New Movements in the Sociology of Youth: A Critique". *The British Journal of Sociology* 32/2 (1981), 239-251. https://doi.org/10.2307/589448

Storey, John. *Popüler Kültür Çalışmaları 7-E-15*. çev. Koray Karaşahin. Yeni Zamanlar Sahaf (2. El Kitaplar), 2000.

Sütlüoğlu, Tuba. "Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği". *Folklor/Edebiyat* 21/83 (01 Aralık 2015), 125-147.

Şen, İlayda. *Dini Sembol ve Pratikler Düzleminde Kuşakların Dindarlık Yorumunda Algı Farkları: Trabzon İli Örneği*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Şen, Seher. *Din ve Sekülerleşme: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kocaeli İli İzmit İlçesi Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şener, Sami. *Türkiye'de Gençlik Beklentiler Problemler Düşünceler*. İnkılab Yayınları, 2013.

Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

T.C. MEB. “T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Ankara / Kahramankazan / Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi”. 31 Mayıs 2023. Erişim 04 Eylül 2023. https://mhgfenlisesi.meb.k12.tr

T.C.MEB. “2021-2022 Örgün Eğitim İstatistikleri Açıklandı”. *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı*. 29 Ocak 2023. Erişim 19 Ağustos 2023. https://www.meb.gov.tr/2021-2022-orgun-egitim-istatistikleriaciklandi/haber/27552/tr

T.C.MEB. “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ankara / Kahramankazan / Kahramankazan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi”. 31 Mayıs 2023. Erişim 04 Eylül 2023. https://kkazankizaihl.meb.k12.tr

Tezcan, Tolga. “Engelli Gençlerin Yurttaşlık Sınavı: ‘Müstakbel’ Yurttaşlık ve Hudutları”. *Gençlik Halleri*. ed. Demet Lüküslü - Hakan Yücel. 136-153. Ankara: Efil Yayınevi, 1.Basım., 2013.

Tolan, Barlas vd. *12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Ankara: Milli Eğitim Gençlilk ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1986.

TPD. “Gençlik: Değişim Ve Süreklilik”. *Türk Psikiyatri Derneği*. 13 Mart 2023. Erişim 19 Ağustos 2023. https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/41/genclik-degisim-ve-sureklilik

Tuncay, Suavi. “Türkiye’de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 231-257.

Tübitak. “Sosyalleşme/ Toplumsallaşma”. 13 Ocak 2023. Erişim 19 Ağustos 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sosyallesmetoplumsallasma

TÜİK. “İstatistiklerle Gençlik, 2021”. *Türkiye İstatistik Kurumu*. 28 Ocak 2023. Erişim 19 Ağustos 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2022-45634

Türkdoğan, Orhan. *, Sosyal Şiddet ve Türkiye Gençliği*. Ankara: Mayaş Yayınları, 1985.

Ünal, İsmail. “Aile Sorumluluğu”. *Kadın ve Aile Yazıları*. 233-236. Ankara: DİB Yayınları, 3.Baskı., 2017.

Vatandaş, Celalettin. *Türkiye Gençlik Raporu Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. İstanbul: SEKAM, 2013.

V.N. Stoletov vd. *Toplum ve Gençlik*. çev. Şükrü Keleş. İstanbul: Konuk Yayınları, 1979.

Wolf, Alison - Wallace, Ruth A. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*. çev. Mehmet Rami Ayas - Leyla Elburuz. Doğu Batı Yayınları, 2020.

Yardımcı, Serap. *Kadınların Dini Sosyalleşme Sürecinde Kur’an Kurslarının Rolü (Kırıkkale Örneği)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2018.

YÖK. "Gençlik Ruh Sağlığı Çalıştayı". *Yükseköğretim Kurulu*. 15 Mart 2023. Erişim 19 Ağustos 2023. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/genclik_ruh_sagligi_raporu.pdf

Yüce, Nefide. *Modernleşme Sürecinin Lise Gençliğinin Değerleri Üzerindeki Etkileri: Diyarbakır Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

Zengin, Mahmut. "Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (2013), 271-301. http://search/yayin/detay/156587

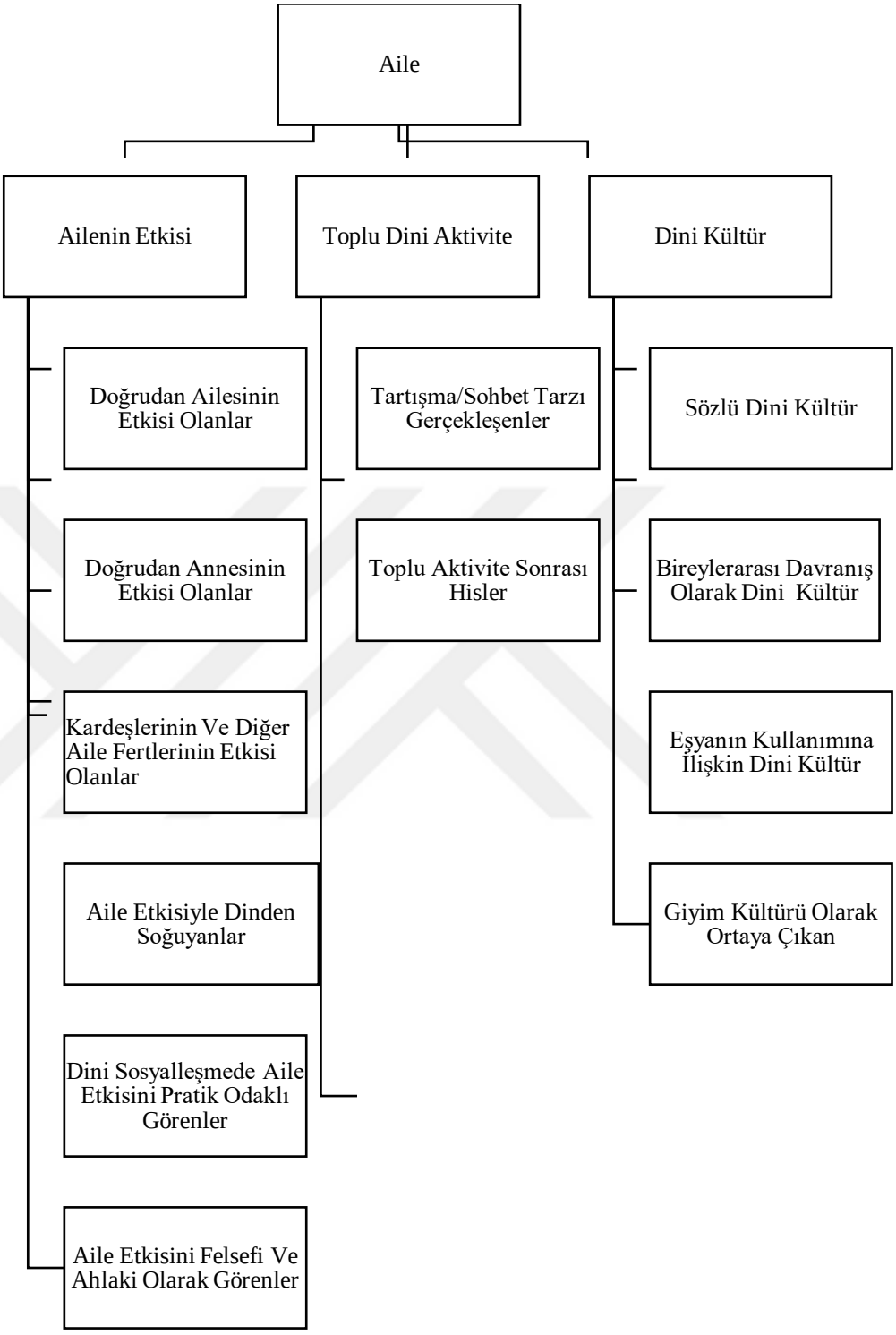
Zeyrek, İsmail. *Din Sosyalleşmede Etkenler ve Araçlar (Şırnak Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

EKLER

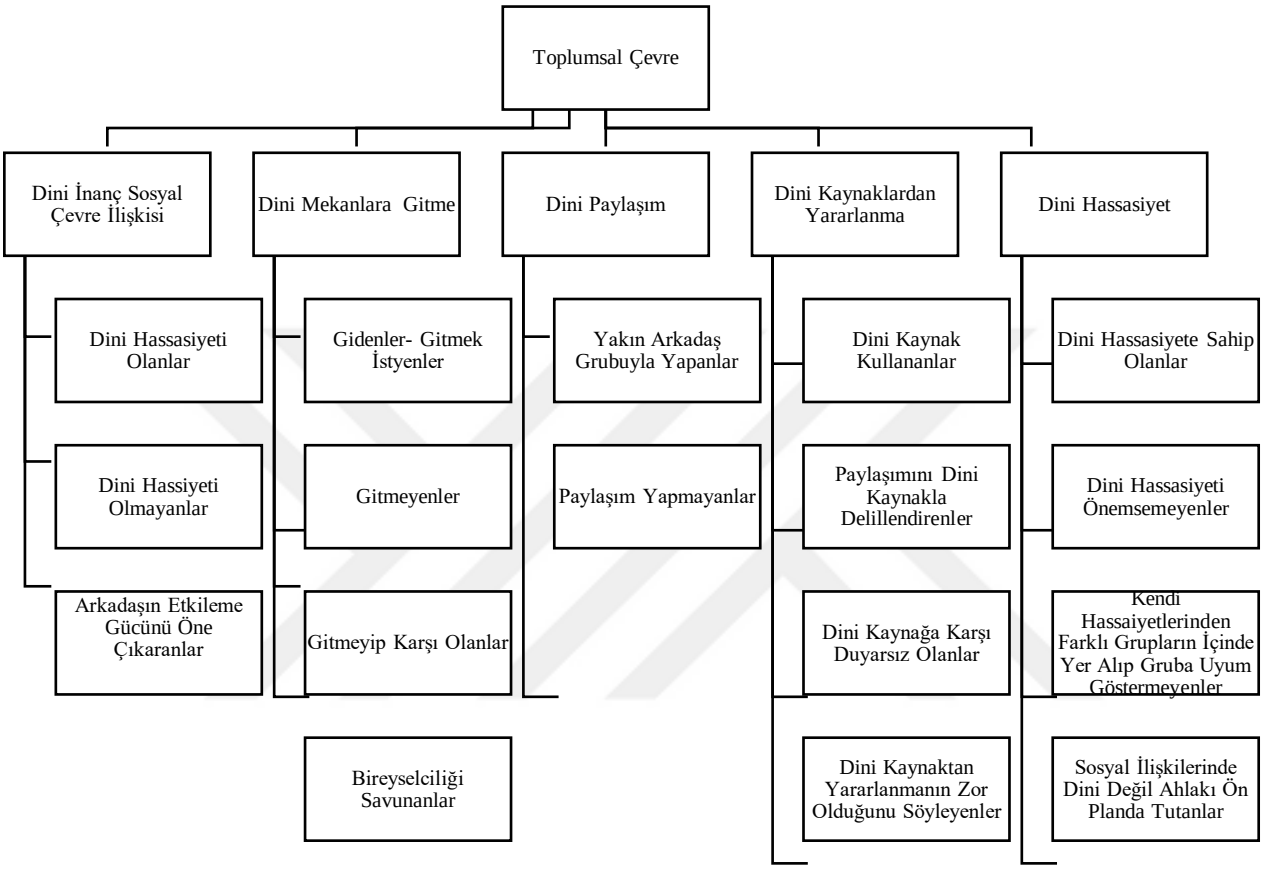
EK-1 Katılımcıların Demografik Durumları

	Katılımcıların Demografik Durumları								
No	Lise Kodu	Yaş	Maddi Durum	Aile	Anne Eğitim Durumu	Baba Eğitim Durumu	İletişim Araçları Kullanma Süresi (Saat)	Dindarlık Puanı	Dini Sosyalleşme Puanı
1	İhl1	17	Orta	Sağ- Birlikte	İlkokul	İlkokul	3-4	iyi	çok iyi
2	İhl2	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	İlkokul	4	iyi	yetersiz
3	İhl3	17	Orta	Sağ Birlikte	Ortaokul	Ortaokul	5	çok iyi	iyi
4	İhl4	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	İlkokul	5-6	iyi	iyi
5	İhl5	18	Orta	Sağ Birlikte	Ortaokul	Ortaokul	7	iyi	yetersiz
6	İhl6	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	Üniversite	4-5	iyi	yetersiz
7	İhl7	17	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	Ortaokul	2	iyi	iyi
8	İhl8	18	Orta	Sağ Birlikte	Lise	Üniversite	1.5	yetersiz	çok iyi
9	İhl9	18	Orta	Sağ Birlikte	Ortaokul	Ortaokul	3	iyi	çok iyi
10	İhl10	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	Lise	3-4	iyi	iyi
11	İhl11	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	Lise	1-2	iyi	çok iyi
12	İhl12	17	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	İlkokul	6	yetersiz	yetersiz
13	Fen1	18	Orta	Sağ Birlikte	Lise	Üniversite	5	iyi	iyi
14	Fen2	18	İyi	Sağ Birlikte	Ortaokul	Ortaokul	2-3	yetersiz	yetersiz
15	Fen3	17	Orta	Sağ Ayrı	Yüksek Lisans	Yüksek Lisans	3-4	yetersiz	yetersiz
16	Fen4	17	Orta	Sağ Birlikte	Lise	Ortaokul	2.5	yetersiz	iyi
17	Fen5	18	Orta	Sağ Ayrı	Ortaokul	Üniversite	3-4	yetersiz	yetersiz
18	Fen6	17	İyi	Sağ Birlikte	Lise	Lise	2-3	iyi	iyi
19	Fen7	17	İyi	Sağ Birlikte	Üniversite	Üniversite	3-4	iyi	iyi
20	Fen8	18	İyi	Sağ Birlikte	Ortaokul	Ortaokul	4	iyi	çok iyi
21	Fen9	18	Orta	Sağ Birlikte	Ortaokul	Lise	3-4	iyi	yetersiz
22	Fen10	18	İyi	Sağ Birlikte	Lise	Yüksek Lisans	3	iyi	çok iyi
23	Fen11	18	Orta	Sağ Birlikte	Üniversite	Üniversite	5	iyi	yetersiz
24	Fen12	18	Orta	Sağ Birlikte	İlkokul	Lise	2	iyi	çok iyi

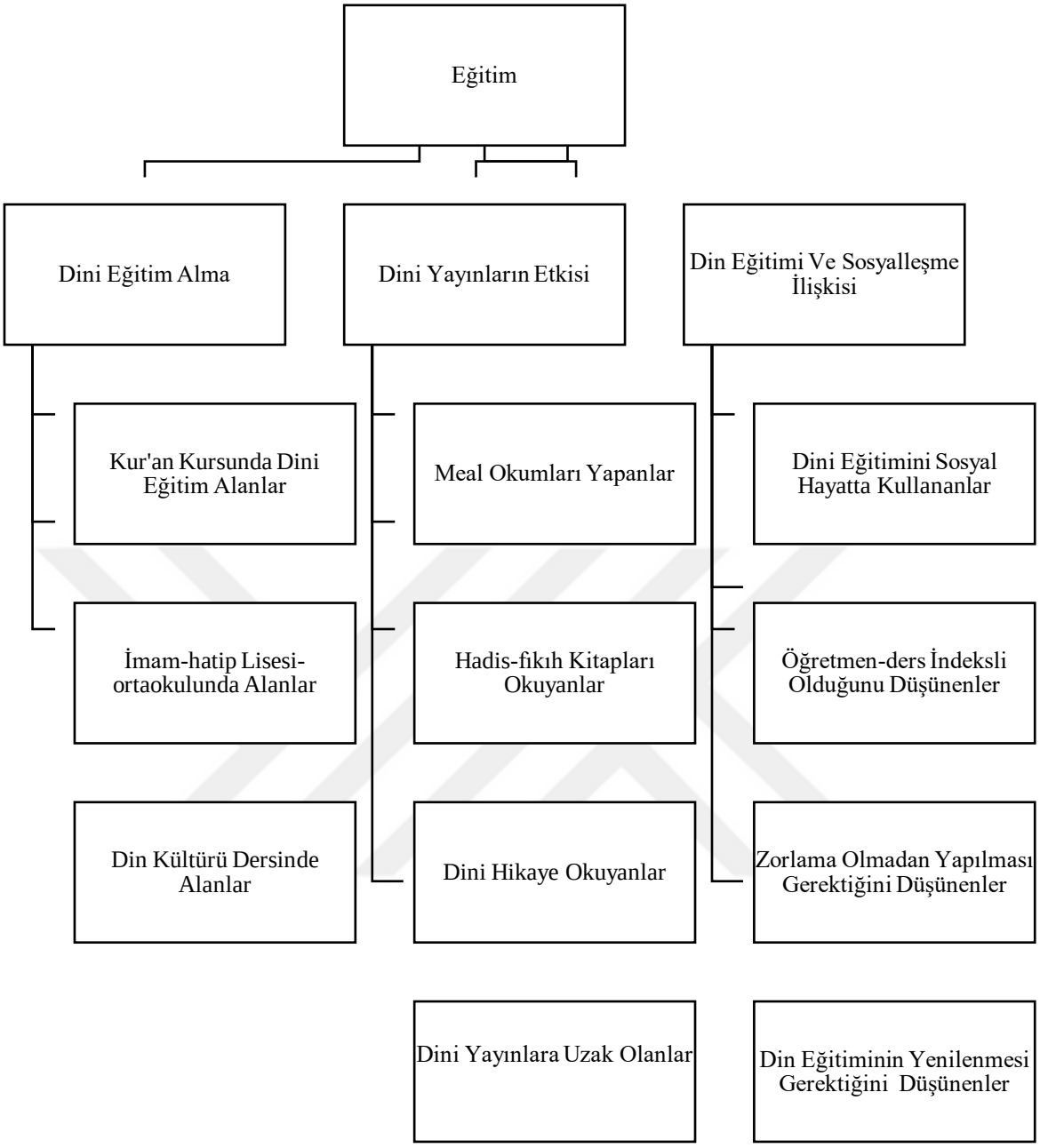
EK-2 Bulguların Sonuçlarından Elde Edilen Tablolar

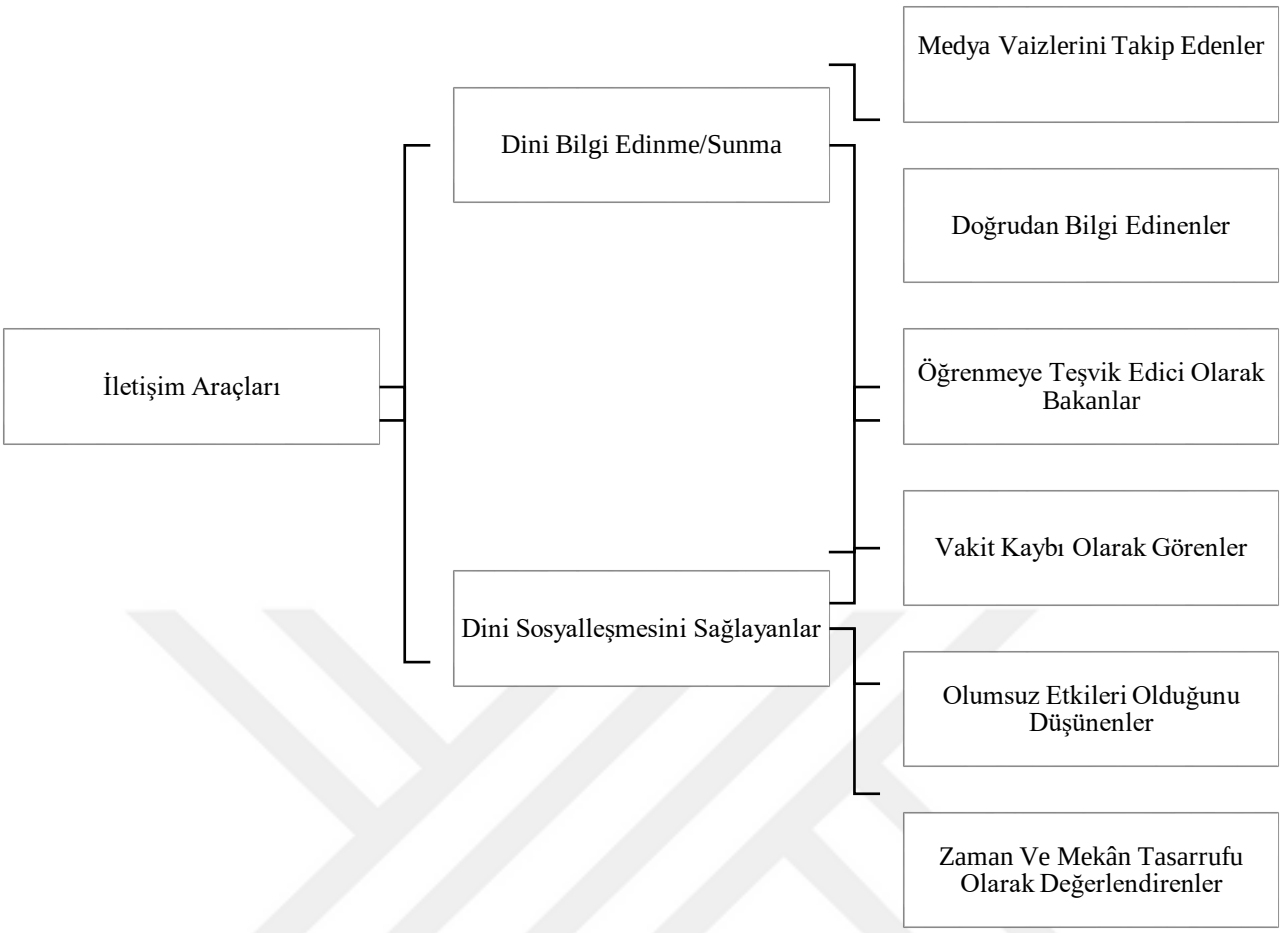
Tablo 1. Dini Sosyalleşmede Aile Etkisi

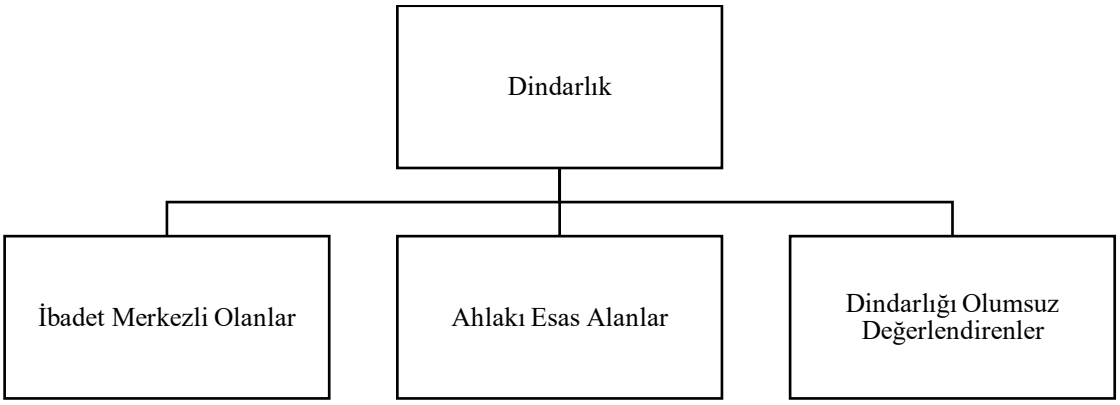
Tablo 2. Dini Sosyalleşmede Toplum Çevre Etkisi

Tablo 3. Dini Sosyalleşmede Eğitim Etkisi

Tablo 4. Dini Sosyalleşmede İletişim Araçları Etkisi

Tablo 5. Liseli Gençler ve Dindarlık İlişkisi

EK-3 Mülakat Soruları

LİSE GENÇLERİNİN DİNİ SOSYALLEŞMESİNE ETKİ EDEN UNSURLAR: KAHRAMANKAZAN MUSTAFA HAKAN GÜVENÇER FEN LİSESİ VE KIZ İMAM HATİP LİSESİ ÖRNEĞİ

YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORULARI

A) Demografik/Olgusal Kimlik Soruları:

1) Yaşınız:

2) Sınıfınız:

3) Ailenizin Maddi Durumu: İyi- Orta- Kötü

4) Anne- babanız sağ mı/ birlikte mi ayrı mı?

5) Anne- Babanızın Eğitim Durumu:

B) Aile:

6) Dini sosyalleşme sürecinizde ailenizin etkisi var mı, varsa nasıl anlatır mısınız?

7) Ailenizle birlikte toplu dini aktiviteleriniz olur mu (cemaatle namaz, dini sohbet vb.)? Bunların size ve ailenize olan katkısından (Olumlu/olumsuz) bahseder misiniz?

8) Aile içinde dini kültürün varlığını hisseder misiniz? Evet ise bu kültürü sosyal yaşamınızda nasıl kullanırsınız?

C) Eğitim:

9) Daha önce dini eğitim (okul, Kur'an Kursu vb.) aldınız mı? Aldığınız bu dini eğitimin sosyal yaşantınızda meydana getirdiği değişiklikler neler?

10) Dini bilgiyi öğrenme sürecinizde dini yayınların dini sosyalliğinize etkisi oldu mu, oldu ise bahseder misiniz?

11) Sizce din eğitimi ve dini sosyalleşme arasındaki ilişki nasıl olmalıdır

*dini kültür…

D) Toplumsal Çevre:

12) Dini inancınız sosyal çevrenizi (arkadaş, vakıf, dernek, kulüp vb.) belirlemede nasıl bir rol oynar?

13) Dini vakıf, dernek, kulüp gibi yerlere gidiyor musunuz? Gittiğiniz bu tür yerlerden arkadaş ediniyor musunuz?

14) Sosyal çevrenizle dini paylaşım yapar mısınız? Nasıl yaparsınız?

15) Sosyal çevrenizle dini paylaşımlarda bulunurken dini kaynaklardan (ayet, hadis, dini kitaplar) yararlanır mısınız, nasıl yararlanırsınız?

16) Sosyal çevrenizle vakit geçirirken dini hassasiyetiniz (alkollü mekâna gitmek, karşı cinsle tokalaşmak vs.) nasıldır?

E) İletişim araçları:

17) İletişim araçlarını kullanır mısınız? Günlük kaç saat iletişim araçları kullanırsınız, hangileri kullanırsınız, Neler yaparsınız?

18) İletişim araçları yoluyla dini bilgi edinir misiniz veya dini bilgi sunar mısınız (bayram, kandil mesajı- video vb.)? Bu konuda ne söylemek istersiniz?

19) İletişim araçları, dini sosyalleşmenizi nasıl etkiler?

F) Genel sorular:

20) Sizce dindar kimdir?

21) Kendi dindarlığınızı nasıl değerlendirirsiniz? Niçin?

22) (Dini sosyalleşme tanımı yapılır) Kendi dini sosyalleşmenizi nasıl değerlendirirsiniz? Niçin?

EK-4 Etik Kurul Proje Onay Belgesi

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ)
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY BELGESİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri bölümü öğrencilerinden Nazife YILMAZ'ın, **"Lise Gençlerinin Dini Sosyalleşmesini Etkileyen Unsurlar: Kazan İmam Hatip Lisesi Ve Fen Lisesi Örneği"** adlı araştırması değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur. ☐

Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir. ☐

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır. ☐

AYBÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	
Yer	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI VE ÜYELER:

		İMZA
Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ	Başkan	
Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK	Üye	
Doç. Dr. Ömer ASLAN	Üye	
Doç. Dr. Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR	Üye	
Doç. Dr. Ali POLAT	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Nur Betül ATAKUL	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Recep YORULMAZ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Semih CEYHAN	Üye	

Dr. Öğr. Üyesi Keziban Büşra KAYNAK EKİCİ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Gülay YAZICI	Üye	
Öğr. Gör. Dr. İrem Şengül SEFEROĞLU	Üye	

EK-5 Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma İzni

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-14588481-605.99-72544062 17.03.2023
Konu : Araştırma İzni

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi: a) 13.03.2023 tarihli ve 179718 sayılı yazınız.
b) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2020/2 nolu Genelgesi.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Nazife YILMAZ'ın **"Lise Gençlerinin Dini Sosyalleşmesini Etkileyen Unsurlar:Kahramankazan Mustafa Hakan Güvençer Fen Lisesi ve Kahramankazan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği"** konulu tezi kapsamında Kahramankazan ilçesine bağlı liselerde uygulanacak olan veri toplama araçları ilgi (b) Genelge çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarının; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Harun FATSA
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Ek:
Uygulama araçları (2 sayfa)
Dağıtım:
Gereği:
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bilgi:
Kahramankazan İlçe MEM

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Adres : Emniyet Mah. Alparslan Türkeş Cad. 4/A Yenimahalle
Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys
Bilgi için: Emine Konuk
Telefon No : 0 (312) 306 89 30
Unvan : Şef
E-Posta: istatistik06@meb.gov.tr
İnternet Adresi: ankara.meb.gov.tr
Faks:
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr
Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 6284-0a1f-3b2e-8c73-a0c7 kodu ile teyit edilebilir.